

BALTŲ Archeologija

1994 rugpjūtis Nr.2

- * Žalvario amžius Lietuvoje
- * Imbarės tyrinėjimai
- * Bubių piliakalnis
- * Tarptautinė konferencija NIDOJE
- * Baltarusiai apie mūsų istorija

Europos archeologų asociacijos tikruoju nariu gali tapti kiekvienas archeologas profesionalas. Yra galimybė archeologinėms institucijoms, studentams archeologams ir neprofesionalams tapti asocijuotu nariu ir dalyvauti Asociacijos veikloje. Ir tikrieji, ir asocijuoti nariai gaus *Journal of European Archaeology*, išeinantį du kartus per metus ir galės dalyvauti visose Asociacijos veiklos kryptyse.

Asociacijos tikslai :

- skatinti archeologinių tyrimų plėtojimą ir pasikeitimą archeologine informacija;
- skatinti Europos archeologinio paveldo tvarkymą ir interpretaciją;
- suformuoti tinkamus etinius ir mokslinius archeologinių darbų standartus;
- palaikyti archeologų profesionalų interesus Europoje;
- plėtoti bendradarbiavimą su kitomis panašius tikslus turinčiomis organizacijomis.

Seras **Grahame Clarkas** sutiko tapti naujos asociacijos globėju. Asociacija yra pilnai demokratiška organizacija, valdoma vykdomosios tarnybos, renkamos ir atsovaujamos narių iš visų skirtingų Europos regionų. Iniciatyvinę tarnybą sudaro:

Kristianas Kristiansenas - prezidentas,
Alainas Schnappas - garbės išdėninkas,
Henry Cleere'as - garbės sekretorius,
Oivindas Lunde'as,
Evženas Neustupny,
Gustafas Trotzigas,
Tina Wiberg - administracinis sekretorius.

Jei nusprendėte tapti Asociacijos nariu, nukopijavę greta išspausdintą pareiškimo blanką, užpildykite jį ir išsiųskite nurodytu adresu drauge su narystės apmokėjimo čekiu.

EUROPEAN ASSOCIATION OF ARCHAEOLOGISTS

Application for membership

☐ Full Membership	£35
-from the former Socialist Eastern Bloc	£10
☐ Associate Membership (non-professionals, institutions)	£50
-from the former Socialist Eastern Bloc	£10
☐ Student Membership (please supply proof of status)	£25
-from the former Socialist Eastern Bloc	£10

Membership includes the *Journal of European Archaeology* twice a year.

Name: _____

Organization: _____

Position held: _____

University degree: _____

Address for correspondence: _____

Telephone: _____

Fax: _____ E-mail: _____

Signature: _____ Date: _____

This form should be completed in BLOCK CAPITALS or TYPED. Incomplete forms will be returned. Please send the form, plus a cheque in Sterling (made payable to the European Association of Archaeologists) to:

European Association of Archaeologists
c/o Directorate of Cultural Heritage
Dronningens gt. 13, Postboks 8196 Dep
N-0034 Oslo 1, Norway

BALTŲ Archeologija

LIETUVOS KULTŪROS PAVELDO
MOKSLINIO CENTRO ŽURNALAS
ISSN 1392-0197 SL 1347
Užs. Nr. 2992 Tiražas 1500 egz.
Kaina 2 Lt 90 ct. Atiduota spaudai 1994 .08.20.

Redaktorius Algirdas Girininkas
Red. pavaduotojas Kęstutis Urba
Ats. sekretorius Egidijus Šatavičius
Stilistė Vincenta Velžytė
Rinko Birutė Užkurėlytė
Maketavo Vaidotas Urba
Spausdino "Vilties" spaustuvė,
Viršuliškių skg. 80, Vilnius
Išspausdinta 1994.

RAŠYKITE MUMS ADRESU:

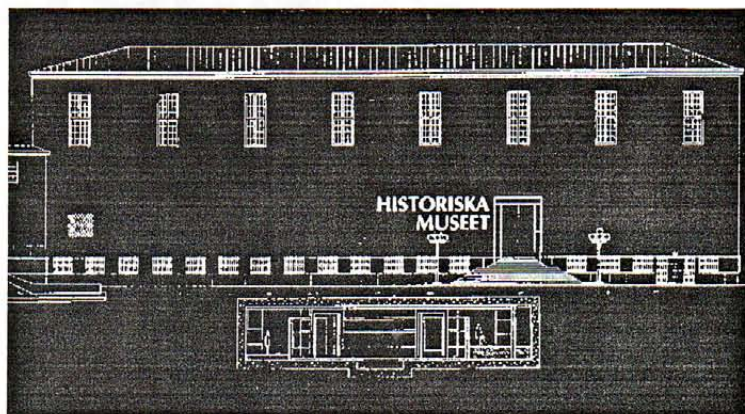
"Baltų archeologija"
Kultūros paveldo mokslinis centras
Pilies 16, 2600 Vilnius

Telefonas: 62-26-85

Faksas: 35-40-58

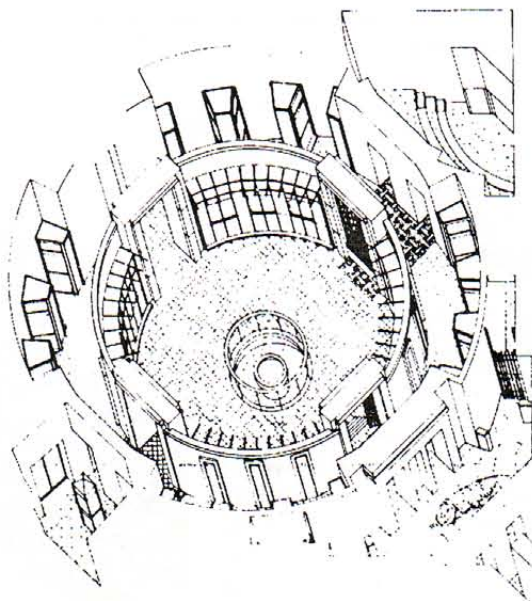

Geraširdis **Ulfas Erikas Hagbergas**, Stokholmo valstybinio istorijos muziejaus direktorius maloniai kviečia visus lietuvius, apsilankysiančius Stokholme, užsukti ir į muziejaus aukso kambarį. Štai ką jis papasakojo apie save ir muziejų: "Dar būdamas mokiniu susidomėjau istorija ir, suprantama, senove. Nulėmė motinos, mėgusios tapyti, įtaka. Studijavau Upsaloje, o

pirmuosius kasinėjimus atlikau 1953 - aisiais. 1967 m. apgyčiau disertaciją apie aukojimo vietą, aptiktą Alandų salose. Dešimt metų skaičiau paskaitas toje pačioje Upsaloje. Po to

tapau regioninio muziejaus direktoriumi. 1987 m. atvykau į Stokholmą, ir ten nuo 1988-ųjų vadovauju muziejui. Aukso dirbinių kolekcija buvo renkama daugelį metų, tačiau viešai nedemonstruota. Kai kuriuos dirbinius aš pats aptikau kasinėjimų metu. Renkant kolekciją mums daug padėjo tradicinis švedų sąžiningumas ir pagarba įstatymams. Nors dabar, tenka pripažinti, turime viską laikyti po dviem užraktais. Aukso kambario saugumui garantuoti masyvioms sienoms sunaudojome 1500 kub. metrų betono ir dar 250 tonų sustiprinto betono. Pagal projektą muziejaus kieme iškasėme aštuonių metrų gylio duobę, pašalinome 3500 kub. metrų žemės ir 1500 kub. metrų uolienos. Aukso kambarys užima 700 kv. metrų plotą. Jį suprojektavo Leif Blomberg architektūros firma ir pastatė Essinge Constructions. Finansavo Švedijos vyriausybė, taip pat Knuto ir Alice Wallenbergų fondas. Gerai vertinamas švedų dailininkas Ulrichas Samuelsonas parengė menių apipavidalinimą ir konsultavo. Kambarys susideda iš dviejų apskritimų - vienas kito viduje. Centrinis kambarys - tai pagrindinis parodos plotas, jame demonstruojame 50 kg aukso ir 250 kg sidabro brangenybių - daugiau nei 3000 eksponatų. Aukso kambarys įspūdingas savo rausvai violetinėmis sienomis, pilku kalkakmeniu ir auksinėmis brangenybėmis, įrėmintomis juodu granitu. Išoriniame apskritime yra mažasis teatras, parodos nišos ir apsaugos postas".

ŠIAME NUMERYJE:

- AMŽIAI
Algimantas Merkevičius
Žalvario amžius istorinėse baltų žemėse **2**
- EKSPEDICIJOS
Vidas Semėnas
Nauji archeologiniai paminklai Švenčionių ir Ignalinos rajonuose **5**
- POKALBIAI
Tyrejas
Interviu su archeologu
Adolfu Tautavičiumi **6**
- MIESTAI
Vytautas Daugudis
Imbarė ir Lietuvos miestų susidarymo pradžia **8**
- REDAKTORIAUS ŽODIS
Algirdas Girininkas
Europos link **13**
- PILIAKALNIAI
Romas Jarockis
Bubių piliakalnis - Dubysos pilis **14**
- APŽVALGA
Jonas Balčiūnas
Paveldo sąrašas plečiasi **17**
- IN MEMORIAM
LIUCIJA MURNIKAITĖ
(1951-1994) **17**
- ATMINTIS
Raimundas Akavičkas
Archeologas Jonas Basanavičius (tešiny) **18**
- KONFERENCIJOS
Kęstutis Urba
"Baltai ir jų kaimynai Baltijos regione (800-1200)" **22**
- KAIMYNAI
Albinas Kuncevičius
Istorijos nepasirinksi **23**
- ATSLIEPIMAI
Egidijus Šatavičius
Akademiškumo linkint **25**
- SUMMARY **30**
- PEŽIOME **31**
- KRONIKA **32**

Viršelyje - Bubių piliakalnis (Šiaulių rajonas). Sauliaus Gudo nuotrauka.

Žurnalo dizainas - Kęstučio Urbos ir Vaidoto Urbos.

Įvijinis smeigtukas

□ AMŽIAI

Žalvario amžius baltų

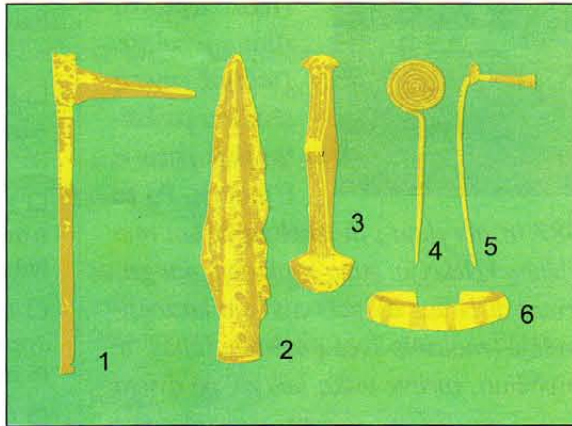
Metalų lydymas buvo vienas svarbiausių žmonijos atradimų, ženklinę naujos epochos pradžią.

ALGIMANTAS MERKEVIČIUS

Vienas iš trijų pagrindinių priešistorinių laikotarpių - žalvario amžius, baltų žemėse truko beveik pusantro tūkstančio metų. Jis prasidėjo atsiradus pirmiesiems žalvariniams dirbiniams ir pasibaigė pasirodžius geležiniams dirbiniams. Tai buvo naujas baltų kultūros raidos etapas: prasidėjo metalinių dirbinių gamyba, atsirado naujo tipo gyvenvietės - piliakalniai, padidėjo žemdirbystės ir gyvulininkystės reikšmė. Pirmas, kuris priešistorinius laikus padalijo į akmenis, žalvario ir geležies amžius, buvo danų pirklys, muziejininkas Kristijanas Jurgensenas Tomsenas; jis paskelbė tai 1836 m. Toks epochų klasifikavimas greitai įsigalėjo visur, nes buvo suvokta, kad žmonijos materialinė kultūra perėjo tris stadijas. Pirmieji dirbiniai buvo pagaminti iš gamtoje randamų medžiagų: akmenis, medžio arba sumedžiotų žvėrių kaulų, ragų ir kt. Po to išmokta lydyti spalvotus metalus, atrastas žalvaris. Vėliausiai buvo išmokta lydyti geležį ir gaminti geležinius dirbinius. Baltų žemėse spalvotųjų metalų žaliavos šaltinių nėra, todėl norėdami jų įsigyti baltai turėjo bendrauti su žalvarinių dirbinių gamintojais. Žalvario amžius baltų žemėse prasidėjo pirmiesiems importiniams dirbiniams pasiekus vakarinių baltų sritis.

Kokie buvo tie pirmieji dirbiniai? Tai Vidurio Europoje gaminti žalvariniai kotiniai durklai (1 pav.) ir žalvariniai rytinio tipo atkraštiniai kirviai, dar labai panašūs į titnaginius ir akmeninius įteriamuosius kirvius. M. Gimbutienės nuomone, pirmieji žalvariniai dirbiniai vakarų baltus pasiekė **apie 2000 m. pr. Kr.** Tada čia ir prasidėjo žalvario amžius (2 pav.). Vėliau jūros ir upių keliais žalvariniai dirbiniai plito į baltų žemių gilumą. Dalis archeologų mano, kad žalvario amžiaus pradžią reikia sieti ne su žalvarinių dirbinių naudojimu, o su jų gamyba baltų žemėse. Šių eilučių autoriaus nuomone, vis dėlto svarbiau ne gamyba, o naudojimas. Baltai gana greitai išmoko lydyti žalvarį ir iš jo gaminti žalvarinius dirbinius. Pirmuosius baltų gamintus dirbinius neįmanoma atskirti nuo im-

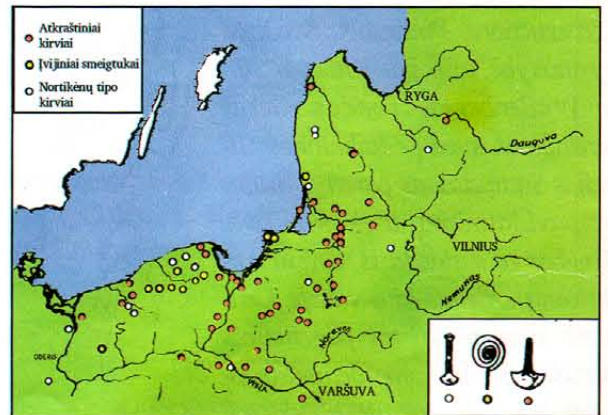
portuotų, nes jie pagaminti pagal atvežtinių dirbinių pavyzdžius ir visai nuo jų nesiskyrė. Apie **II tūkst. pr. Kr. vidurį** baltai ima gaminti

1 pav. Žalvariniai ginklai ir papuošalai. 1 - kotinis durklas - anksčiausiai į baltų žemes atvežtas dirbinys. 2 - ietigalis 3 - baltišką kovos kirvis. 4 - įvijinis smeigtukas. 5 - smeigtukas cilindrine galvute ir qsele. 6 - juostinė apyrankė

vis daugiau žalvarinių dirbinių, kurie jau skyrėsi nuo kaimynų. Atsirado savitas baltišką žalvarinių dirbinių stilius. Tad jau galima kalbėti apie baltų žalvario amžių. Baltų žemėse paplinta Nortikėnų tipo arba baltišką kovos kirviai, žalvariniai atkraštiniai Rytų Pabaltijo tipo kirviai, įvijiniai smeigtukai ir kiti dirbiniai. Pagal šių dirbinių paplitimo arealą net bandoma nustatyti baltų gyventas ribas. Vis dėlto ne archeologiniai duomenys yra pagrindinis šaltinis, leidžiantis nustatyti baltų apgyventas teritorijas. Tiksliausiai jas nužymėjo baltų kraštų vandėnų ir vietų vardai. Jie tiriami jau nuo XIX a. Daugiausia baltų vietovardžius ir vandėnvardžius yra tyrinėję kalbininkai: K. Būga, L. Kilianas, H. Krahė, H. Šalis, M. Fasmeris, V. Toporovas, O. Trubačiovas ir kiti. Kalbininkų nustatyta, kad baltų gyvenamasis arealas žalvario amžiuje vakaruose siekė Oderį, o galbūt ir dar tolimesnius kraštus. Šiaurėje riba

buvo Baltijos jūra. Šiaurės rytuose ji ėjo maždaug dabartine Latvijos - Estijos siena, rytuose siekė dabartinę Maskvos sritį, pietryčiuose - dabartines Kijevo apylinkes ir pietvakariuose - Varšuvos apylinkes (žr. šio numerio ketvirtą viršelio puslapį). Baltai plačiausiai buvo paplitę žalvario ir ankstyva jame geležies amžiuose, todėl galima teigti, kad žalvario amžius - baltų stiprybės ir klestėjimo laikotarpis. Tuo metu susiformavo trys pagrindinės baltų kultūros grupės: vakarų, rytų ir Dnepro. Vakarų baltai gyveno Pamario srityje, Rytprūsijoje, vakarinėje ir pietvakarių Lietuvoje bei vakarinėje Latvijos dalyje. Čia buvo susiformavusios Pamario (arba Veidinių urnų) bei Vakarų baltų pilkapių kultūros. Rytų baltai buvo užėmę likusią Lietuvos ir Latvijos dalį bei nemažą dabartinės Baltarusijos dalį. Jie buvo sukūrę vadinamąją Brūkšniuotosios keramikos kultūrą. Į rytus ir pietryčius nuo rytų baltų gyveno Dnepro baltai. Jie sukūrė keletą kultūrų: Sosnicko, Dnepro - Dauguvos, Okos aukštupio, Juchново, Milogrado ir kai kurias kitas. Didelės Dnepro baltų erdvės, ypač atskiros teritorijos, nėra gerai ištyrinėtos, nemaža dalis medžiagos neskelbta, todėl ši baltų sritis yra mažiausiai žinoma. Jos išskyrimui

2 pav. Žalvarinių dirbinių radimvietės pagal M.Gimbutienę ir L.Kilianą

ir apibūdinimui didžiausią reikšmę turėjo V. Sedovo darbai.

Kas gi mūsų protėviams atgabendavo meta-

istorinėse žemėse

lo žaliavos ir iš kokių vietų? O gal žalvarinius dirbinius atsivežė nauji gyventojai? Tokie ir panašūs klausimai jau seniai archeologų keliami.

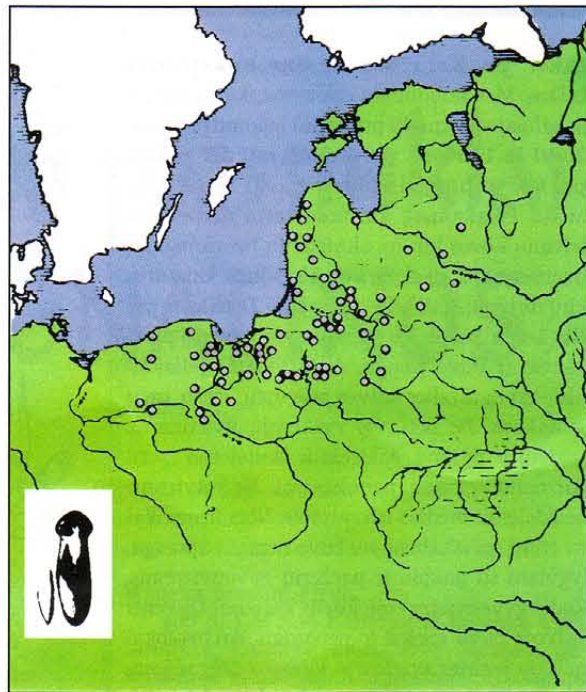
3 pav. Artimųjų Rytų dievo Tešubo statulėlė, rasta Šernų miške prie Klaipėdos

Ne į visus juos ir dabar turime atsakymus. Dauguma archeologų mano, kad baltai žalvarinius dirbinius mainė į gintarą, kuris buvo pagrindinis baltų turtas, labai vertinamas įvairiuose kraštuose. Apie gintarą turime nemažai žinių iš įvairių Europos šalių rašytinių šaltinių. Jis buvo lyginamas su saule. Homero "Odisejoje" kalbama, kad karaliaus rūmai buvo išpuošti ne tik variu, auksu, sidabru, bet ir gintaru. Penelopė nešiojo gintaro ir aukso vėrinį. Gintaro palyginimas su saule, kaip mano M. Gimbutienė, turėjo būti atsiradęs maždaug žalvario amžiaus pradžioje. Žalvario amžiuje gintaras buvo labai vertinamas Vidurio ir Pietų Europoje. Jo gausiai aptinkama Vidurio Europos ankstyvojo žalvario amžiaus Uneticės kultūros kapuose. **XVIII-XIII a. pr. Kr.** daug gintaro dirbinių pasirodė Pietų Europoje Mikėnų kultūros srityje (dabartinė Graikija). Šiuo laikotarpiu susikūrė ištisi gintaro prekybos keliai, ėję nuo Baltijos pajūrio, Vyslos, Dunojaus, Nemuno upėmis. Gintaras pasiekdavo dabartinę Italiją, Graikiją, Artimuosius Rytus, Angliją, Šiaurės Afriką ir kitas sritis. Apie **XII a. pr. Kr.** gintaro prekyba su pietų kraštais sumažėjo, tačiau visai nenutrūko ir tęsėsi per visą žalvario amžių. Gintaro gavybą ir prekybą kontroliavo pajūrio sričių baltai, todėl nenuostabu, kad daugiausia žalvarinių dirbinių pateko į pajūrio sritis. Čia surasta ir egzotiškų žalvarinių statulėlių. Viena iš jų buvo paslėpta po akmeniu Šernų miške (prie Klaipėdos) (3 pav.). Ji buvusi pagaminta kažkur Artimuosiuose Rytuose. Žinome ir daugiau panašių tolimųjų kraštų radinių, pakliuvusių į baltų žemes. Nors dabartinėje Lietuvos teritorijoje surasta apie 300 ap-

tariamojo laikotarpio žalvarinių dirbinių, žalvario amžius ir toliau lieka mažiausiai ištirtu baltų istorijos laikotarpiu.

Neolito pabaigoje ir žalvario amžiaus pradžioje baltai savo sodybas buvo įrengę prie upių, ežerų, upių santakose. Jie dažniausiai gyveno ilguose pastatuose, su atvirais židiniais viduje. Pastatų stogai dažnai dvišlaičiai, paremti per vidurį ėjusia pėdžių eile. Tokiose gyvenvietėse daugiausia rasta įvairios paskirties molinių puodų ir puodelių, dirbinių iš titnago, kaulo, rago, akmens. Baltai vertėsi medžiokle, žvejyba, gamtos gėrybių rinkimu, taip pat žemdirbyste bei gyvulininkyste. Su metalinių dirbinių atsiradimu siejamas gamybinio ūkio įsigalėjimas. Pagrindiniu maisto šaltiniu tampa ne medžioklė, žvejyba ir gamtos gėrybių rinkimas, o gyvulininkystė ir žemdirbystė. To laikotarpio piliakalniuose gyvulių kaulų randama daugiau negu medžioklės žvėrių kaulų. Laikyta kiaulių, stambiųjų ir smulkųjų galvijų, arkliai. Auginta dauguma dabar žinomų javų, taip pat kanapės, linai bei kitos kultūros. Derliui nuimti naudoti ir žalvariniai pjautuvėliai. Žinomos trinamosios girmos, trintuvai grūdams susmulkinti. Lyginami neolito pabaigos ir žalvario amžiaus pradžios gyvenviečių inventorių, archeologai jokių didesnių pokyčių nepastebi, išskyrus natūralių dirbinių (ypač titnaginių) tobulėjimą. Žalvario amžiaus pradžioje paplito trikampiai strėlių antgaliai su įkote, širdiniai strėlių antgaliai.

Retušuojamas visas titnaginių strėlių antgalių paviršius. Pradėti plačiai naudoti akmeniniai įteriamieji kirviai, akmeniniai gyvatgalviai kapliai (4 pav.) ir kiti darbo įrankiai bei ginklai. Žalvario amžiaus pradžioje vyko tie patys etniniai procesai, prasidėję vėlyvajame neolite, kai didelėje teritorijoje įietrytiniame Pabaltijyje pasirodė Virvelinės keramikos kultūros gyventojai, daugumos archeologų siejami su indoeuropiečiais. Vėlyvajame neolite jie asimiliavo vakari-

4 pav. Akmens amžiaus pabaigos -- žalvario amžiaus pradžios akmeninių gyvatgalvių kaplių radimvietės pagal M. Gimbutienę

nius Narvos kultūros gyventojus. Susidarė Pamarų kultūra. Ilgą laiką manyta, kad greitai buvo asimiliuoti ir visi Nemuno bei Narvos kultūrų gyventojai, tačiau dabar, nuodugniau ištyrus rytinę Narvos kultūros sritį, ypač prie Kretuono ežero, tuo rimtai suabejota. Archeologo A. Girininko duomenimis, rytiniams Narvos kultūros gyventojams virvelininkai didesnės įtakos neturėjo. Vystymasis čia vyko senosios Narvos kultūros pagrindu. Nebuvo greitai asimiliuoti ir Nemuno kultūros gyventojai. Dalyje Sūduvos dar ilgai išsilaikė Nemuno kultūros papročiai ir materialinė kultūra.

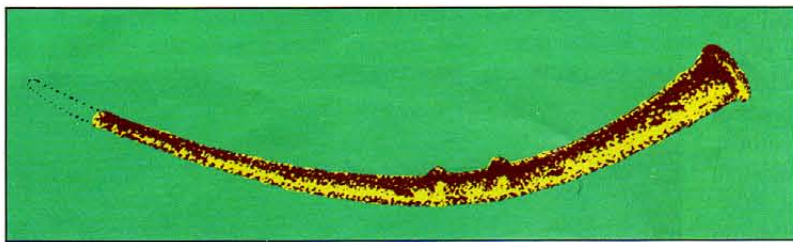
5 pav. Žalvario a. Nevieriškės piliakalnis Švenčionių rajone

liuoti ir Nemuno kultūros gyventojai. Dalyje Sūduvos dar ilgai išsilaikė Nemuno kultūros papročiai ir materialinė kultūra.

Naujas ir svarbus reiškinys baltų žemėse buvo piliakalnių (5 pav.) įrengimo pradžia. Kada tai įvyko ir dėl kokių priežasčių, vienareikšmio atsakymo kol kas neturime. Archeologai mini įvairias piliakalnių atsiradimo datas: **nuo žalvario - geležies amžių ribos, nuo II tūkst. pr. Kr. paskutinio ketvirčio iki II - I**

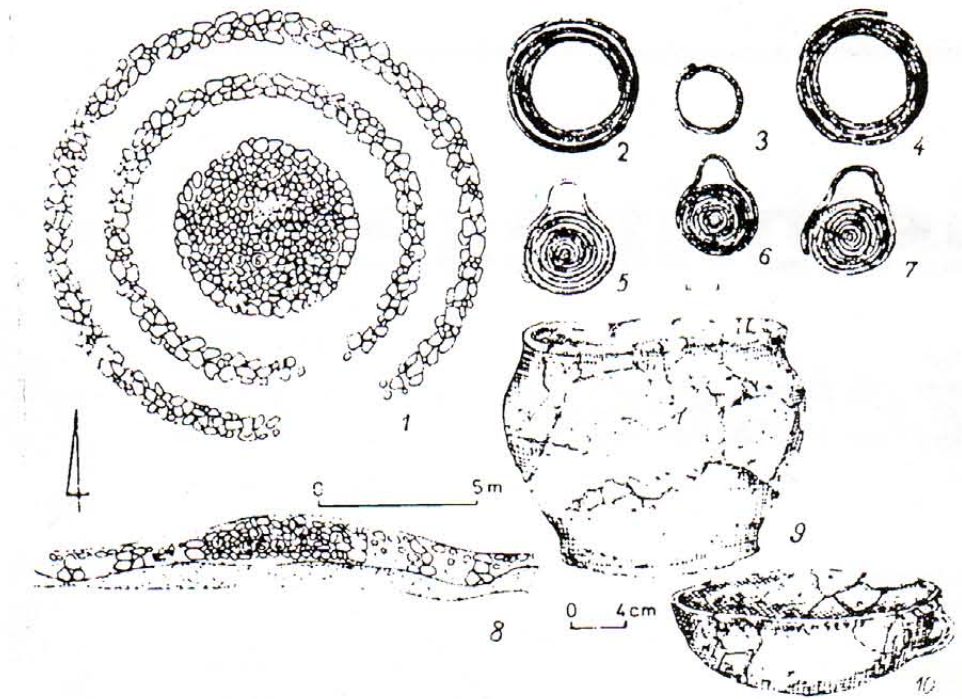
tūkst. pr. Kr. ribos ar dar ankstesnių laikų. M. Gimbutienės nuomone, kai kurie piliakalniai veikiausiai priklauso laikotarpiui tarp **2000 ir 1500 m. pr. Kr. ar net III tūkst. pr. Kr. pabaigai.** Galime sutikti su šia nuomone. Piliakalniai, kuriuose rasta akmeninių laivinių kovos kirvių, akmeninių bei titnaginių įtviriamųjų ir su skylė kotui kirvių, ir kai kurių kitų dirbinių, gali būti datuojami **II tūkst. pr. Kr. 1-ąja puse.** Tikriausiai tada pirmieji piliakalniai ir buvo įrengti. Ankstyviausi piliakalniai - tai natūralios kalvos prie upių, ežerų, upių santakose. Jie neturėjo ryškesnių įtvirtinimų: griovių ir pylimų. Aikštelė ir šlaitai tuo metu dar nenulyginami, nenukasami. Jie sutvirtinti nedidelėmis medžio užtvaramis. Nors ir menkai įtvirtinti, piliakalniai jau buvo nemaža apsauga, lyginant su paupių ir paežerių gyvenvietėmis. Kodėl gyvenvietės ėmė kurtis kalvose? Gyventi kalvoje buvo sunku ir nepatogu. Archeologai nurodo įvairias priežastis: klimato drėgnėjimą, naujų socialinių - ekonominių sąlygų formavimąsi (turto kaupimą ir siekimą jį išsaugoti, socialinę bei turtinę diferenciaciją ir priešišumą tarp atskirų socialinių grupių), išorės pavojus, naujų gyventojų pasirodymą ir kt. Dabartiniame tyrinėjimų etape sunku galutinai išspręsti šią problemą. Labiausiai tikėtina, kad iškilo realus naujų gyventojų antpuolių pavojus; siekiant nuo jų apsisaugoti ir pradedami įrengti piliakalniai. Jau nuo pat atsiradimo pradžios piliakalniai tapo bendruomenės politiniais, ūkiniais ir gynybiniais centrais. Netoli jų ar kiek toliau buvo ir neįtvirtintų gyvenviečių.

Didelę reikšmę baltų materialinės ir dvasinės kultūros pažinimui turi laidojimo paminklų bei laidojimo būdo tyrimai. Žinome, kad dažnai skirtingo etnoso gyventojams buvo būdingi ir skirtingi

Pav. 7 Žalvario amžiaus kaulinis smeigtukas iš Mieleikių (Utenos raj.) kapinyno

laidojimo papročiai. Tirdami laidojimo paminklus galime nustatyti, kaip keitėsi papročiai, kada atsirado nauji gyventojai ir kt. Narvos ir Nemuno kultūrų gyventojai laidoti nedeginti, ant nugaros, buvo gausiai apibarstomi ochra, o tirdami Virvelinės keramikos kultūrą pastebime, kad mirusieji guldyti ant šono, suriestoje padėtyje. Jų įkapėse dažniausiai pasitaiko laivinių kovos kirvių, molinių puodelių, titnago dirbinių. Žalvario amžiaus pradžioje didelių pasikeitimų laidojimo papročiuose neįvyko. Mirusieji laidoti panašiai kaip ir neolito pabaigoje. Laidojimo būdas keičiasi II tūkst. pr. Kr. viduryje,

6 pav. Kurmaičių pilkapio 1(A) akmenų vainikai, grindinys ir kapai. 8 -- pilkapio skersinis pjūvis, 2,4 - įviliniai antsmilkiniai, 3,5,7 - kilpinės sraiginės įvijos, naudotos kepurėlėms puošti ir molinės urnos

formuojantis naujoms žalvario amžiaus kultūroms. Atskiras, mažai ištirtas kapų tipas - mirusiųjų galvų, atskirtų nuo kūno, laidojimas. Jis žinomas jau neolito pabaigoje pajūrio srityje (Šventoji, Žucevas, Cedmaras ir kt.). Žalvario amžiaus pradžioje pajūrio srityje toks laidojimo būdas jau nežinomas. Jis dar išlieka rytinėje Narvos kultūros srityje (Kretuono ežero gyvenvietė), vidurio Lietuvoje (Guogai - Piliuona) ir kitur. Panašūs laidojimo papročiai akmens amžiaus pabaigoje ir žalvario amžiaus pradžioje rodo ne tik laidojimo papročių tęstinumą, bet ir tų pačių gyventojų buvimą. **II tūkst. pr. Kr. viduryje,** formuojantis žalvario amžiaus kultūroms, baltų gyvenamajame masyve išsiskiria

atskiros kultūrinės grupės, kurias galime nustatyti pagal laidojimo papročius. Vakarų baltai savo mirusiuosius laidojo pilkapiuose, su vienu ar keliais koncentri-

niais akmenų vainikais (6 pav.). Iš Vidurio Europos buvo perimta pilkapio - namelio idėja. Pilkapio centre dažniausiai buvo įrengiamas akmeninis grindinys, ant jo paguldomas mirusysis su įkapėmis. Virš jo įrengiamas namelis (vėliau - jo imitacija). Viskas užpilama žeme, o paviršius dažnai išgrindžiamas akmenimis. Akmens vainikai - namelio sienos - buvo su tarpu - įėjimu. Dalis tokių kapų buvo su gausiomis ir vertingomis žalvarinėmis įkapėmis. Ypač išsiskyrė kapai, archeologinėje literatūroje vadinami "kunigaikščių" kapais. Mirusieji juose buvo palaidoti su prabangiomis įkapėmis. Į kapą

buvo įdedamas ir kalavijas - valdovo simbolis. Rytų baltų laidosena archeologams ilgą laiką buvo nežinoma, todėl plito įvairios teorijos apie rytų baltų laidojimą vandenyje, medžiuose ir pan. Pastaruoju metu, remiantis senesnių tyrinėjimų analize, o taip pat suradus ir naujų laidojimo paminklų, išaiškėjo, kad rytinių baltų laidojimo papročiai mažai skyrėsi nuo kitų baltų genčių. Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad šioje srityje nebuvo perimtas laidojimas pilkapiuose. Kapai įrengiami kalvose, šalia upių ir ežerų. Čia taip pat randamos į žemę įkastos akmenų konstrukcijos, daugiau primenančios karstą. Dnepro baltų teritorijose laidota ir pilkapiuose, ir kapinyuose. Vakarų baltų mirusiųjų įkapės - daugiausia žalvariniai dirbiniai. Rytų baltai mirusiesiems į kapą dažnai dar įdėdavo akmeninių, kaulinių dirbinių, keramikos. Vakarų baltus, kurie visais laikais gana lengvai pasiduodavo Europos įtakai, greitai pasiekė ir naujas mirusiųjų deginimo paprotys, atsiradęs Europoje **apie II tūkst. pr. Kr. vidurį.** Jau **XIII-XII a. pr. Kr.** jis pasiekia vakarų baltus ir greitai čia įsigali (Šlažų, Pietarių pilkapiai). Rytų baltai naują paprotį perima labai pamažu, lyg nenoriai. Jis čia įsigali tik žalvario amžiaus pabaigoje. Kalbininkų - V. Mažiulio, Z. Zinkevičiaus ir kitų - duomenimis, milžiniška baltų prokalbė, susiformavusi apie **XX a. pr. Kr., apie V a. pr. Kr.** ima skilti. Iš pradžių "atsiskiria" vakarų baltai.

Remdamiesi archeologiniais duomenimis matome, kad baltai jau savo formavimosi pradžioje buvo skirtingi. Skyrėsi jų geopolitinė situacija, kaimynai. Jie susiformavo iš skirtingo substrato. Nevisiškai vienodi buvo ir jų papročiai (ypač laidojimo būdas), tačiau visi jie kalbėjo ta pačia kalba, panaši buvo ir jų materialinė bei dvasinė kultūra.

Nauji archeologiniai paminklai ŠVENČIONIŲ ir IGNALINOS rajonuose

1993 metų pavasarį ir rudenį Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro ir Našios muziejaus archeologai žvalgė rytines Švenčionių ir Ignalinos rajonų teritorijas.

VIDAS SEMĖNAS

Ekspedicijos maršrutas apėmė didesnius šio regiono ežerų: Erzvėtų, Lazdinių, Svirkų, Kančiogino, taip pat Kamojos, Birvėtos, Svylos, Dysnos upių baseinus. Ekspedicijos metu rasti 2 piliakalniai, 1 senkapis, 10 akmenų, žalvario ir geležies amžiaus gyvenviečių.

Švenčionių rajono Adutiškio apylinkėje aptikti du piliakalniai. **Adutiškio piliakalnis** yra dešiniajame Kamojos upės kilpos krante. Jo aikštelės ilgis PR-ŠV kryptimi - 70 m, plotis ŠR-PV kryptimi - 30 m, aukštis - apie 12 - 15 m. 0,5 m storio kultūriniame sluoksnyje aptikta I tūkst. pr. Kr. antrosios pusės ir I tūkst. po Kr. pirmosios pusės puodų šukių lygiu ir brūkšniuotu paviršiumi, akmenų grindinys.

Į P ir PV nuo Adutiškio piliakalnio pašlaitės rasta vėlyvojo **geležies amžiaus gyvenvietė**. Šiaurėje ji ribojasi su Adutiškio piliakalniu, vakaruose - su Kamojos upe. Kultūrinis sluoksnis turtingas, daugiau kaip 1 m storio. Gyvenvietė datuojama I - II tūkst. m. e. r. r.

Stajėtiškio (Adutiškio apyl.) **piliakalnis** yra Svylos, Skaistupio ir bevardžio upelio santakoje. Jo aikštelės ilgis PR kryptimi - 180 m, plotis - 40 m. Kultūrinis sluoksnis siekė iki 0,45 m, jame aptikta I tūkst. pr. Kr. radinių. ŠV ir V piliakalnio papėdėje rasta **geležies amžiaus gyvenvietė** su intensyviu, daugiau kaip 1 m storio, kultūriniu sluoksniu, datuojama I tūkst. pab. - II tūkst. pradžia.

Ignalinos rajono Dietkaušcinos apylinkėje, 650 m į V nuo Kančiogino upės žiočių, kelio Mielagenai - Žvyriai dešinėje pusėje, aptiktas ardomas **Ryžiškės senkapis**. Tikėtina, kad kapų gali būti tik po kluonu.

Akmens amžiaus gyvenviečių daugiausia rasta šiaurinėje, šiaurės vakarinėje Lazdinių ežero pakrantėje (Švenčionių raj., Adutiškio apyl.). Čia aptikta viduriniojo ir

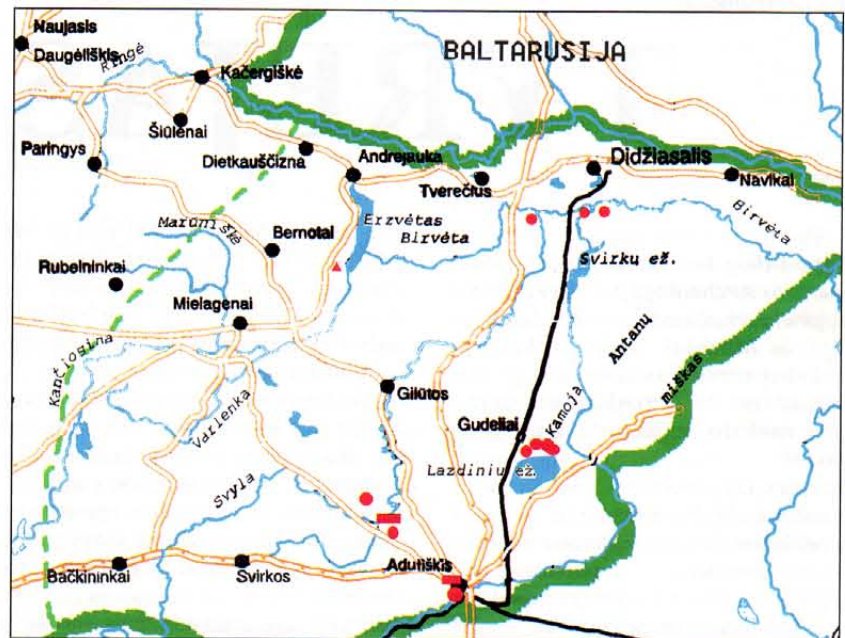
vėlyvojo neolito Kavališkės kaimo (toliau - k.) 1-oji, 2-oji, viduriniojo neolito vėlyvojo laikotarpio Varupio (Lazdinių k.) 1-oji, antrosios neolito pusės Varupio (Lazdinių k.) 2-oji gyvenvietės.

Savo plotu ir kultūrinio sluoksnio intensyvumu - jo storis siekė iki 1 m ir Varupio (Kar-

lėjančia pentimi kirvis.

160 m į V nuo Kamojos ir Birvėtos upių santakos, Kamojos kairiajame, Birvėtos dešiniajame krante, aptikta Kėkštų k. (Ignalinos raj., Dysnos apyl.) **vėlyvojo neolito - senojo žalvario amžiaus gyvenvietė**.

Žalvario amžiaus gyvenvietė rasta vakariniame Vilėkų k. (Ignalinos raj., Dysnos apyl.) pakraštyje. Ji įsikūrusi 70 m į rytus nuo Kamojos ir Birvėtos upių santakos, dešiniuosiuose jų krantuose. Čia 0,3 - 0,45 m storio kultūriniame sluoksnyje rasta brūkšniuotosios keramikos, akmeninių kirvių fragmentų

Aptiktų paminklų vieta. ■ - piliakalniai, ▲ - senkapiai, ● - gyvenvietės, --- - vakarinė žalgymų riba

kės) upelio link storėjo - išsiskyrė Varupio 1-oji gyvenvietė. Visos be išimties gyvenvietės buvo įsikūrusios į Lazdinių ežerą įtekančių upių pakrantėse.

Ignalinos rajone aptikta Pečiurkų k. (Tverėčiaus apyl.) **vėlyvojo neolito gyvenvietės** liekanų. Gyvenvietė buvo įsikūrusi apie 100 m į PV nuo Svylos ir Birvėtos upių santakos. Ariamosios dirvos paviršiuje rastas akmeninis įtveriamasis keturkampio pjūvio, šiek tiek platėjančiais ašmenimis ir apva-

ir kt.

Geležies amžiaus gyvenvietė buvo aptikta ŠV Gaidės ežero pakrantėje, apie 150 m į ŠV nuo Karalkų k. (Švenčionių raj., Svirkų apyl.), 130 m į ŠR nuo kelio Adutiškis - Mielagenai. Gyvenvietė ariama, paviršiuje aptikta lipdytų puodų šukių, akmeninių tinklų pasvarų.

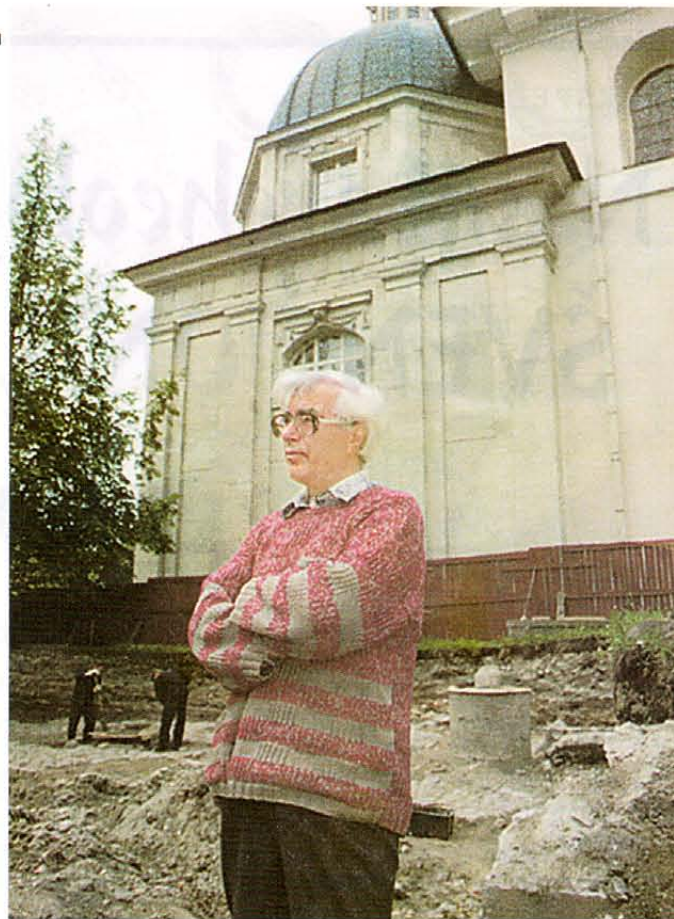
Naujų paminklų paieškos šiais metais tęsiamos Žeimenos ir Meros upių baseinuose.

“Baltų archeologijos” svečias - Pilių tyrimo centro “Lietuvos pilys” archeologijos skyriaus vadovas dr. Adolfas Tautavičius, beveik 50 metų tyrinėjantis baltų genčių istoriją, Lietuvos pilių istorijos žinovas, kelių knygų autorius ir redaktorius, parašęs daugelį straipsnių, žinomas konsultantas įvairiais baltų priešistorės ir ankstyvųjų viduramžių klausimais.

Pasak enciklopedijos, Adolfas Tautavičius gimė 1925 09 09 Judrėnuose (Telšių apskr.). 1950 m. baigė Vilniaus universitetą. Nuo 1946 m. dirbo Lietuvos istorijos institute, nuo 1962 m. - Archeologijos skyriaus vadovas, istorijos mokslų kandidatas (1954). Ištyrė Vilniaus Žemutinės pilies, Trakų pusiasalio ir Veliuonos pilių teritorijos dalį, Paežerio (Šilalės raj.), Bikavėnų (Šilutės raj.), Palangos, Jauneikių (Joniškio raj.) ir kitus plokštinius kapinynus, Kapitoniškių (Kaišiadorių raj.), Riklikų (Anykščių raj.), Taurapilio (Utenos raj.) ir kitus pilkapius. Svarbiausi veikalai (su kitais): “Lietuvos archeologijos bruožai” (1961), “Vilniaus miesto istorija” (t. 1, 1968), “Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I - XIII a.” (1972), “Lietuvos TSR istorija” (1978, rusų k.). Knygos “Vilniaus pilies kokliai (XVI - XVII a.)” (1969) autorius. Knygų “Lietuvos pilys” (1971), “Lietuvos TSR archeologijos atlasas” (t. 2 - 4, 1975 - 1978) vienas autorių ir redaktorių.

Su dr. **Adolfu Tautavičiumi** kalbė josi dr. **Algirdas Girininkas**.

Franco Brukšto nuotr.

TYRĖJAS

- Ilgą laiką buvote Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vadovas, praktiškai vadovavote visam archeologijos mokslui. Kaip archeologijos mokslas atrodo matuojant pasauliniais matais? Ar patenkinama archeologijos mokslo struktūra šiuo metu Lietuvoje?

Man rodos, kad, sakydami “praktiškai vadovavote visam archeologijos mokslui” Lietuvoje, gerokai perdedate. Pirmiausia, skyriuje dirbo mokytesnių už mane, dabartiniiais terminais - habilituotų daktarų, Mokslų akademijos narė korespondentė. Ano meto terminologija tai - “mokslo generolai” ir “maršalai”, kuriems jokių vadovų nereikėjo. Vilniaus universiteto archeologai taip pat stengėsi savo vagą varyti visai atskirai. Apie jokią vadovavimą negalėjo būti nė kalbos. Mokslų akademijos vadovybė į humanitarinius mokslus žiūrėjo skeptiškai. Archeologija - mokslas apie tolimąją praeitį - buvo “neaktuali” ir “liaudies ūkiui pelno nedavė.” Tai anuo metu ir lėmė šios mokslo šakos ir archeologų padėtį institute. Teko naudotis trupiniais nuo “aktualesnių” mokslų stalo.

Spręsti apie mūsų padėtį pasaulio ar Europos archeologijos fone man būtų per drąsu. 1962-1985 m. mes to pasaulio labai mažai matėme.

Kitų kraštų archeologai pas mus beveik neužsukdavo, o mes patys dar sunkiau kitur išvykdavome. Vyravo nuostata, kad netgi Kaukazo, Uralo ar Vidurinės Azijos kultūros paminklus, archeologijos rinkinius Lietuvos archeologams pamatyti nėra reikalo.

Bet žinojom ir supratom, kad esame gerokai atsilikę nuo savo kaimynų latvių ir lenkų. Jie šios mokslo šakos įstaigas - muziejus, draugijas, vėliau katedras universitetuose - organizavo XIX a. pabaigoje. Tartu ir Rygos universitetuose archeologijos disciplinos imtos skaityti 1922 - 1925 m., tada pradėti ruošti archeologai. Tuo tarpu Lietuvoje mes šio darbo ėmėmės tik 1936 - 1938 m. Sovietinė okupacija ir karas išblaškė žmones. Atsigauti pradėjome tik šeštajame dešimtmetyje. Mokslų akademijos Istorijos institute archeologijos skyrius (sektorius) buvo įkurtas tik 1961 11 22.

Iš pradžių tai buvo tik kelių žmonių grupelė. Ji kiek padidėjo tik septintojo dešimtmečio pabaigoje - aštuntajame dešimtmetyje. Tada įsigijome ir šioji tokį ekspedicijų inventorių. Vis dėlto buvo atlikta pirminė paminklų registracija, plėtėsi jų tyrimai, pasirodė keletas knygų, straipsnių. Pamatėme, kad mūsų praeitis kur kas sudėtingesnė, suvokėme, kad ją mažiau pažįstame, negu įsivaizdavome.

Dabar turime archeologijos katedras keliose

aukštosiose mokyklose, kurios gali rengti specialistus archeologus ir supažindinti su archeologija kitų specialybių studentus, yra įstaigos, kurios turėtų užtikrinti archeologijos paminklų apsaugą, muziejai, kurie priglaudžia ir saugo archeologinius radinius, įstaigas, kurios tiria archeologijos paminklus ir jų medžiagą. Taigi turime visas pagrindines archeologijos mokslo įstaigas. Tačiau daugumas jų dabar tik vegetuoja, skursta neturėdamos pakankamai patalpų ar net lėšų joms eksploatuoti, negalėdamos darbuotojams tiek mokėti, kad jie galėtų normaliai gyventi. Turbūt reikėtų ne naujas įstaigas kurti, bet stiprinti jau turimas.

- Jums teko vadovauti Lietuvos archeologijos atlaso parengimui. Prašytume tarti keletą žodžių apie archeologijos mokslo propagavimą. Kas nuveikta ir kas darytina?

Svarbiausias archeologijos mokslo propagavimo uždavinys būtų skiepyti visuomenėje pagarbą ar bent toleranciją seniausios mūsų praeities liudininkams - archeologijos paminklams ir jų radiniams. Jau mokykloje reikėtų pradėti žadinti susidomėjimą ir pagarbą. Šalia mokytojo svarbus vaidmuo čia tenka ir populiariai literatūrai. Prabėgo jau trisdešimt metų po Petro Tarasenkos mirties, o jo pasekėjo dar nėra. Skurdami mūsų muziejai taip pat neturi patalpų ir žmonių jaunųjų archeologų būreliams organizuoti. Periodinei spaudai ši tema taip pat neaktuali, nes jos supratimu reikia vien sensacijų. Tiesa, daromi nedideli žingsneliai archeologijos propagavimui sukant kino juostas, videofilms. Dau-

giau dėmesio tam reikalui galėtų skirti ir televizija. Man rodos, kad archeologijos propagavimo sritį bent pastaraisiais dešimtmečiais esame gerokai apleidę.

- Esate sukaukęs daug archeologijos bibliografinės medžiagos. Jūsų sukaupta informacija labai praverstų ir kolegoms. Ar nesirengiate jos publikuoti?

Bibliografija reikalinga mūsų archeologijos istorijai, archeologinių paminklų paieškoms bei jų registravimui (žinutės spaudoje papildoma archyvinę medžiagą) ir tolesniam mokslo plėtojimui, nes norint ką nors pasakyti pravartu žinoti, ką apie tai anksčiau kiti yra pasakę. Bibliografija pradėjau domėtis 1946 m., kai tuometinis Lietuvos istorijos instituto direktorius prof. Povilas Pakarklis 1946 09 27 parašė įsakymą sudaryti Lietuvos etnografijos bibliografiją (tuo metu dirbau institutui priklausiusiam Etnografijos muziejuje). Kartu pradėjau rinkti ir duomenis apie Lietuvos archeologiją. Praėjo beveik 50 metų, šio darbo ataskaitos niekas niekada nereikalavo, kaip jis vyksta - nesidomėjo. Bibliografija liko laisvalaikui, vietoj grybavimo ar meškeriojimo. Surinktų etnografijos kortelių pluoštą atidaviau kolegai Vaciuviui Miliui (iš jo gaunu gražos - archeologijos). Pamažu susikaupė keliolika tūkstančių kortelių, bet Lietuvos archeologijos bibliografija tebėra neišsami. Mūsų bibliotekos gana skurdžios XIX a. ir XX a. pradžios periodikos leidiniais.

Koks surinktos medžiagos likimas, nežinau. Savo metu su šviesios atminties Stasiu Tomoniū susitarėm bent dalį jos paskelbti. Duomenys apie senesnius darbus tada buvo "neaktualūs", nes nerodė "tarybinio mokslo pasiekimų". Teko apsiriboti pokario metais (1940 - 1967), neminėti emigracijos ateidūrusių autorių darbų ir t.t. Bibliografiją paruošė p. L. Pagirienė. Galvojome apie sekančią knygele, kuri būtų apėmusi kelerių vėlesnių metų laikotarpį, bet ir išėjusi knygutė susilaukė didelės nemalonės - kai kurių vyresniųjų archeologų nuomone, ji buvo "Lietuvos archeologijos gėda". Kokia ta gėda, nesuprantu iki šios dienos, bet Respublikinė biblioteka gėdą darančių knygų nebeleidžia. Vėliau (apie 1980 m.) institute ruošėme Lietuvos etnogenezės bibliografiją. Nemažą dalį sudarė archeologų darbai. Bet mašinarštis dinga be pėdsakų, nepasiekęs leidybos.

Dabar padėtis tarsi pasikeitė, atsirado kitokių techninių galimybių susirasti reikalingą literatūrą. Gal užtektų surinktąją medžiagą tik kompiuterizuoti? Bet tai jau ne man spręsti.

- Kaip archeologas praktikas nuolat susiduriate su archeologijos paminklų apsauga. Koks turėtų būti visuomenės ir valstybės santykis su archeologijos mokslu?

Laikotarpio iki XVI a. mūsų istorijos šaltiniai, palyginti su kaimyniniais kraštais, yra nepaprastai skurdūs. Juos gali ir turi papildyti žemėje išlikę žmogaus veiklos pėdsakai, kuriuos būtina išsaugoti ir tirti. Jei valstybė suinteresuota savo piliečių humanitarine kultūra, ji turi remti archeologiją, taip pat ir kitas lituanistikos šakas.

Visuomenė yra ir turi būti įvairi. Seniausia savo krašto praeitimi domisi ir domėsis tik jos dalis. Tačiau visuomenė turi būti tolerantiška, joje turi būti ugdoma pagarba tėvams ir protėviams, kartu ir jų paliktiems istorijos bei archeologijos paminklams. Archeologijos paminklams iš visuomenės reikia labai nedaug - neardykime jų ir neterškime jų teritorijos, neverskime jų šiukšlynais.

- Seniai tyrinėjate savo gimtosios Žemaitijos istoriją, gvildenate žemaičių kilmės klausimus. Prašytume išdėstyti savo požiūrį.

Dabartinėje Žemaitijoje kadaise gyveno ne tik žemaičiai, bet ir jų giminaičiai kuršiai, skalviai, lamatiečiai, žemgaliai. Todėl Žemaitijos istorija yra šių genčių istorija.

Mano požiūris žemaičių kilmės klausimu per pastaruosius trisdešimt metų nepakitė. Neįtikinantis liko aiškinimas, kad žemaičiai yra asimiliuoti kuršiai, kadaise gyvenę iki Dubysos ar Nevėžio, kad jie susidarė tik II tūkstantmečio pradžioje. Neįtikėtina ir hipotezė, kad žemaičiai pirmaisiais amžiais po Kr. gyvenę Nevėžio baseine - žemumoje, I tūkstantmečio viduryje patraukę į vakarus, į kuršių gyventus plotus, nes tokia hipotezė paremti nėra archeologinių duomenų.

Galime kalbėti apie žemaičius, bent nuo IV-V a. gyvenančius centrinėje Žemaitijos dalyje, kaip kuršius, žemgalius, skalvių kaimynus. Apie senesnę žemaičių kultūrą kalbėti sunku, nes suinaikinome beveik visus I - IV a. Žemaitijos pilkapynus. Bet greičiausiai jie susidarė suskilus I - IV a. pilkapių kultūrai į mažesnes žemaičių, žemgalių ir sėlių kultūras.

Etniniai procesai sudėtingi, šiandien mums kartais sunkiai suprantami. Ne visada archeologijos ir lingvistikos duomenys sutampa. Greičiausiai kai kurie genčių kalbų - dialektų ir kultūros bruožai susidarė daug anksčiau, negu archeologai gali išskirti genčių kultūras, jų arealus. Pavyzdžiui, lingvistai jotvingiams priskirtinus hidronimus randa daug didesniame plote negu žinomi II - XIII a. jotvingių paminklai.

- Šiuo metu dirbate Pilių tyrimo centre. Kaip vertinate diskusiją dėl Vilniaus miesto ir sostinės atsiradimo?

Vilnius, kaip gyvenvietė ir viena iš medinių lietuvių pilių, stovėjusi ant Gedimino kalno, jau buvo daug anksčiau, negu pagal padavimus jį įkūrė Gediminas ar Šventaragis. Archeologams tai aišku nuo pirmųjų Gedimino pilies kalno kasinėjimų 1938 ir 1940 m. Per pastaruosius 40 metų šie duomenys kiek pasipildė. Tačiau kada Vilnius tapo miestu ir kada sostine - Lietuvos valdovo rezidencija, galutinio atsakymo dar neturime.

Iš Žemutinės pilies teritorijos sukaupta medžiaga rodo, kad gyvenvietė valdovų rūmų teritorijoje kūrėsi tik I tūkstantmečio pabaigoje šalia šventvietės, buvusios į slėnį įsiterpusio aukštumos rago smaigalyje. Pastaroji greičiausiai tapo pagrindu vietovardžiui Šventas Ragas, Šventaragis, Šventaragio slėnis. Vėliau šį vietovardį bandyta aiškinti XIII a. Lietuvą valdžiusio legendinio kunigaikščio Šventaragio vardu.

XII a. antroje pusėje ar XIII a. pradžioje Vilniaus pilis buvo vieno iš vyresniųjų Lietuvos

kunigaikščių rezidencija. Tai rodo importinė to laikotarpio keramika, stiklo apyrankės ir kiti radiniai. Galimas dalykas, kad čia XIII a. pradžioje buvo Mindaugo vyresniojo brolio rezidencija (prof. E. Gudavičiaus prielaida). XIII a. viduryje Vilniaus pilis jau priklausė Mindaugui, nes jis čia apgyvendino vyskupą, statė katedrą, prasiėdė mūro statybos. Ar buvo čia tuo metu ir Mindaugo rezidencija, nežinome. Tačiau po vyskupo išvykimo ir Mindaugo mirties Vilniaus pilis liko tvirčiausia Lietuvoje. Todėl čia turėjo būti didžiojo kunigaikščio rezidencija. Kas valdė Vilnių, valdė Lietuvą. Greičiausiai iš Vilniaus valdė Lietuvą ne tik Gedimino brolis Vytenis, bet ir jų tėvas. Taigi Vilnius Lietuvos sostine yra nuo XIII a. antrosios pusės.

Apie Vilniaus miesto pradžią kol kas galime tik spėlioti. Galimas dalykas, kad vienos iš seniausių miesto dalių užuomazgos teks ieškoti Kalnų parko teritorijoje ir Vilnios slėnyje, kairiajame jos krante, kažkur aukščiau Bernardinų bažnyčios. Galbūt ateities tyrimai parodys, kada čia įsikūrė gyvenvietės, kada jos tapo amatų ir prekybos vietomis, kada įgijo kitus miesto bruožus. Tačiau vargu ar tai įvyko anksčiau negu XII a. pabaigoje ar XIII a. pirmoje pusėje. Miestas formuojasi kartu su valstybe.

- Susikirto nuomonės dėl Vilniaus Žemutinės pilies atstatymo ir paskirties. Kaip Jūs įsivaizduojate šios teritorijos ateitį?

Būtina skirti Žemutinės pilies ir valdovų rūmų Žemutinėje pilyje atstatymą. Galima kalbėti tik apie atskirą Žemutinės pilies dalių ar pastatų rekonstrukciją. Įpusėtą arsenalo atstatymas, ginčijamasi dėl valdovų rūmų atstatymo, tačiau nuodugniam visos Žemutinės pilies teritorijos ištyrimui turbūt prireiks dar ir viso šimtmečio. Tų tyrimų metu ateityje bus galima pasiginčyti dėl kitų tos pilies dalių ar pastatų (gynybinių sienų, bokštų, vartų ir kt.) atstatymo.

Valdovų rūmus, baigus jų teritorijos archeologinius ir architektūrinius tyrimus, reikėtų atstatyti. Pirmiausia po atstatytais rūmais būtų išsaugoti autentiški rūmų likučiai. Virš jų atstatytus rūmus (išlaikant jų dydį ir išorinį vaizdą) būtų galima panaudoti kultūros ir valstybės reprezentacijos reikalams. Lietuvos nacionaliniam muziejui trūksta patalpų, kad būtų galima išsamiau parodyti mūsų praeitį, normaliai saugoti neekspozuojamas archeologijos, etnografijos, istorijos, numizmatikos vertybes. Patys rūmai taip pat būtų savotiškas natūralaus dydžio maketas, padedantis pažinti praėjusias epochas, papildytų autentiškus jų likučius. Dalį atstatytų rūmų patalpų būtų galima naudoti garbingiems valstybės svečiams priimti, saviems piliečiams pagerbti, apdovanoti ir t.t.

- Esate produktyvus mokslininkas. Kokie darbai guli ant Jūsų darbo stalo?

Pastaruju metu sergu sunkia chroniška tiniginyste. Tik šiaip taip atstumiui kasdienius darbus, kad užsidirbčiau duoną, o apie kitus darbus gebu tik pasvajoti, kartais net suabejoju, ar jie iš viso reikalingi. Gal kiti juos daug geriau padarys?

- Dėkojame už pokalbį.

IMBARĖ ir Lietuvos miestų susidarymo pradžia

Nemaža dalis istorikų dar tebesiginčia dėl Rytų Europos, taigi ir dėl Lietuvos miestų, atsiradimo pradžios, nes šios problemos sprendimui dar trūksta ne vien archeologijos duomenų.

vytautas daugudis

Vis dar nesutariama, kokias senovės gyvenvietes jau galima laikyti miestų užuomazga. Dėl to vieni tyrinėtojai šį reiškinį datuoja XIII - XIV a., neretai siedami jį net su Lietuvos valstybės susidarymo laikais (*Jurginis J. 1962, p. 78; Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. 1968, p. 28-52; Tautavičius A. 1977, p. 24; Gudavičius E. 1991, p. 65*), kiti - XI - XII a. (*Miškinis A. 1975, p. 31; p. 25 - 30; Daugudis V., Lisanka A. 1982, p. 41 - 46; Šešelgis K. 1986, p. 39 - 49; 1988, p. 49 - 54; Daugudis V. 1993, p. 14-17; Шешельгис К.К., Юркунас В.И. 1986, c. 215-217*), o dar kiti šio proceso pradžią sieja net su pirmaisiais amžiais po Kr. (*Raulinaitis A. 1966, p. 341 - 342*). Būtų galima paminėti ir daugiau skirtingų įvairių autorių nuomonių, tačiau pastebėsime, jog dauguma jų vis dėlto sutinka su tuo, kad pirminių miesto susidarymo etapu galima laikyti dažniausiai įtvirtintų gyvenviečių augimą, kai įvairūs amatai jau buvo atsiskyrę nuo žemdirbystės, buvo pakankamai išsiplėtusi prekyba net ir su tolimesniais kraštais bei susidarė tam tikros administracijos struktūros (*Gudavičius E. 1991, p. 4 ir toliau*).

Pastaruoju metu šios problemos sprendimui susikaupė jau kiek daugiau žinių, taip pat ir naujų archeologinių duomenų, o tai paskatino tyrinėtojus vėl grįžti prie šios temos nagrinėjimo. Antai 1991 m. iš spaudos išėjo E. Gudavičiaus apibendrinamojo - analitinio pobūdžio knyga, kurioje nagrinėjamas miestų atsiradimas Lietuvoje (*Gudavičius E. 1991, p. 65*). Autorius, daugiausia remdamasis iki šiol žinomais rašytiniais šaltiniais, taip pat archeologijos ir kitais palyginamaisiais duomenimis bei išsamia literatūra, pradinį Lietuvos miestų susiformavimo etapą datuoja XII a. pabaiga - XII a. viduriu, o baigiamąjį - XIII a. antrąją pusę, kartu pažymėdamas šio proceso sudėtingumą ir skir-

tybes įvairiuose Europos kraštuose (*Gudavičius E. 1991, p. 65*).

Atskirą, nors ir ne visai naują hipotezę (*Miškinis A. 1975, p. 25 - 30; Gudavičius E. 1991, p. 4 - 12*) tuo pačiu klausimu neseniai iškėlė žinomas senųjų slavų ir baltų genčių tyrinėtojas V. Sedovas. Jo nuomone, jau VII-VIII a. po Kr. tarp daugelio rytinių slavų žemdirbių gyvenviečių, kur iki tol buvo paplitę daugiausia tiktai įvairūs namų verslai, pradėjo išsiskirti ir tokios gyvenvietės, kuriose dirbo jau profesionalūs įvairių sričių amatininkai, gaminę taip pat ir rinkai. Taip savo ruožtu susidarė atskiri prekybos centrai ir miestų užuomazgos, minėto autoriaus pavadinti "protomiestais", iš kurių miškingoje Rytų Europos juostoje jau IX - X a. pirmojoje pusėje susiformavo ir pirmieji miestai (*Cedov B.B. 1987, c. 12-31; 1989, c. 39 - 42*). Nors jie dažniausiai buvo įsikūrę atskirų gentinių junginių centruose ir dar neturėjo specifinių administracinių miestų teisių, tačiau, minėto autoriaus nuomone, vis dėlto tai jau buvo miestų tipo gyvenvietės (*Cedov B.B. 1989, c. 51*). Dėl to suprantamas ir faktas, jog rusų metraščiuose nurodoma, kad jau IX a. po Kr. Rusijoje buvo net 10 miestų: Beloozeras, Izborskas, Kijevas, Ladoga, Liubičius, Muromas, Novgorodas, Polockas, Smolenskas, Rostovas (*Cedov B.B. 1987, c. 1-18*). Pastebėsime, kad dar vienas rusų miestų tyrinėtojas - A. Kuza, remdamasis daugiausia vien rašytiniais šaltiniais ir neatsižvelgdamas į atskirų sričių specifiką, teigia, kad senojoje Rusijoje IX - X a. buvo 25, XI a. - 64, o XII a. - jau net 135 miestai (*Kyza A.A. 1989, c. 40*). Tačiau toks senosios Rusijos miestų skirstymas ne visais atvejais atitinka dabartinę, daugumos tyrinėtojų pripažįstamą ankstyvojo miesto sąvoką (*plg.: Gudavičius E. 1991, p. 5 ir toliau*).

Pastaruoju metu sukaupti archeologiniai duomenys liudija apie I tūkstantmečio antro-

joje pusėje po Kr. ir Lietuvos miestų užuomazgai susidariusias palankias sąlygas. Pastebėta, kad jau maždaug nuo I tūkstantmečio vidurio ir ypač jo antrojoje pusėje Lietuvoje, taip pat ir daugelyje kitų kaimyninių Europos kraštų, imama gana plačiai naudoti metalinius ir iš vietos balų rūdos pagamintus geležinius įrankius. Tai leido gerokai išplėsti dirbamosios žemės plotus ir išlaikyti daugiau gyvulių, ypač stambių raguočių. Dėl to atskiro bendruomenės sukaupė nemaža įvairaus turto. Jo apsaugai prirėkė ir stipresnių medinių pilių, dažniausiai sutvirtintų net keletu aukštų, iš žemių supiltų pylimų, ant kurių stovėjo taip pat tvirtos, neretai dvigubos, apie 2 m pločio medinės gynybinės sienos (*Daugudis V. 1982, p. 38 - 46*).

Didėjant dirbamosios žemės plotams bei gyventojų skaičiui, kai kur išsiplėtė ir minėto tipo pilių pašlaitėse ar net toliau nuo jų buvusios, stipriau ar menkliau įtvirtintos gyvenvietės - papiliai. Jie neretai užimdavo apie 2-3 ha plotą. Papiluiuose tuomet telkėsi ne tik žemdirbiai, bet ir įvairūs amatininkai - profesionalai. Tai liudija tose gyvenvietėse randami įvairūs vietos juvelyrų pagaminti metalo dirbiniai, kurių dalis, atrodo, jau buvo gabenama į kitus, neretai ir į tolimesnius kraštus, o taip pat geležies rūdai tirpinti krosnelių liekanas, kurių net penkios rastos Aukštadvario (Trakų raj.) (*Daugudis V. 1962, p. 54 - 55*) ir po vieną Imbarės (Kretingos raj.) (*Daugudis V. 1990, p. 60*), Lavoriškių (Vilniaus raj.) (*Давыдов В. 1966, c. 8*), bei kai kuriuose kituose (*Daugudis V. 1970, p. 27*) papiluiose.

Aptariamojo laikotarpio gyvenvietėse ir kapuose, be vietinių, dažnai aptinkama ir iš kitų kraštų atgabentų, neretai net iš brangaus metalo - sidabro - pagamintų ar pasidabruotų bei paaukuotų (*Tautavičius A. 1971, p. 26 - 28; 1972, p. 40 - 48; Таунавичюс А. 1971, c. 321 - 323; Vaitkunsienė L. 1981, p. 85 - 90*), taip pat sudėtingesniu (*plg.: Merkevičius A. 1973, p. 67 - 77; 1975, p. 39 - 49; Stankus J. 1970, p. 113 - 133; 1986, p. 51 - 63*), net damaskiniu būdu pagamintų ginklų (*Stankus J. 1970, p. 113 - 130*). Tai rodo ryškų vietos amatininkų kvalifikacijos kilimą, prekybinių ryšių tarp atskirų baltų genčių ar net tarp baltų ar to-

limesnių kraštų suintensyvėjimą (*Tautavičius A. 1972, p. 126 - 148; Kunciene O. 1981, p. 49-82*), taip pat atskirų didikų iškilimą, - jų vardai jau paminimi ir vėlesniuose rašytiniuose šaltiniuose, ypač nuo XII - XIII a. (*plg.: Volkaitė - Kulikauskienė R. 1970, p. 260 - 270*).

Apie I tūkstantmečio po Kr. pabaigos baltų genčių amatininkystės plėtotę, atitinkančią Europos lygį, netiesioginių duomenų pateikia ir kai kurie to meto rašytiniai šaltiniai. Šiuo atveju pravartu prisiminti žinomą Brėmeno arkivyskupo Rimberto aprašytą vakarinių baltų - kuršių genčiai priklausiusios Apuolės (Skuodo raj.) pilies gynybą nuo ją užpuolusios švedų karaliaus Olafo vadovaujamos kariuomenės (apie 853 m.) (*Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T.1 (toliau LIŠ). 1955, p. 21 - 22*).

Aprašyme, be kitų duomenų, teigiama, kad tos pilies užpuolėjai tuomet privertę net 15000 jos gynėjų sumokėti špirką už kiekvieną žmogų po pusę svaro sidabro. Turėdami žalvoje beveik to paties laikotarpio imperatoriaus Karolio Didžiojo (742 - 814) pinigines reformos metu (*maždaug tarp 781 ir 814 m.*) nustatytą ir beveik visoje tuometinėje Europoje galiojantį svoro dydį - apie 408 g ir net 10 kartų suvažinę minėtame šaltinyje, atrodo, gerokai padidintą pilies gynėjų skaičių, vis dėlto galime palyginti nemažą to brangaus metalo kiekį - net 612 kg. Tai liudija, jog minėtoje pilyje tuomet būta ir nagingų amatininkų, kurie iš sidabro pagamintais dirbiniais alėjo aprūpinti ne tik paties pilies diduomenę, bet ir kariais ir prekybais jais su įvairiais kraštais.

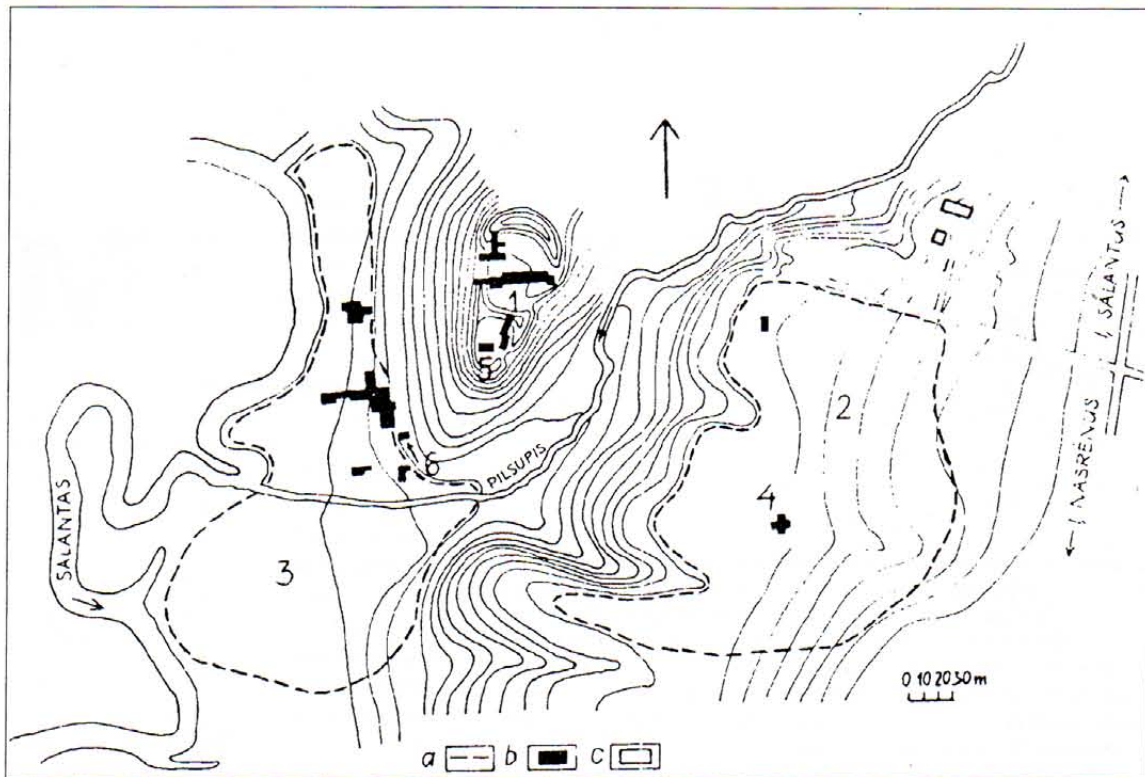
Anglosaksų keliautojas ir pirklys Vulfstas, IX a. pabaigoje keliavęs Baltijos jūra iš lezvigo į tuometinį prūsų uostą Truso (Druso), ir kitų duomenų, taip pat nurodė, kad minėtas baltų gentys turėjo daug pilių (ar miestų?), o pavadinimų "gardariki", kurių kiekvienoje buvo kunigaikštis ("cyninge") (*LIŠ, p. 22 - 23*).

Pastebėjime, kad senųjų prūsų genčių gyvenviečių ir kapinynų archeologiniai kanėjimai, ypač pokario metais, rodo, kad I tūkstantmečio po Kr. antroje pusėje jose tikriausiai būta net daugiau nagingų profesionalių amatininkų bei intensyviau prekybta su įvairiais Europos kraštais negu kiek toliau nuo jūros šlaituose vakariniuose Lietuvos rajonuose, apgyventuose baltų genčių (*Гуревич Ф. Д. 1960, с. 328-451; Кулаков В. И. 1990*).

Taigi nors mūsų praeities tyrinėtojai iki

šiول dar galutinai ir nesutaria - ankstyvaisiais miestais ar tik pilimis galima laikyti aukščiau minėtuose bei kituose to meto rašytiniuose šaltiniuose nurodomus tokios rūšies objektus (*Miškinis A. 1982, p. 26-29*), tačiau turimi duomenys rodo, jog tais laikais dauguma aptartojo tipo baltų gyvenviečių jau turėjo pagrindinius V. Sedovo nurodytus "protomiestų" požymius. Greičiausiai dalis tokių gyvenviečių jau galėjo būti ir ankstyvųjų miestų užuomazgos. Kita

įrengtas ant kairiajame Salanto upės krante esančios kalvos kyšulio pietinio galo. Jame buvo aptikta daugiausia radinių Tai vienas didžiausių ir išpūdingiausių Lietuvos pajūrio archeologijos paminklų. Iš pietų ir vakarų piliakalnį juosia Salanto, iš rytų - Pilsupio upelio gilūs slėniai. Tiktai iš šiaurės prie jo prieina dirbamas laukas. Piliakalnio šlaitai statūs, viršuje nukasti, nuo slėnių pusės siekia per 20 m aukščio. Viršuje - P-Š kryptimi pailga aikštelė skersiniu

1 pav. Imbarės archeologinių paminklų situacija: 1 - piliakalnis, 2 - gyvenvietės rytinė dalis, 3 - gyvenvietės vakarinė dalis, 4 - mitologinio akmens vieta rytinėje gyvenvietės dalyje, 5 - pagoniškojo kulto vieta piliakalnio aikštelės pietinėje dalyje, 6 - mitologinis akmuo vakarinėje gyvenvietės dalyje; a - piliakalnio senosios gyvenvietės ribos, b - tyrinėtose vietose, c - A. Retkaus sodyba.

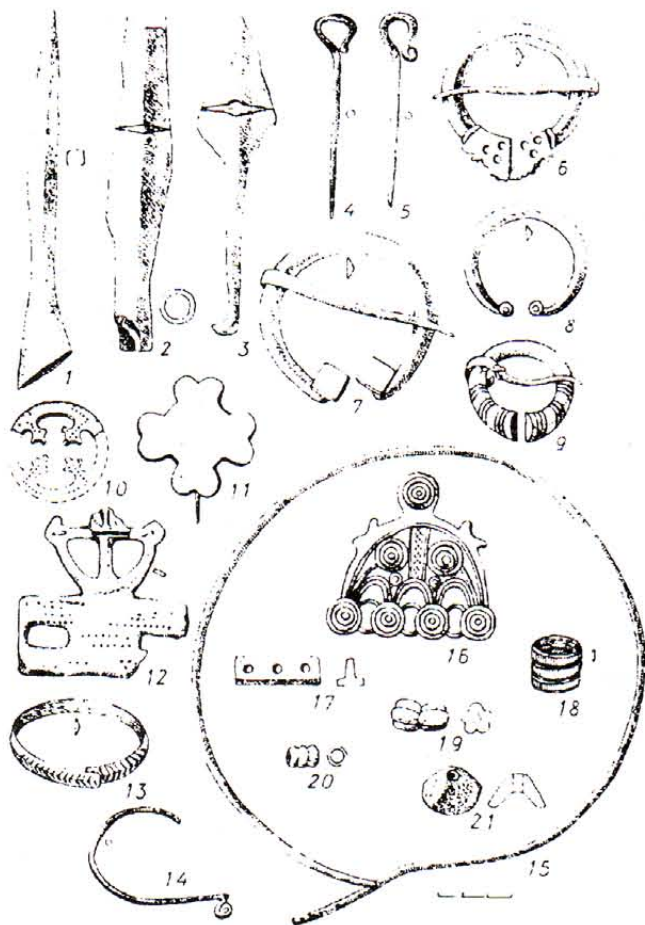
tokių gyvenviečių dalis dėl vėliau susiklosčiusių tam tikrų istorinių aplinkybių į miestus jau nebeišaugo. Vienas ryškesnių tokio likimo pavyzdžių - Imbarės archeologinių paminklų kompleksas, plačiau tyrinėtas pokario metais (1969, 1978 - 1982, 1984, 1985, 1987, 1988 m.) (*Daugudis V. 1990, p. 54 - 65*). Duomenis apie jį žemiau trumpai ir aptarsime.

Imbarės archeologijos paminklų kompleksą sudaro: piliakalnis su gana didele prie jo buvusia senovės gyvenvieta, du gerokai apardyti kapinynai daugiausia su X-XIII a. palaidojimais ir keturios ar penkios pagoniškujų šventyklų vietos (1 pav.). Nustatyta, kad šie įvairių laikų archeologijos paminklai apima daugiau kaip 3000 metų laikotarpį. Tad jų tyrinėjimų duomenys yra svarbūs tiriant gana ilgo laikotarpio vakarų baltų genčių medžiaginę ir dvasinę kultūrą.

Vienas žymiausių paminklų yra piliakalnis, esantis apie 3 km į pietus nuo Salantų miesto,

pylimu padalinta į dvi nelygias dalis: šiaurinę - netaisyklingo keturkampio formos, 56 m ilgio, 40 m pločio šiauriniame ir 35 m pločio pietiniame gale bei pietinę - 20x35 m dydžio. Skersinio, jau gerokai sulėkštėjusio pylimo ilgis - 35 m, aukštis - 1,8 m, plotis prie pagrindo - apie 20 m. Šiauriniame aikštelės gale, nuo gretimos aukštumos pusės, supiltas aukščiausias pylimas, kuris nuo aikštelės pusės yra 4,5 m, o iš išorės - apie 8 m aukščio. Už pylimo buvęs, dabar jau užslinkęs, apie 20 m ilgio griovys, už kurio galbūt buvęs dar vienas žemas, dabar jau sulėkštėjęs pylimėlis. Pietiniame ir vakariniame aikštelės pakraštyje išlikęs tik 1,2-1,5 m aukščio pylimas. Pietrytiniame krašte, kur šlaitas gana status ir aukštas, pylimo pėdsakų nepastebėta. Be to, aikštelės šiaurinės dalies pietiniame pakraštyje yra 6x8 m dydžio senovėje buvusio vandens rezervuaro vieta.

Vakariniame piliakalnio pašlaitėje, Salanto pakrantėje, maždaug 300 m ilgio ir 50 m pločio

2 pav. Imbarės piliakalnyje ir vakarinėje gyvenvietės dalyje rasti dirbiniai: 1, 2 - geležiniai ietigaliai, 3 - geležinis arbaletas (?) strėlės antgalis, 4, 5 - geležiniai smeigtukai, 6-12 - žalvarinės segės ir jų dalys, 13 - žalvarinė apyrankė, 14 - žalvarinio antsmilkinio dalis, 16 - žalvarinis pasidabruotas pakabutis, 17 - žalvarinis apgalvio skirstiklis, 18 - žalvarinis įvijinis žiedas, 19 - mėlyno stiklo karolis, 20 - žalvarinis karolis, 21 - molinis Djakovo tipo svorelis. 2, 3, 8, 9, 10-13, 15, 17, 20, 21 - rasti piliakalnyje; 1, 4-7, 14, 16, 18, 19 - rasti gyvenvietėje.

ruože ir į pietryčius nuo jo, už minėto upelio bei į šiaurės rytus esančiose aukštumose išlikę senosios gyvenvietės pėdsakai. Taigi šis piliakalnis kartu su gyvenvietė apima net apie 3 ha plotą.

Kasinėjimų metu piliakalnyje ištirtas 556 m², o gyvenvietėje - 706 m² plotas, 0,3 - 2 m storio kultūrinis sluoksnis, kuriame rasta skirtingo meto medinių statinių liekanų ir nemažas kiekis akmeninių, metalinių, molinių, gintarinių daiktų, įvairių naminių bei medžiotų žvėrių kaulų, gaisro metu suanglėjusių kviečių, miežių, rugių, avižų, sorų bei žirnių grūdų.

Kasinėjimų metu paaiškėjo, kad vakarinėje piliakalnio pašlaitėje žmonės gyveno jau neolito laikais, o pats piliakalnis gyvenimui dar nebuvo naudojamas (Daugudis V. 1971, p. 64 - 66; 1987, p. 43).

Nustatyta, jog pietinė piliakalnio aikštelės dalis buvo apgyventa dar I tūkstantmetyje pr. Kr., o šiaurinės vietoje žmonės pradėjo dažniau apsigyventi tik maždaug nuo I tūkstantmečio po Kr. vidurio (Daugudis V. 1990, p. 57).

Tuomet labiau išsiplėtė ir vakarinėje pi-

liakalnio pašlaitėje dar pirmaisiais po Kr. amžiais įsikūrusi gyvenvietė ir, atrodo, pradėta naudoti šiaurės rytinė gyvenvietės dalis. Įdomu, kad bene anksčiausiai (I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje) pradėta apgyventi rytus nuo piliakalnio, ant gretimos aukštumos, buvusi gyvenvietės dalis (Daugudis V. 1990, p. 57).

Šio reiškinio priežastis galutinai dar nenustatyta. Veikiausiai aplinkinių miškų sąskaita didinant dirbamosios žemės plotus audringesni tapo pavasariniai bei lietingais metais nesezoniniai Salanto potvyniai. Jie kurį laiką ir neleido žmonėms pastoviai apsigyventi arčiau upės. Tiksliai maždaug nuo III - IV a. po Kr. vakarinėje piliakalnio pašlaitėje išaugo nemaža gyvenvietė.

I tūkstantmečio vidurio ir jo antrosios pusės po Kr. pastatų ryškesnių pėdsakų pietinėje piliakalnio aikštelės dalyje neaptikta. Nedaug antžeminių keturkampio plano, maždaug po 16 - 20 m² ploto stulpinės konstrukcijos pastatų stovėta šiauri-

nėje jo aikštelės dalyje (Daugudis V. 1980, p. 22 - 23; 1982, p. 32 - 33). Gyvenamuosiuose pastatuose buvę atviro tipo židiniai, įrengti smailiadugnėse 0,5 - 0,8 m skersmens viršuje ir 0,4 - 0,7 m gylio duobelėse. Daugumoje židinių rasta smulkių degusių, 5x8x15 - 10x15x25 cm dydžio apdegusių akmenų, o kai kuriuose - lipdytų puodų šukių šiurkščiu ir grublėtu paviršiumi. Be to, tame pačiame kultūrinio sluoksnio horizonte rasti ir žalvarinis "T" formos apgalvio skirstiklis, geležinis įmominis ietigalis profiliuota plunksna, keletas įvairaus dydžio bei formos akmeninių galastuvų, trintuvų bei nedidelis kiekis lipdytinės lygiapaviršės keramikos.

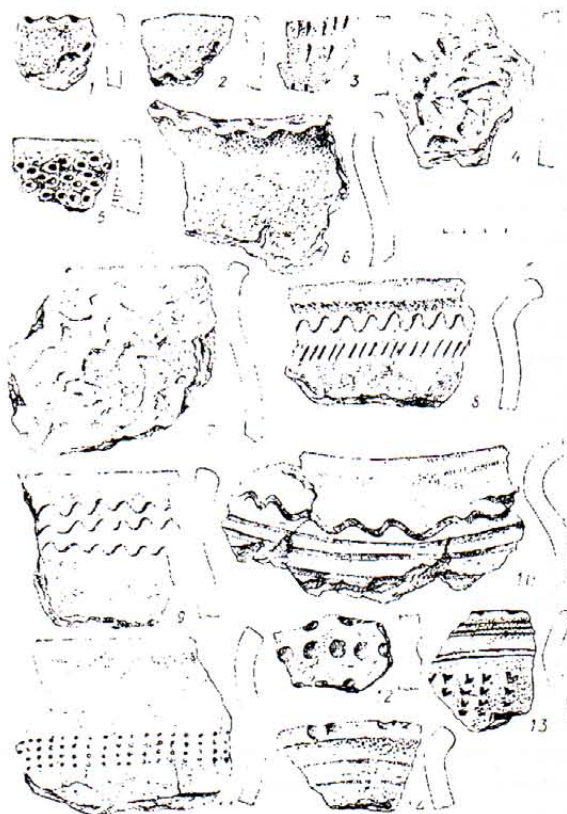
Daugelyje kituose Lietuvos rajonuose iki šiol tyrinėtų minėto laikotarpio piliakalnių ryškesnių gyvenamųjų pastatų pėdsakų nepastebėta. Todėl manoma, kad juose tuomet dažniausiai būdavo įrengiamos tik tai laikinos slėptuvės, kur pavojaus

metu galėdavo pasislėpti apylinkėse gyvenę žmonės (Daugudis V. 1981, p. 68; 1982, p. 46).

Tačiau, be minėtų Imbarės piliakalnio pastatų liekanų, intensyvesnis V - VIII a. kultūrinis sluoksnis su įvairiais to meto dirbiniais aptiktas taip pat ir 1928 - 1929, 1931 - 1932 m. tyrinėtame Apuolės bei 1933 - 1934 m. tyrinėtame Įpilties (Kretingos raj.) piliakalniuose. Tai rodytų, jog tuomet tankiau apgyventuose vakariniuose Lietuvos rajonuose dėl susiklosčiusių tam tikrų sąlygų (patogesis susisiekiimas su Vakarų bei Šiaurės Europos kraštais ir kt.) ten gyvenusios vakarinių baltų gentys buvo pažengę į kiek aukštesnę savo medžiaginės kultūros bei socialinės santvarkos raidos pakopą, negu, pavyzdžiui, jų artimi giminaičiai iš rytinių ar šiaurinių Lietuvos rajonų (plg.: Daugudis V. 1982, p. 47).

Minėti duomenys rodo, kad I tūkstantmečio po Kr. antrojoje pusėje jau gana tvirta Imbarės pilis turėjo ne tik nemažą papilį, ypač išsiskiriantį prie vakarinės bei šiaurės rytinės jos pašlaitės, bet jau ir beveik neapgyventą, daugiausia pilies gynybai skirtą priešpilį pietinėje pilies dalyje (plg.: Daugudis V. 1977, p. 15 - 18).

Už jo buvo išsidėsčiusi veikiausiai didiko

3 pav. Imbarės piliakalnyje ir vakarinėje gyvenvietės dalyje rastoji keramika: 1-7 - lipdytų puodų šukės: 1-3, 6 - lygiu paviršiumi, 4 - neryškiai grublėtu paviršiumi, 5 - kiaurasienio puoduko šukė, 7 - šiurkščiu paviršiumi; 8-14 - žiestų puodų šukės. 1-3, 6, 7, 10, 12-14 - rastos piliakalnyje, 5, 8, 9, 11 - rastos gyvenvietėje.

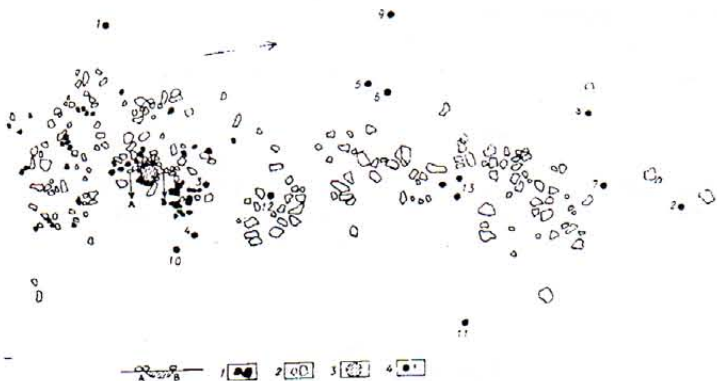
(giminės vado?) rezidencija, kokios, matyt, būta ir aukščiau minėtose Apuolės, Įpilties ir kai kuriuose kituose to laikotarpio vakarinių ir kitų

Kr. antrojoje pusėje Imbarė, kaip ir dauguma vakarinių baltų bei kitų panašių įtvirtintų gyvenviečių, jau turėjo pagrindinius, aukščiau nurodytus "protomiesto" požymius.

Archeologinių kasinėjimų metu taip pat nustatyta, kad I tūkst. po Kr. pabaigoje ir II tūkst. pradžioje Imbarės pilis buvo dar labiau sutvirtinta ir praplėsta: gerokai paaugštintas piliakalnio aikštes juosiantis pylimas, ant kurio tuomet stovėjo taip pat dviguba

ir jame buvusių įvairių statinių liekanos. Be to, tuomet suartame plote išryškėjo dvi beveik lygiagrečios pripilto smėlio juostos, ėjusios išilgai papilio, P - Š kryptimi (5 pav.). Tuometinio Kretingos kraštotyrininko inž. I. Jablonskio, kuris apžiūrėjo tą vietą, duomenimis, viena ryškiau išsiskyrusi, arčiau prie piliakalnio buvusi gana storoka smėlio juosta turėjo apie 4 m pločio. Antroji, pastebėta arčiau Salanto, šiek tiek prasčiau išsilaikiusi ir siauresnė už pirmąją (Jablonskis I. 1968).

Taigi atrodo, jog smėlio juostos supiltos ne vienu laiku. Pastebėta, kad pastarosios gulėjo po storoku velėnos sluoksniu, ir minėtasis kraštotyrininkas laikė jas šio papilio gatvių pėdsakais. Todėl tos smėlio juostos turėjo priklausyti viršutiniam kultūrinio sluoksnio horizontui, kuriame, kaip minėta, kasinėjimų metu surinkta daugiausia IX - XII amžiaus po Kr. daiktų. Pastebėjime, kad V - VIII a. kultūriniame sluoksnyje minėtų smėlio juostų pėdsakų jau neaptikta. Šia proga priminsime, kad Imbarės vietovė (Embare) paminėta dar 1253 m. balandžio 4 d. tuometinio Kuršo vyskupo Henriko ir Livonijos ordino 5-tųjų kuršių žemių dalybų akte,

4 pav. Imbarės piliakalnio gyvenvietės vakarinėje dalyje rastosios geležies rūdai tirpinti krosnelės liekanos: 1 - smarkiai apdegę krosnelės molio sienelių gabalėliai, 2 - nuo ugnies suskeldėję akmenys, 3 - krosnelės šachtos vieta, 4 - lipdytų puodų šukės ir kiti joms vienalaikiai radiniai.

Lietuvos rajonų piliakalniuose.

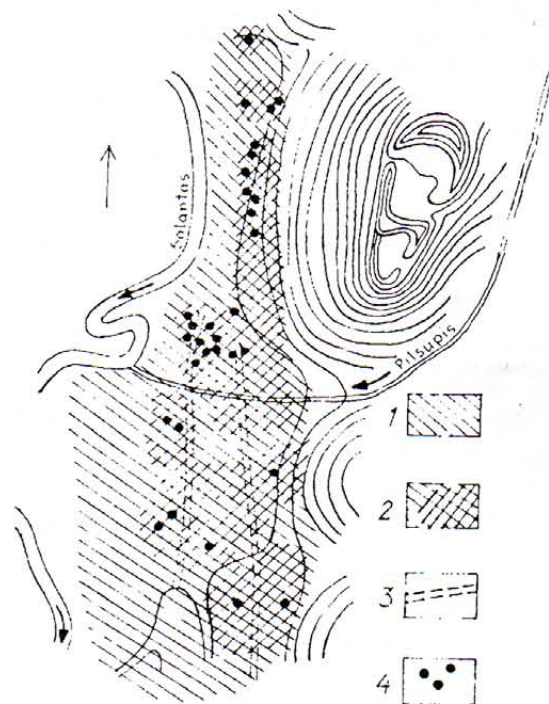
Tyrinėjimų metu nustatyta, kad minėtasis laikas gerokai išsiplėtė Imbarės pilies vakarinis papilys, kur aptikta antžeminių, keturkampio plano, atrodo, daugiausia stulpinės konstrukcijos pastatų pėdsakų. Gyvenamųjų pastatų viduje buvo atviro tipo židiniai, įrengti aukščiau minėtos formos smailiadugnėse duobutėse. Šio laikotarpio kultūrinio sluoksnio horizonte aptikta daugiau nei 20 tokių židinių, kurie, atrodo, ne visi buvo vienalaikiai. Tokių pastatų tikslesnių matmenų, kaip ir piliakalnyje, nepavyko nustatyti. Jų vietose bei aplinkumoje surinkta nemaža įvairių V - VIII a. po Kr. daiktų: geležinių peilių, ylių, žalvarinių papuošalų, įvairios formos akmeninių galastuvų, trintuvų, molinių bei iš kalkakmenio padarytų verpstukų, lipdytų puodų šukių lygiu bei neryškiai grublėtu paviršiumi, molio tinko gabalų (2, 3 pav.). Surinktieji radiniai rodo gerokai išaugusį to meto ten gyvenusių amatininkų profesionalumą. Be to, apie to meto amatininkystę kalba ir šiame papilyje rastosios geležies rūdai tirpinti skirtos molinės krosnelės liekanos (4 pav.). Krosnelės skersmuo buvęs apie 2 m, o jos viduryje buvusios šachtos skersmuo - apie 0,5 m. Atrodo, kad šachtos pakraščiai buvo apdėti nedideliais akmenėliais, sutvirtintais moliu (Daugudis V. 1980, p. 24-25; p. 33-34). Sprendžiant iš minėto laikotarpio surinktų daiktų atrodo, kad tam tikra jų dalis buvo skirta ir rinkai. Su panašiu reiškiniu taip pat susidurta ir 1972 m. tyrinėjant minėtą Eketės piliakalnį, kur šiaurės rytiniame jo aikštelės pakraštyje buvo aptiktos apie 8 m ilgio ir 4 - 5 m pločio beveik to paties laikotarpio, kaip ir Imbarės aptartojo laikotarpio kultūrinio sluoksnio horizontas, amatininko pastato liekanos (Merkevičius A. 1974, p. 16 - 17).

Visi minėti duomenys rodo, kad I tūkst. po

medinė gynybinė siena. Pastarosios vidinėje pusėje, jau aikštelėje, dar buvo ilgas, 3 - 4 m pločio gynybinis - ūkinis, atrodo, kazematų tipo statinys. Į šią pilį vedė bent treji vartai: vieni - iš pietinės, kiti - iš šiaurės rytinės ir tretieji - iš vakarinės pašlaitės, kur tuomet buvo jau gerokai prasplėtę šios pilies papiliai. Pastaruosiuose, ypač vakariniame, kur aptiktas gana intensyvus kultūrinis sluoksnis, rasta nemaža taip pat antžeminių, keturkampio plano, maždaug 4x4 m dydžio sudegusių medinių pastatų liekanų. Jie statyti jau iš kampuose sukirstų rastų. Gyvenamųjų pastatų kampuose buvusios apie 1 m² dydžio iš akmenų krautus krosny. Pastatai čia stovėjo gana tankiai; atstumas tarp atskirų pastatų vietomis buvęs tik apie 0,5 m. Šių pastatų vietoje bei jų aplinkumoje rasta nemažai, ypač IX - XII a., įvairių dirbinių bei žiestų puodų šukių (2, 3 pav.). Kai kurie dirbiniai (26 pav.) labai primena skandinaviškuosius tos pačios paskirties daiktus. Jie tuomet galėję būti į Imbarę atgabenti iš Skandinavijos arba pagaminti vietoje pagal skandinaviškuosius pavyzdžius (plg.: Kuncienė O. 1981, p. 69 - 70).

Apskritai aptariamuoju laikotarpiu Imbarėje pastebimas žymus įvairių, ypač metalinių, dirbinių pagausėjimas. Tai rodo, jog tuomet ten gyveno ir daugiau amatininkų, tenkinusių ne vien šios pilies poreikius.

1968 m. pavasarį, ariant melioraciniais plūgais vakarinę senosios Imbarės pilies papilį, buvo smarkiai suardytas viršutinis aptariamojo laikotarpio kultūrinio sluoksnio horizontas, o kartu

5 pav. Imbarės piliakalnio gyvenvietės vakarinės dalies situacija, braižyta 1968 m. Kretingos kraštotyrininko inž. I. Jablonskio. Viršutinis, melioratorių suardytas kultūrinio sluoksnio horizontas: 1 - šviesiai pilka žemė, 2 - tamsiai pilka, su smulkiais angliškais maišyta žemė, 3 - pripilto smėlio juostos, 4 - gyvenamųjų pastatų iš akmenų sukrautų krosnių vietos.

kuriuo ši gyvenvietė skiriama vyskupui (Bunge F. G. 1853, p. 161; 1940, p. 1253).

Tačiau tame dokumente nenurodyta, ar tuomet tebestovėjo Imbarės pilis. Galbūt

pastaroji tuomet jau buvo sunaikinta ir išlikę jos gyventojai savo būstus statėsi jau apie 300 m į pietryčius nuo piliakalnio, už Pilsupio slėnio esančiame lauke. Jame tyrinėjimų metu aptiktas XIII - XVI a. kultūrinis sluoksnis (plg.: *Daugudis V. 1990, p. 27*).

Toje vietoje panašių smėlio juostų nepastebėta. Matyt, tuomet ten buvo dar nedidelis, po Imbarės pilies sudeginimo atsikuriantis kaime, kuris netrukus, greičiausiai dėl susidariusių aplinkybių, nusikėlė dar toliau į rytus, kur seniai ir buvo Imbarės kaimas.

Vyresniojo amžiaus vietos gyventojai pasakoja, kad dar praėjusio šimtmečio pabaigoje ir šio amžiaus pradžioje iš gretimo Salantų miestelio palei to paties vardo upę Kretingos kryptimi ėjęs nedidelis kelelis. Todėl kai kuriose, ypač šaltiniuose šio slėnio vietose jis galėjo būti ir pažvyruojamas. Tačiau toje vietoje, kur aptiktos minėtos smėlio juostos, ne tik šiuo metu, bet, atrodo, ir anksčiau, jokios klampynės nebuvo. Be to, melioruojant Salanto slėnį kitose, net šaltiniuose vietose, panašių į minėtas smėlio juostas sampilų nepastebėta. Taigi minėtasis smėlio sluoksnis galėjo būti ir senovėje supiltas papilio kelio vietoje. Daugelyje Europos kraštų senųjų miestų gatvės jau maždaug nuo X a. po Kr. buvo grindžiamos iš storių rąstų skeltomis lentomis (*Tautavičius A. 1961, p. 106 - 111*).

Vienas ankstyvųjų Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje rastųjų tokių gatvių klojinių radioaktyviosios anglies metodu datuotas XI - XII a. po Kr. (*Daugudis V., Lisanka A. 1982, p. 45 - 46*), o slaptasis, apie 2,4 m pločio kelias prie Kernavės (Širvintų raj.) piliakalnių buvęs išgrįstas 7 - 12 cm storio netašytais pušiniai rąsteliais dar I tūkstantmetyje po Kr. (*Luchtanas A. 1988, p. 138*).

Sprendžiant iš Imbarės archeologinių paminklų tyrinėjimų metu sukaupytų duomenų bei kitų šaltinių, galima teigti, kad jau II tūkstantmečio po Kr. pačioje pradžioje šioje vietovėje įsikūrusiame viename stambesnių kuršių gentinio junginio centru, kaip ir kituose vakariniuose Lietuvos rajonuose (Apuolė, Eketė ir pan.) bei gretimose buvusių Rytprūsių vietovėse, buvo išsidėję ankstyvųjų miestų tipo gyvenvietės. Neabejotina, kad miestų susidarymo bei jų raidos procesas, kaip ir apskritai medžiaginės kultūros lygis to meto Lietuvoje, mažai kuo skyrėsi nuo gretimų Europos kraštų (*Miškinis A. 1975, p. 29; Daugudis V. 1993, p. 15*). Tolimesnę Imbarės raidą, kaip ir daugelio kitų panašių gyvenviečių augimą, visai nutraukė Kryžiuočių bei Livonijos ordinų riterių puolimai.

LITERATŪRA

1. Jurginis J. Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje. Vilnius, 1962. P. 78; Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius,

1968. P. 28 - 52; Tautavičius A. Kada susidarė sąlygos Lietuvoje miestams atsirasti? // Lietuvos TSR architektūros klausimai (toliau - LAK). T. 5, sąs. 4. Vilnius, 1977. P. 24; Gudavičius E. Miestų atsiradimas Lietuvoje (toliau - Miestų atsiradimas...). Vilnius, 1991. P. 65.

2. Miškinis A. Kada atsirado ir kokie buvo pirmieji Lietuvos miestai? // Statyba ir architektūra. 1975, Nr. 5 (192). P. 31; Dėl Lietuvos miestų atsiradimo laiko (toliau - Dėl Lietuvos miestų...) // LAK. T. 5, sąs. 4. P. 25 - 30; Daugudis V., Lisanka A. Vilniaus Žemutinės pilies arsenalo teritorijos archeologiniai tyrinėjimai (toliau - Vilniaus...) // Muziejai ir paminklai. T. 4. Vilnius, 1982. P. 41 - 46; Šešelgis K. Lietu-

vos gyvenvietės iki XIII a. Vilnius, 1986. P. 39-49; Lietuvos teritorijos apgyvendinimas nuo mūsų eros pradžios iki XIII a. // Urbanistika ir rajoninis planavimas. T. 15. Vilnius, 1988. P. 49-54; Daugudis V. Iš Vilniaus miesto praeities. Vilnius, 1993. P. 14 - 17; Шешелгис К. К., Юршпгас В. И. Архитектура и градостроительство средневековой Литвы // Сквозь века. Москва, 1986. С. 215 - 217.

3. Raulinaitis A. Klaipėdos senamiesčio architektūra ir sutvirtinimai // LAK. T. 3. Vilnius, 1966. P. 341 - 342.

4. Gudavičius E. Miestų atsiradimas... P. 4 ir toliau.

5. Žr. šio straipsnio išnašą Nr. 1.

6. Gudavičius E. Miestų atsiradimas... P. 65.

7. Miškinis A. Dėl Lietuvos miestų... P. 25-30; Gudavičius E. Miestų atsiradimas... P. 4 - 12.

8. Седов В. В. Начало городов на Руси (далее - Начало городов...) // Труды пятого международного конгресса славянской археологии. Москва, 1987. С. 12-31; Становление европейского раннесредневекового города (далее - Становление...) // Становление европейского средневекового города. Москва, 1989. С. 39-42.

9. Седов В. В. Становление... С. 51.

10. Седов В. В. Начало городов... С. 1-18.

11. Кузма А. А. Малье города древней Руси. Москва, 1989. С. 40.

12. Plg.: Gudavičius E. Miestų atsiradimas... P. 5 ir toliau.

13. Daugudis V. Senoji medinė statyba Lietuvoje (toliau - Senoji...). Vilnius, 1982. P. 38 - 46.

14. Daugudis V. Aukštadvario piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai // Lietuvos TSR Moks-

lų Akademijos darbai, serija A (toliau - MADA). T. 1(12). 1962. P. 54 - 55.

15. Daugudis V. Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai // Žemaičių praeitis. T. 1. Vilnius, 1990. P. 60.

16. Даугудис В. Археологические раскопки поселения у местечка Лаворишкес (Вильнюсский р-н) в 1965 г. // Материалы к отчетной конференции археологических экспедиций 1964-1965 гг. Вильнюс, 1966. С. 8.

17. Daugudis V. Kapsuko apylinkių piliakalnių tyrinėjimai 1968 metais // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau - AETL) 1968 ir 1969 m. Vilnius, 1970. P.

Virgijo Paldavičiaus pieš.

27.

18. Tautavičius A. Taurapilio (Utenos raj.) radiniai // Mokslas ir gyvenimas. 1971, Nr. 6. P. 26-28; Taurapilio (Utenos raj.) kasinėjimai 1970 ir 1971 metais // AETL 1970 ir 1971 m. Vilnius, 1972. P. 40 - 48; Таутавичюс А. Раскопки курганов у деревень Таурапилис, Дегсне и Лабатишкес (t.b. Лабатишке - red.) // Археологические открытия 1970 года. Москва, 1971. С. 321 - 323; Vaitkunskienė L. Sidabras senovės Lietuvoje. Vilnius, 1981. P. 85 - 90.

19. Plg.: Merkevičius A. Jurgaičių kapinyno II-IX amžių žalvario dirbinių metalo sudėtis // MADA. T. 1(42), 1973. P. 67 - 77; Pamusio pilkapių IV - XI amžių žalvario dirbinių metalo sudėtis // MADA. T. 1(50), 1975. P. 39-49; Stankus J. Geležinių įrankių gamybos technologija Lietuvoje IX - XIII amžiais // MADA. T. 1(32), 1970. P. 113-133; Plinkaigalio (Kėdainių raj.) m.e. V - VI amžių kapinyno geležies dirbinių metalografinė analizė // MADA. T. 1(94), 1986. P. 51 - 63.

20. Stankus J. Kalavijų ir ietigalių gamybos technologija Lietuvoje IX - XIII amžiais // MADA. T. 2(33), 1970. P. 113 - 130.

21. Tautavičius A. Prekybiniai - kultūriniai ryšiai V - VIII amžiais // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I - XIII a. (toliau - Lietuvos...). Vilnius, 1972. P. 126 - 148; Kuncienė O. Prekybiniai ryšiai IX - XIII amžiais (toliau - Prekybiniai...) // Lietuvos... P. 149 - 254; Prekyba // Lietuvių materialinė kultūra IX - XIII amžiuje (toliau - Prekyba...). T. 2. Vilnius, 1981. P. 49-82.

22. Plg.: Volkaitė - Kulikauskienė R. Lietuviai IX - XII amžiais. Vilnius, 1970. P. 260 - 270.

23. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T.I. (to-

liau - LIŠ). Vilnius, 1955. P. 21 - 22.

24. LIŠ. P. 22 - 23.

25. Гуревич Ф. Д. Из истории юго-восточной Прибалтики в I тысячелетии н.э. // Материалы и исследования по археологии СССР. Т. 76. Москва-Ленинград, 1960. С. 328-451; Кулаков В. И. Древности пруссов // Археология СССР. Свод археологических источников под общей редакцией акад. Б. А. Рыбакова. Т. 1-9. Москва, 1990.

26. Miškinis A. Dėl Lietuvos miestų... P. 26-29.

27. Daugudis V. Imbarės archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai (toliau - Imbarės...) // Žemaičių praeitis. T. 1. Vilnius, 1990. P. 54-65.

28. Daugudis V. Seniausieji mediniai pastatai ir įrenginiai Lietuvoje (I. I tūkstantmečio pr. m. e. įtvirtinimai bei pastatai) // MADA. T. 4(49), 1971. P. 64 - 66; I tūkstantmečio pr. m. e. šiaurės Žemaitijos piliakalniai (2. Pastatai) // MADA. T. 2(99), 1987. P. 43.

29. Daugudis V. Imbarės... P. 57.

30. Daugudis V. Imbarės... P. 57.

31. Daugudis V. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais (toliau - Imbarės... tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais) // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau - ATL) 1978 ir 1979 metais. Vilnius, 1980. P. 22-23; Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1980 ir 1981 metais (toliau - Imbarės... tyrinėjimai...). Vilnius, 1982. P. 32-33.

32. Daugudis V. Seniausieji mediniai pastatai ir įrenginiai Lietuvoje (4. M. e. V - VIII amžių įtvirtinimai ir pastatai) // MADA. T. 2(75), 1981. P. 68; Senoji... P. 46.

33. Plg.: Daugudis V. Senoji... P. 47.

34. Plg.: Daugudis V. Dapšių (Mažeikių raj.) piliakalnis // ATL 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1977. P. 15 - 18.

35. Daugudis V. Imbarės... tyrinėjimai... 1978 ir 1979 metais... P. 24 - 25; Imbarės... tyrinėjimai... P. 33 - 34.

36. Merkevičius A. Eketės (Klaipėdos raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1972 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974. P. 16 - 17.

37. Plg.: Kuncienė O. Prekybiniai... P. 214-215; Prekyba... P. 69 - 70.

38. Jablonskis I. Ar Imbarė buvo miestas? // Švyturys (Kretingos raj.). 1968 07 04, Nr. 76.

39. Bunge F. G. Liv-, Est-, und Kurländisches Urkundenbuch. T. 1. Revel, 1853. P. 161; Latvijas vestures avoti. T. 2, S. 2. Rīga, 1940. Lp. 1253.

40. Plg.: Daugudis V. Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990. P. 27.

41. Tautavičius A. Archeologiniai kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje 1960 m. // MADA. T. 2(11), 1961. P. 106 - 111.

42. Daugudis V., Lisanka A. Vilnius... P. 45-46.

43. Luchtanas A. Tyrinėjimai Kernavėje // ATL 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988. P. 138.

44. Miškinis A. Dėl Lietuvos miestų... P. 29; Daugudis V. Iš Vilniaus miesto praeities. P. 15.

☐ REDAKTORIAUS ŽODIS

Europos link

Senajo kontinento archeologai buriasi į organizaciją. Norima geriau koordinuoti darbus, pasidalyti patirtimi, pakelti tyrimų lygį, su pažindinti vienus su kitais. Žinutę apie tai spausdiname trečiajame viršelio puslapyje. Jei turite galimybių - prisidėkite. Laimėsime visi. Tačiau prieš einant į Europą verta pamąstyti, kokia yra mūsų archeologijos padėtis, ką vertėtų keisti, kad mūsų tyrinėjimai taptų kur kas kokybiškesni ir atitiktų pasaulio mokslo reikalavimus. Nei Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius, nei Vilniaus universiteto Archeologijos katedra ar Kultūros paveldo mokslinis centras, turėdami kad ir geriausių norus, šiandien nepajėgūs atlikti nuodugnių ir visapusiškų piliakalnio, senovės gyvenvietės ar pilkapyno tyrimų taikant šiuolaikinius radiokarboninius, dendrochronologinius, palinologinius, geologinius, geodezinius, aerofotografinius cheminius, metalografinius ar kompiuterinius metodus. Tai atlikti neleidžia ir kukli tyrimų įranga, ir silpnas turimų pajėgų koordinavimas. Kad Lietuvai reikia Archeologijos centro, pajėgaus pagaliau išspręsti baltų kilmės ir jų kultūros raidos problemas, buvo suprasta seniai. Prasidėjus išsilaisvinimo sąjūdžiui buvo parengtas tokio centro struktūrą bei darbų sritį apibrėžiantis projektas ir pasiūlyta įkurti Lietuvos archeologijos institutą. Netgi buvo susitarta dėl brangios šiuolaikinės laboratorinės įrangos iš užsienio. Deja, tam ryžtingai pasipriešino Istorijos institutas ir šis projektas buvo atmestas. Kol neturime Archeologijos instituto, darbus galėtų koordinuoti Lietuvos archeologų draugija, tačiau jos sprendimai nėra privalomi netgi draugijos nariams. Todėl vertėtų atkurti prieškarinę Valstybinę archeologijos komisiją, aiškiai juridiškai apibrėžiant jos galias. Tada gal nebūtų ypač skubinami Žemutinės pilies tyrimai Vilniuje, nebūtų naikinamas kultūrinis sluoksnis senamiestyje ir daugiau nevyktų paviršutiniški tyrimai. Nepamirškime, kad kiekvienas neprofesionaliai ar nesąžiningai kasinėtą paminklą prarandamas ateinančioms kartoms. Negerovių šalinimas daugiau neatidėliotinas, todėl laukiame ir Jūsų laiškų apie archeologinių darbų organizavimą bei koordinavimą Lietuvoje. Dėkojame už gerus žodžius išėjus pirmajam mūsų žurnalo numeriui.

Šiame numeryje galite susipažinti su kritiška - nors šiaip jau mūsųose tai neįprasta, - devinto "Lietuvos archeologijos" tomo recenzija. Supraskite ją kaip dėmesingą, atidžią ir nuodugnią archeologinių darbų studiją, kuri gali duoti impulsą reikalingai polemikai. Kritikos niekas nemėgsta, tačiau kito kelio nėra, nes tik keldami vieni kitiems didelius reikalavimus pasieksime kokybiškai naują archeologijos lygmenį. Tokį, koks yra Europos moksliniuose centruose.

Pakretuonė

1994 m. birželio 7 d.

Bubių piliakalnis - Dubysos pilis

Bubių piliakalnis (AR 1006a) yra Šiaulių raj., Bubių apyl., 1,3 km į ŠV* nuo kelio Šiauliai - Kelmė, apie 0,6 km į ŠV nuo Bubių gyvenvietės, apie 0,2 km į P-PV nuo Bubių užtvankos.

ROMAS JAROCKIS

Piliakalnio padėtis ir apibūdinimas

Piliakalnį iš Š, V ir P juosia Dubysos slėnis, kurio nemažą dalį užėmė senovėje kalno papėdėje buvusi gyvenvietė (1, 2 pav.).

Piliakalnio, prie kurio tik iš PR prieina aukštuma, šlaitai statūs, 10 - 14 m aukščio. Kalvos viršūnėje yra 80 m ilgio ir 35 m pločio PR-ŠV kryptimi nusidriekusi piliakalnio aikštelė. Jos PR pakraštyje pastebimas 4,5 m aukščio ir 35 m ilgio pylimas. Išorinis jo šlaitas siekia iki 10 m aukščio ir leidžiasi į 14 m pločio ir 5 m gylio griovį, kuris skiria piliakalnį nuo jau minėtos aukštumos. Piliakalnio aikštelės ŠV pakraštyje, matyt, yra buvęs dar vienas nedidelis pylimas (LAA, 1975, p. 43).

Rašytiniai šaltiniai apie Dubysos pilį

“1348 m. magistras Gosvinas iš Gerikės įvykdė žygį prieš lietuvius Žemaitijoje (contra Letwinos in Sameyten) į dvarą Gedeghinnen, kuris dabar Bussike (Bauske) vadinamas. Tas pats, tais pačiais metais šv. Valentino dieną (02 14) nuniokojo Šiaulių žemę (terram Sauliam) su pilimi, nes ji tankiai gyvenama, ir dėl to, kad gyventojai klusnūs lietuviams, ir duodami jiems dešimtinę (censum) ir kitus dalykus, tarnauja jų sėkmei” (Latvis H., Vartbergė H. 1991, p. 183). Taip Hermanas Vartbergė aprašė tos tolimos 1348 m. žiemos įvykius. Baltramiejaus Hionekės kronika - yra manoma, kad tai vienas iš aukščiau minėtos kronikos šaltinių, - mums paliko gerokai daugiau detalių apie 1348 m. kalavijuočių reidą į Šiaulių žemę. Ten kalbama, kad Livonijos kariuomenė, įžengusi į Šiaulių žemę, visų pirma sunaikino Kulen pilį, po to livoniečiai, paėmę Bussine pilį, patraukė prieš stipriausią šioje Lietuvos vietoje Dobisen

* Sutrumpinimai: Š - šiaurė, P - pietūs, V - vakarai, R - rytai.

(Dubysos) pilį, kurią netikėtai užklupę irgi sunaikino (Gudavičius E. 1988, p. 56 - 65).

Iš visų Hionekės kronikoje minimų Šiaulių žemės pilių tik Dubysos pilies (dab. Bubių piliakalnis) buvimo vieta bemaž nekelia abejonių. Kitos pilys gali būti sietinos su dabartiniu Salduvės kalnu bei Normančių ir Jurgaičių (Kryžiaus kalnas) piliakalniais (Batūra R. 1983, p. 22; Batūra R. 1986, p. 6 - 8).

R. Jarockio nuotr.

1 pav. Piliakalnis ir jo papėdė

“1358 m. žygiavo su kariuomene minėtas Gosvinas ir šv. Pauliaus atsivertimo dieną (01 24) sugriovė tik ką pastatytą Dubysos (Dobitzen) pilį Šiaulių žemėje (in Saulia); ir čia žuvo 100 sielų tų laukinių žmonių. Ir du ordino broliai, būtent Johanas Hanė ir Klavenbekė, buvo negyvi numesti nuo (pilies) sienos” (Latvis H.,

Vartbergė H. 1991, p. 184). Vartbergė, taip kalbėdamas apie 1358 m. Livonijos kariuomenės žygį į Šiaulių žemę ir sakydamas, kad buvo sugriauta ką tik pastatyta pilis, tikriausiai turėjo galvoje 1348 m. arba dar vėliau vykusį, bet šaltiniuose neužfiksuotą, kalavijuočių reidų metu sunaikintos pilies atstatymą. Tačiau, kaip bebūtų, 1358 metai yra laikomi Dubysos pilies egzistencijos pabaiga. Tikėtina, kad maždaug tuo pat metu buvo palikta ir pilies papėdėje tuomet gyvavusi nemaža gyvenvietė.

Praėjus daugiau kaip 500 metų nuo aukščiau minėtų įvykių, Bubių piliakalnis vėl yra minimas, tačiau šį kartą kaip archeologijos paminklas (Sitzung - Berichte, 1878, s. 51).

L. Kšivickio archeologiniai kasinėjimai Bubių piliakalnyje

Garsus Lietuvos piliakalnių tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis Bubių piliakalnį pirmą kartą aplankė 1890 m. (Zabiela G. 1990, p. 23) ir jį aprašė (Krzywicki L. 1891, s. 165). Vėliau, daug metų lankydamasis Žemaitijoje, jis rinko medžiagą apie krašto archeologijos paminklus, daugelį jų žvalgė, daugiau ar mažiau tyrinėjo 8 piliakalnius, tarp jų - ir Bubių (Daugudis V. 1978, p. 15; Zabiela G. 1990, p. 22 - 26). Nedidelės apimties Bubių piliakalnio kasinėjimai su pertraukomis vyko nuo 1902 iki 1911 metų. Visų savo tyrinėjimų rezultatų Bubiuose autorius nepaskelbė (Krzywicki L. 1906, s. 15, 39, 58, 82-84). Labai gaila, kad nėra išlikusių ataskaitų apie šiuos kasinėjimus. Trumpas pastabas apie Bubių piliakalnyje vykusius archeologinius

tyrinėjimus galima rasti Sankt Peterburgo, Vilniaus ir Kauno archyvuose saugomuose tyrinėtojo rankraščiuose (Daugudis V. 1978, p. 15).

Yra žinoma, kad 1909 metais L. Kšivickis Bubių piliakalnyje ištyrė 47 m² dydžio plotą, o pylime, PR aikštelės dalyje - apie 6 m² (LLA,

1975, p. 43). Kitų metų tyrinėjimų apimtis dėl minėtų dokumentų stokos iki šiolei nėra aiški. G. Zabielos duomenimis, per daugelį metų piliakalnyje buvo ištirtas 100 m² neviršijantis plotas. Buvo kasinėjama nedidelėmis, 2,5-4 m² dydžio perkasėlėmis (Daugudis V. 1978, p. 15). Piliakalnio aikštelėje užfiksuotame 0,5-1 m storio kultūriniame sluoksnyje aptiktos akmenų grindinių ir židinių liekanos, apdegę rąstai, gausu keramikos, kurios pagrindą sudarė žiestų puodų šukės, apdegusio molio tinko gabalai, maistinių augalų - rugių, miežių, kviečių ir sorų - grūdų, gausūs, X-XIV (XIII-XIV) amžiais datuojami, akmeniniai, metaliniai, moliniai ir kauliniai - raginiai radiniai (Krzywicki L. 1906, s. 83, 86; Kšivickis L. 1928, p. 84 - 86; Tarasenko P. 1928, p. 110; Kulikauskas P. 1955, p. 77; Tarasenko P. 1956, p. 76; Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. 1961, p. 371; LAA, 1975, p. 43; Daugudis V. 1978, p. 15). Kasinėjimų metu aptikti radiniai saugomi

J. Kaučiko nuotr.

2 pav. Piliakalnio aerofotonuotrauka. Skaičiais pažymėti gręžiniai

Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje (Inv. Nr. 1503:1 - 96, 1506:1 - 54). Tai geležiniai medinių pastatų konstrukcijų fragmentai - viny, kniedė, pramuštvas, kilpvinės; darbo įrankiai ir buityje naudoti reikmenys - akmeniniai ir kauliniai - raginiai verpstukai, moliniai audimo staklių pasvarai, geležinių pjautuvų ir dalgių dalys, akmeninis galastvas, geležiniai peiliai ir jų kaulinių rankenų fragmentai, cilindrinis spynų dalys, geležinis spynos raktas; ginklai ir kario aprangos detalės - geležiniai ietigaliai ir strėlių antgaliai, kalavijo rankenos skersinis, plokštelių ir grandinių šarvų liekanos, pentino dalis; papuošalai - lazdeliniai smeigtukai, žalvarinė segė, apyrankė, diržo sagtis, kelių tipų vėlyvi žalvariniai žiedai bei kiti radiniai. Žiestų puodų šukės puoštos linijiniu, bangelės bei štampekų ornamentu. Dalį radinių iš L. Kšivickio kasinėjimų yra aprašęs P. Tarasenko (Tarasenko P. 1956, p. 77; 33 pav.), tačiau ateityje reikėtų visus Kaune saugomus radinius, kaip, beje, ir visą turimą Bubių piliakalnio kasinėjimų medžiagą, išsamiai aprašyti ir išleisti knygą. Šiaulių "Aušros" muziejuje saugomi radiniai iš Bubių, išskyrus vieną kitą radinį, mažai ką turi bendro su piliakalniu. Labiau tikėtina, kad ši, daugiausia pokario metais atsitiktinai surinkta medžiaga, į muziejų yra patekusi iš piliakal-

nio apylinkėse ardomų senovės laidojimo paminklų.

Piliakalnis ir jo apylinkės pokario metais

1967 m. piliakalnį aplankė Lietuvos istorijos instituto archeologinė žvalgomoji ekspedicija (3,4 pav.). Tuomet buvo nustatyta, kad piliakalnio aikštelė ir pylimas yra tankiai išraižyti apkasais, o PR kalvos šlaitą ardo lankytojų išmintas ir lietaus vandens plaunamas gilus griovys (Tautavičius A. 1968, p. 78).

8-ojo dešimtmečio pradžioje, projektuojant šalia piliakalnio numatomą statyti Bubių užtvanką, aplinkiniai archeologijos paminklai archeologų ne kartą buvo lankyti, žvalgyti, kai kurie iš jų ir tyrinėti. 1973 m., apie 1 km į ŠR nuo Bubių piliakalnio, ant Jakštaičių ir Meškių kaimų ribos, kairiajame Dubysos krante aptiktas ir pradėtas tirti ariamas Jakštaičių - Meškių plokštis kapinynas. Per trejus metus (1973, 1974, 1982) šioje vietoje ištirtas beveik 3000 m² plotas, kuriame buvo surasta 111 kremuotų ir inhumuotų žmonių bei 1 žirgo kapas (Urbanavičius V. 1974, p. 64; 1978, p. 129; 1978, p. 129; 1984, p. 93). Turint galvoje dydį teritorijos, kurioje ant žemės paviršiaus buvo surinktos išartos įkapės, kapų suardytame kapinyne

galėjo būti daugiau kaip 1000. Įdomu tai, kad ištirtų kapų inventorius ir laidojimo būdų analizė parodė, jog VI - XIV a. datuojamame kapinyne galėjo būti laidojami dviejų etninių grupių žmonės - žemaičiai ir žemgaliai. Tai leistų teigti, kad minėtas kapinynas kartu su aplinkiniais archeologijos paminklais kadaise buvo dviejų gentinių arealų sandūroje. Taip pat tikėtina, kad Jakštaičių - Meškių kapinynas galėjo būti Dubysos pilyje ir papėdės gyvenvietėje gyvenusių žmonių laidojimo vieta (Urbanavičius V. 1978, p. 133 - 134).

Gaila, bet Bubių užtvankos statyba tiesiogiai palietė ir piliakalnio teritoriją, dėl to papėdės gyvenvietės Š-ŠR dalis buvo smarkiai apnaikinta. Suardytame gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje matėsi medinių pastatų liekanos, iškastoje žemėje buvo aptikta archeologinių radinių (Dakanis B. 1992, p. 100).

Piliakalnis šiandien

Šiuo metu piliakalnis ir gyvenvietė nėra ardomi. Kalvos PR šlaite įrengti mediniai laiptai iš esmės sustabdė šio šlaito nykimą. Kiek prastesnė situacija ŠV kalvos dalyje, kur piliakalnio lankytojų giliai išmintas takas ir nutekantis lietaus vanduo gali sukelti šlaito eroziją. Kalvos ŠR šlaitas pastaraisiais dešimtmečiais tan-

R. Jaroško nuotr.

3 pav. Piliakalnio aikštelė

kiai užžėlė medžiais, kurie visiškai užgožė piliakalnį iš š pusės. PR aikštelės dalyje ant pylimo įrengta ir nuolat naudojama laužavietė taip pat nepuošia piliakalnio ir žeidžia jo kultūrinį sluoksnį. Papėdės gyvenvietėje šiuo metu yra šienaujama pieva, kurioje ganomi gyvuliai (1 pav.).

1993 m. vasarą Lietuvos istorijos instituto archeologinė žvalgomoji ekspedicija vėl žvalgė Bubių piliakalnį ir jo aplinką. Žvalgymo metu, siekiant patikslinti kultūrinio sluoksnio storį bei jo ribas, piliakalnyje ir jo papėdėje buvo padaryta 13 bandomųjų gręžinių.

Gręžiniai parodė, kad vientisas, degėsiams ir organinėms liekanoms prisotintas kultūrinis sluoksnis driekiasi beveik visoje piliakalnį supančioje slėnio dalyje, kurią iš PV, V, ŠV ir Š riboja Dubysos upė ir užtvanka, o iš ŠR, R ir PR - gretima aukštuma. Storiausias kultūrinis sluoksnis pasirodė esąs į PV nuo piliakalnio esančioje slėnio dalyje, kur jo storis vietomis siekė iki 2 m. Kitose papėdės gyvenvietės vietose vidutiniškas kultūrinio sluoksnio storis svyravo nuo 1 iki 1,20 m. Piliakalnio PR ir ŠV aikštelės dalyse daryti gręžiniai parodė, kad juodai pilkas kultūrinis sluoksnis čia baigiasi

R. Jaroško nuotr.

4 pav. Tamsesnė žolė pievoje prie piliakalnio rodo buvusius pastato pamatus

0,50 m gylyje nuo žemės paviršiaus.

Iš gręžinių paimti kultūrinio sluoksnio mėginiai šiuo metu yra atiduoti cheminei analizei. Tai artimiausiu metu turėtų suteikti papildomos informacijos, reikalingos atnaujinant amžiaus pradžioje Liudviko Kšivickio pradėtus Bubių piliakalnio archeologinius kasinėjimus.

LITERATŪRA

Batūra R. Šiaulių žemė kare su kryžiuočiais // Mokslas ir gyvenimas, Nr. 10 (313). V., p. 22 - 24.

Batūra R. Šiaulių žemė karo su Ordinu metu: 1236 mūšio prie Šiaulių problemos // Lietuvos istorijos metraštis. 1985, V., p. 5 - 20.

Dakanis B. Šiaulių miesto ir rajono archeologijos paminklų žvalgymas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990-1991 metais. V., p. 99 - 103.

Daugudis V. Gyvenvietės ir pastatai // Lietuvių materialinė kultūra IX - XI a. V., 1978, p. 14 - 47.

Gudavičius E. Baltramiejaus Hionekės kronikos duomenys apie Šiaulių žemę // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai A 2(103). V., 1988, p. 56 - 65.

Krzywicki L. Piliakalnis // Wisła 5. 1891, Warszawa,

s. 165.

Krzywicki L. Zmudź starożytna. Dawni Zmudzini i ich warowanie. Warszawa, 1906.

Kšivickis L. Žemaičių senovė. Kaunas-Marijampolė, 1928.

Kulikauskas P. Kai kurie archeologiniai duomenys apie seniausius LTSR teritorijoje augintus javus // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A 1, V., 1955, p. 78 - 85.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961.

Lietuvos TSR archeologijos atlasas 2. LAA. V., 1975.

Latvis H., Vartbergė H. Livonijos kronikos. V., 1991.

Sitzungs - Berichte. Sitzungs - Berichte der kurlandischen Gesellschaft für Literatur und

5 pav. Piliakalnis iš šiaurės pusės. 1967 m.

Kunst aus dem Jahre 1877. Mitau, 1878.

Tarasenka P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.

Tarasenka P. Lietuvos piliakalniai. V., 1956.

Tautavičius A. Žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita. Jurbarko, Kauno, Kėdainių, Kelmės, Radviliškio, Raseinių, Šiaulių raj. Rankraštis // Lietuvos istorijos institutas, inv. Nr. 292, 1968.

Urbanavičius V. Jakštaičių - Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. V., 1974, p. 63-67.

Urbanavičius V. Jakštaičių - Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. V., 1978, p. 129 - 134.

Urbanavičius V. Jakštaičių - Meškių plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1982 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. V., 1984, p. 93 - 95.

Zabiela G. Žemaitijos piliakalnių tyrinėtojas Liudvikas Kšivickis // Žemaičių praeitis 1. V., 1990, p. 22 - 26.

Paveldo sąrašas plečiasi

Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archeologai 1993 metais aptiko nemažai iki šiol nežinotų archeologijos paminklų ir archeologijos objektų.

JONAS BALČIŪNAS

Archeologai visus žemiau išvardintus paminklus surado remdamiesi surinktais duomenimis bei bandomųjų kasinėjimų vietose ir tiesioginių žvalgymų metu.

Ignalinos rajone 1993 metais išaiškinti aštuoni nauji archeologijos paminklai. Tai Kėkštų (Dynos apyl.), Peleko (Ignalinos apyl.), Pečiurkų ir Ryžiškės (abu kaimai Tverėčiaus apyl.) akmens amžiaus gyvenvietės, Vilėkų (Dynos apyl.) žalvario amžiaus gyvenvietė, Laukstenių antrieji pilkapiai ir Padūdžio pilkapis (abu Kazitiškio apyl.), Pūškų piliakalnis (Rimšės apyl.). Be to, rasti trys archeologijos objektai, kurių paminklinei vertei nustatyti dar reikalingi papildomi tyrinėjimai. Tai Peleko akmens amžiaus 1-oji ir 2-oji radimvietės (Ignalinos apyl.) bei Piliakalniu vadinama vieta Senosios Katinautiškės kaime (Dynos apyl.).

Jonavos rajone aptiktas vienas archeologijos paminklas - Sangailiškių (Kulvos apyl.) kapynas ir vienas tyrinėtinas objektas prie Šafarkos k. (Užusalių apyl.) - manoma, kad tai pilkapis. Po pradinių žvalgymų taip pat spėjama, kad ir **Kaišiadorių** rajono Paparčių apylinkėje, netoliese Našlėnų ir Kmitų kaimų, aptikta kelių pilkapių grupė, o **Mažeikių** rajone Tirkšlių apylinkėje, Geidžiuose - kapynas.

Panevėžio rajone, Naujamiesčio apylinkėje, prie Pamušių k. irgi surastas papildomai tyrinėtinas archeologijos objektas: spėjama, jog tai piliakalnio liekanos.

Rokiškio rajone galutinai nustatyta jau anksčiau archeologų žvalgytos senovinės Čedasų gyvenvietės (Čedasų apyl.) paminklinė vertė.

Švenčionių rajone 1993 m. žvalgymų metu rasta dvylika archeologijos paminklų. Tai Kavališkės 1-oji ir 2-oji akmens amžiaus gyvenvietės, Lazdinėlių (Varupio) 1-oji ir 2-oji akmens amžiaus gyvenvietės, Adutiškio piliakalnis ir Stajėtiškio piliakalnis su senovės gyvenvieta (visi paminklai Adutiškio apyl.), Antaniškės 2-ji ir 3-ji pilkapiai (Kaltanėnų apyl.), Gramackų pilkapiai (Švenčionėlių apyl.), Ziboliškės 4-ji pilkapiai, tos pačios Ziboliškės 1-as ir 2-as pilkapiai (visi Strūnaičio apyl.). Taip pat rasti du archeologijos objektai, tyrinėtini papildomai: Adutiškio dvarvietė (senamiesčio kultūrinis sluoksnius?) ir Karalkų (Svirkių apyl.) senovės gyvenvietė.

Trakų rajone 1993 m. aptikti penki archeologijos paminklai: Balceriškių pilkapiai (Vievio apyl.), Lausgenių 1-as ir 2-as pilkapiai (Onušio apyl.), Moluvėnų senovės gyvenvietė (Kariotiškio apyl.), Dusmenų dvarvietė (Dusmenų apyl.). Be to, dar nustatytos Aukštadvario senamiesčio kultūrinio sluoksnio ribos. Taip pat žvalgyta Vievio dvarvietė.

Varėnos rajone nustatytos Valkininkų senamiesčio kultūrinio sluoksnio ribos.

Vilkaviškio rajone, šalia Vištyčio, Kaupiškio (abu Vištyčio apyl.) ir Misviečių (Alvito apyl.) piliakalnių, aptiktos senovinės gyvenvietės. Be to, **Vilniaus** rajone žvalgyta Dvaro (Pakrempėlės) dvarvietė (Vaidotų apyl.), o **Zarasų** rajone - Vencavų (Dusetų apyl.) senoji kaimvietė.

Žvalgymų metu vietovėse nustatytos visų paminėtų archeologijos paminklų bei objektų ribos.

LIUCIJA MURNIKAITĖ
(1951-1994)

Balandžio 11 d. po ilgos ligos mirė archeologė Liucija Murnikaitė. Laidotuvių diena - balandžio 13-oji - sutapo su jos gimtadieniu. Tetrūko tik dviejų dienų, kad prie stalo būtų susibūrę draugai, trumpam pasimirštų sunki liga, ilgi mėnesiai ligoninės palatoje ir laimingai spindėtų jos didelės, ramios akys. Deja, likimas nedovanojo jai ir šios laimės akimirkos.

Liucija Murnikaitė gimė 1951 m. balandžio 13 d. Utenos rajone, Sirutėnų kaime. Gyvenimas nelepino. Vaikystėje neteko tėvo - Lietuvos kariuomenės pulkininką P. Murniką palaužė gyvenimo negandos. Abi su motina persikėlė į Kauną. 1970 metais baigė Salomėjos Nėries vidurinę mokyklą ir tais pačiais metais įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto istorijos specialybę. Liucija buvo darbšti, pareiginga studentė. Dalyvavo studentų mokslinės draugijos archeologijos būrelio veikloje, 1972 metais skaitė pranešimą studentų mokslinėje konferencijoje Mogiliove, 1973 metais - sąjunginėje studentų konferencijoje Maskvoje, buvo apdovanota diplomu. 1975 metais baigusi universitetą, buvo paskirta į tuometinio Kauno valstybinio istorijos muziejaus archeologijos skyrių vyr. mokslinė bendradarbe. Muziejus - vienintelė Liucijos darbovietė. Liucija buvo muziejininkė iš prigimties - kruopšti, darbšti, atidi, pareiginga. 1989 metais buvo paskirta akmens amžiaus laikotarpio sektoriaus vedėja. Archeologija buvo jos gyvenimo prasmė ir džiaugsmas. Ji dalyvavo visose skyriaus organizuotose ekspedicijose: 1976 - 1977 m. tyrinėjant Karmėlavos kapinyną (Kauno raj.), 1978 - 1982 m. Lazdininkų kapinyną (Kretingos raj.), 1983 - 1985 m. Šulaičių kapinyną (Kėdainių raj.), 1986 - 1989 m. Pernaravos kapinyną (Kėdainių raj.) ir 1990 - 1991 m. Kulautuvos kapinyną (Kauno raj.).

Liucija buvo romantikė, labai mylėjo savo kraštą. Ji išsaugojo tauriausius žmogaus bruožus - nuoširdumą, ištvermę, kuklumą, pasišventimą. Tokia ji ir išliks visų ją pažinojusių žmonių atmintyje.

Kristina

ARCHEOLOGAS JONAS BASANA VIČIUS

(Tęsinys. Pradžia - "Baltų Archeologijos" Nr.1)

Nuo pat vaikystės susidomėjęs Lietuvos praeitimi ir didžiąją savo gyvenimo dalį paskyręs senovės tyrinėjimams, J. Basanavičius nebuvo abejingas ir jos kultūros paminklų ateičiai.

RAIMUNDAS AKAVICKAS

Kaip jau buvo minėta, dar 1908 m., eidamas Lietuvos mokslo draugijos pirmininko pareigas, rūpinosi niokojamų istorijos paminklų apsauga. Tačiau 1914 m. prasidėjęs I pasaulinis karas nutraukė šį darbą. Jo metu nukentėjo labai daug archeologijos paminklų, daugelio muziejų, archyvų, bibliotekų fondai buvo išgabenti į Maskvą ar Peterburgą. Atrodė, tam nebus galo. Bet, kaip savo autobiografijoje rašo J. Basanavičius, „galop atėjo vasario 16 d., kada visiems 20 Lietuvos Tar ybos nariams susitarus, nuspręsta tapo paskelbti Lietuvos nepriklausomybę Vokietijai, Rusijai ir kitoms valstybėms. Tai buvo šeštadienis, 12 val. 30 min. dieną, kada man pirmininkaujant Tar yboje ir skaitant paskelbimo formulę, taip ir atlikta tapo“ (Basanavičius J. 1936, p. 151).

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, be kitų aktualių klausimų, iškilusių jaunai valstybei, nebuvo užmiršti ir Lietuvos archeologijos reikalai.

Veikla Valstybės Archeologinėje komisijoje bei Vilniaus istorijos ir etnografijos muziejaus direktoriaus pareigose

1918 m. pabaigoje Vilniuje buvo įsteigta Valstybės Archeologinė komisija (toliau - VAK): pirmininkas - J. Basanavičius, nariai - prof. E. Volteris ir Vl. Nagevičius. Jie ir pradėjo rūpintis išblaškytų Lietuvos kultūrinių turtų rinkimu. P. Galaunė buvo įpareigotas vesti derybas su Rusija, kad Lietuvai būtų grąžintos įvairios kultūros vertybės, išvežtos ne tik karo metu, bet ir anksčiau - 1865 m. uždarant E. ir K. Tiškevičių įkurta Vilniaus archeologinę komisiją bei Senienų muziejų, 1832 m.- Vilniaus universitetą ir kitas įstaigas (Tarasena P. 1928, p. 47) (deja, nei Valstybinio istorijos, nei Kultūros paveldo mokslinio centro archyvų fonduose saugomose VAK'o bylose nepavyko rasti dokumentų, patvirtinančių, kokį konkretų darbą atliko Komisija; matyt, jie nebus išlikę - Aut.). 1919 m. sausio 5 d. Vilnių okupavę bolševikai nu-

traukė komisijos veiklą. J. Basanavičiaus autobiografijoje pažymėta: „1919 m. sausio 5 d. vakare lenkų legionistai iš Vilniaus pabėgo, prisidengdami „bolševikų“, kurių „raudonoji armija“ apie 8 val. vakare Vilnių užėmė, nerasdama pasipriešinimo...“ (Basanavičius J. 1928, p. 154). „Šiandien prie gatvių išlipintas šitoks „Paskelbimas“: sausio 5 d. 8 val. užėmė Vilnių Raudonoji armija. Laikinosios revoliucinės darbininkų ir valstiečių valdžios, karo Revoliucinis komitetas“ (Basanavičius J. 1928, p. 155).

J. Basanavičius - žymus to meto visuomenės veikėjas - neliko nepastebėtas ir laikinosios bolševikų valdžios. 1919 m. sausio 28 d. liaudies švietimo komisaro J. Biržiškos atsiųstame laiške rašoma: „Gerbiamas pilieti! Ligi šiam laikui dar nėra paskirto Istorikų muziejaus vedėjo. Todėl aš kreipiuosi klausdamas, ar tamsta sutiktumei pasiimti tas pareigas. Jeigu sutiktumei, tai prašyčiau apsilankyti pas mane pasikalbėti dėl artimųjų darbų šioje srityje“ (Biržiška V., p. 749)

Sutikdamas eiti Vilniaus istorijos muziejaus direktoriaus pareigas, J. Basanavičius jokių būdu nenorėjo parodyti kokio nors savo prielankumo komunistų valdžiai, kuri, jo teigimu, „neša ne demokratiškos skelbiamąją lygybę, laisvę, brolybę, bet aršiausią klasių kovą“ (Basanavičius J. 1928, p. 154). Matyt, jis norėjo, pasinaudodamas bolševikų suteiktomis teisėmis, tęsti jau anksčiau pradėtą Lietuvos kultūrinio palikimo išsaugojimo darbą. Autobiografijoje J. Basanavičius rašė: „Apsiėmęs pildyti muziejaus direktoriaus pareigas, aš iš švietimo komisaro pareikalavau paskirti muziejaus asistentą - pagalbininką ir kai po toki pristačiau dr. Vl. Nagevičių, o sekretoriumi - Aldoną Černeckaitę. Kadangi sumanytam plačiam mastui ir rengiamam istorijos, etnografijos muziejui, kuriam buvau parašęs, komisariato patvirtintus įstatus, tuometinis Universiteto rūmuose esantis butas buvo per ankštas, tai iš to pat švietimo komisariato gavęs rusų laikų „Lietuvos seminarijos“ rūmus prie Aušros broto gatvės Nr. 9 ir iš valdžios gavęs didoką avanso pinigų sumą, pradėjau tuos namus ir juose dideles sales remontuoti - rengti tam muziejui talpinti, kad ten iš senojo buto daiktus pargabenti. Buvo tuomet manyta tame muziejuje su-

rinkti visi kultūros ir dailės esamieji Vilniuje dargi privačiuose namuose daiktai ir jie čia koncentruoti, centrinių muziejų įsirengiant. Jau buvome įrengę tuose namuose muziejaus kanceliariją, suremontavę salę ir kambarius ir jau nuo balandžio 7 d. pradėję pernešinėti - gabenti muziejaus daiktus ir gana daug pergabėję, kaip 19 d. naktį apspito Vilnių lenkų kariuomenė ir jį paėmė, padarė mūsų triūsui galą, dar visų daiktų naujoni vieton neatsigabenus“ (Basanavičius J. 1928, p. 155). Iš didokos pinigų sumos, kurią Vilniaus muziejaus restauravimui buvo paskyrusi sovietinė vyriausybė, J. Basanavičius neišleido nė 1/5. Likusius pinigus jis vėliau atidavė lenkų valdžios atstovams, matyt, nenorėdamas turėti dėl to nemalonumų. „Gegužės 17 d. magistratė atidavė iš Švietimo komisariato gautojo avanso 10 000 rb muziejaus remontui ir kitiems reikalams neišleis-tuosius 8 152 rb ir 60 kap. ir kvitą už 1 847 rb ir 40 kap.“ (Basanavičius J. 1928, p. 158). Tai-gi praėjus vos porai mėnesių nuo įsteigimo, Istorijos-etnografijos muziejus nustojo veikti.

Tuo metu Lietuvos vyriausybei persikėlus į Kauną ir kiek stabilizavusis politinei padėčiai, pabandyta atkurti Valstybės archeologinės komisijos veiklą. Švietimo ministrui ponui J.Tūbeliui pakvietus 1919 m. gegužės 28 d. įvyko VAK steigiamasis posėdis, kuriame dalyvavo T. Daugirdas, gen. Vl. Nagevičius ir inžinierius V. Virbickas (J. Basanavičius liko Vilniuje ir toliau ėjo LMD pirmininko pareigas). Posėdžio dalyviai, apsvarstę švietimo ministro iškeltą pasiūlymą, pritarė VAK'o - centrinės mokslo ir administracijos įstaigos, kuri turėtų vadovauti visiems archeologijos darbams Lietuvoje, - įkūrimui. Posėdžio metu nustatyti ir pagrindiniai Komisijos uždaviniai:

1) ieškoti tautų, gyvenusių ir gyvenančių Lietuvoje, liekanų ir jas saugoti;

2) rinkti žinias apie senovės paminklus ir aprašyti juos kaip medžiagą kraštui tyrinėti;

3) tyrinėti Lietuvos senovės liekanas ir jas moksliskai įvertinti (Tarasena P. 1928, p. 49).

Kiek vėliau Vl. Nagevičius paruošė VAK'o statuso projektą, kuris buvo Lietuvos vyriausybės priimtas ir patvirtintas (LMD protokolų

byla. F22-605). Nuo 1919 m. gegužės 28 d. iki rugpjūčio 1 d. VAK surengė 11 posėdžių, kuriuose dažniausiai dalyvaudavo T. Daugirdas, gen. Vl. Nagevičius, V. Virbickas, K. Jablonskis ir A. Janulaitis (VAK posėdžių protokolai, p. 230).

1919 m. rudenį, mirus pirmajam Valstybės archeologinės komisijos pirmininkui T. Daugirdui, nauju išrenkamas prof. E. Volteris. tais pačiais metais lapkričio 27 d. vykusiame VAK posėdyje į komisijos narius nutarta priimti ir J. Basanavičių (VAK posėdžių protokolai, p. 238).

1919 m. gruodžio 31 d. VAK pirmininko prof. E. Volterio laiške, adresuotame J. Basanavičiui, rašoma: „Gerbiamas tautiet! Valstybės Archeologinė Komisija, žinodama ir įvertindama tamsios didelių nuopelnus Lietuvos archeologijos srityje, prašo suteikti garbės ir būti Komisijos nariu. Kadangi šiuo metu dėl lenkų okupacijos negalime norėti iš Tamstos aktyvaus dalyvavimo pačioje komisijoje, prašome nors suteikti žinias apie archeologinius tyrimus lenkų okupuotame Lietuvos krašte. Ypatingai Archeologinė komisija norėtų žinoti, kokie tyrimai buvo daromi Saberezinoj ir Bakštuose ant Berezinos krantų, kur vokiečiai, apkasus bekdami, rado daug įvairių liekanų (žinios paimtos iš „Das Land der Ost“, p. 403)“ (VAK posėdžių protokolai, p. 00096).

1920 m. sausio 1 d. Švietimo ministerija patvirtino dr. J. Basanavičių Valstybės archeologinės komisijos nariu (VAK posėdžių protokolai, p. 00228).

Kaip galima spręsti iš VAK bylose išlikusių pakvietimų (VAK posėdžių protokolai, p. 233), J. Basanavičius nuolat dalyvavo Komisijos darbe. Savo autobiografijoje jis pažymi: „1920 m. gegužės 31 d. Kaune teko dalyvauti Steigiamojo seimo posėdyje, o birželio 1 d. Švietimo ministerijos archeologų komisijos ir Kauno Mokslo Draugijos skyriaus valdybos posėdžiuose“ (Basanavičius J. 1928, p. 159).

1920 m. liepos 14 d. Vilnių vėl užėmus raudonarmiečiams, susirūpinta ten esančių istorijos ir kultūros paminklų padėtimi. Tad 1920 m. liepos 15 d. VAK „įgalioja savo narį J. Basanavičių paimti Komisijos žinion Vilniaus archyvus, muziejus, knygytus. Paimti pas save ir raktus nuo jų, jei yra reikalo, uždėti antspaudus, pašalinti iš šių įstaigų žmones, kuriuos ras nereikalingais, ir daryti visą, ką reikia šiems muziejams, bibliotekoms ir knygyams išsaugoti“ (VAK įgaliojimas išduotas dr. J. Basanavičiui, p. 00169).

J. Basanavičius imasi ir šio darbo: „Lenkams iš Vilniaus išsikraustant liko neapsaugota Universiteto biblioteka, archeologijos muziejus, centrinis archyvas, taipogi ir kiti pastatai. Dabar visas rūpestis juos saugoti teko man. Apžiūrėjęs viską, ant visų tų įstaigų durų prilipinau korteles su parašu, kad jos yra Lietuvos valdžios žinioje, ir pridėjau LMD antspaudus; prie vienu - kitų durų, man pareikalavus, Lietuvos komendantūros buvo pastatyta kareivių apsauga“ (Basanavičius J. 1928, p. 214). Tai patvirtina ir jo raštas VAK pirmininkui prof. E. Volterui; jame rašoma: „Sulig Archeologinės

komisijos pavedimu man daboti Vilniaus muziejus ir kt., aš nuo 9.VIII. iki 9.IX. tuos dalykus atlikdavau, todėl prašau už darbą - vieną mėnesį - atlyginti ir per poną Valaitį pinigų perduoti“ (VAK skirtos lėšos 1920 m., p. 509). Kaip pažymėta 1920 m. VAK išlaidų protokole, J. Basanavičiui nuo VIII.10 iki XII.31 išmokėta 4200 auksinų dienpinigių (J. Basanavičiaus lai-

Trakų pilyje 1908 m. Konst. Vilimavičius, A. Dambrauskas, P. Vileišis, J. Basanavičius, J. Žiogas, V. Jakubauskas (Jatulis), Križanuskaitė, J. Šlapelis (?)

kas VAK pirmininkui, p. 00207).

1921 m. lapkričio 23 d. J. Basanavičiui sukako 70 metų, tad galbūt dėl savo senyvo amžiaus ir kiek pablogėjusios sveikatos jis beveik nebedalyvavo VAK veikloje, nes peržvelgus archeologinės komisijos 1921 metų darbo ataskaitą paaiškėja, kad tuo metu ją sudarė 10 darbuotojų: pirmininkas prof. E. Volteris, nariai - gen. leit. Vl. Nagevičius, inžinierius V. Virbickas, kunigas kanauninkas J. Šaulys, dailininkas A. Žmuidzinavičius, etnografas Žilevičius ir bendradarbiai - K. Jablonskis, P. Galaunė, K. Ruseckas ir kap. M. Biržiška (VAK posėdžių protokolai, p. 201).

1927 m. vasario 5 d. Lietuvos mokslo draugijos knygyne, siekdamas paimti iš aukštos spintos knygų, J. Basanavičius nukrito nuo kėdės ir susimušė šoną. Po dviejų dienų, smarkiai pablogėjęs sveikatai, jis buvo paguldytas į lietuvių polikliniką, kur ir mirė 1927 m. vasario 16 d. 18 val. 50 min., minint Lietuvos nepriklausomybės devintąsias metines (Nezabitauskis A. p. 465).

Lietuvos Respublikos prezidentas A. Smetona kalboje, pasakytoje per J. Basanavičiaus laidotuves, apibūdindamas jo gyvenimą bei di-

džiulius nuopelnus Lietuvai, pabrėžė: „Jis geriausiai suprato, kad tauta yra ne tik dabartis, bet ir praeitis, senovė. Norint pažinti, kas yra tauta dabar, reikia pažinti ir atjausti, kas ji pirma yra buvusi. Šitą mintį skelbė visą savo amžių J. Basanavičius. Jis ieškojo lietuvių prosenovės Mažojoje Azijoje, Balkanuose, kad galėtų atrasti Lietuvą Nerios ir Nemuno pakrantėje prie Baltijos jūros...“ (Nezabitauskis A., p. 505).

J. Basanavičiaus straipsniai archeologijos tematika

J. Basanavičiaus vardas, pirmą kartą pasirodęs spaudoje dar 1875 m., nuo 1882 m. iki pat jo mirties nebeišnyksta iš lietuviškų periodinių leidinių puslapių. Sunku būtų išvardyti gausių J. Basanavičiaus publikacijų tematiką. Trokšdamas žinių, jis darbavosi daugelyje mokslinio ir kultūrinio gyvenimo sričių, tad čia pabandyti apžvelgti tik tuos darbus, kurie daugiau ar mažiau susiję su jo archeologinėmis studijomis.

J. Basanavičiui studijuojant Maskvoje pasirodė pirmoji jo publikacija spaudoje. 1875 m. lenkų laikraštyje „Niva“ buvo išspausdintas A. Kirkoro straipsnis „Zarysy pierwotnej Slowianszczyzny“ (Kirkoras A. 1875, Nr. 41), kuriame nemaža vietos skirta Lietuvos mitologijai. Tačiau autorius, nemokėdamas lietuvių kalbos, pakartojo visas ankstesnes Narbuto, Kraševskio klaidas. Tais pačiais metais J. Basanavičius „Nivoje“ paskelbė A. Kirkoro darbo atitaisymą, kuriame aiškiai įrodė, „kiek daug tie autoriai suklaidinę visuomenę spręsdami lietuvių mitologinius vardus, nemokėdami lietuviškai nei vieno žodžio“ (Basanavičius J. 1936, p. 29). Šitas „menkas darbelis“, kaip pažymi J. Basanavičius, „jau tuomet pakėlė mane kolegų akyse“ (Basanavičius J. 1936, p. 29).

„Net dirbdamas medicinos fakulteto laboratorijoje ar klinikoje, atliekamo laiko valandėlę surašęs, J. Basanavičius tuo jau užsukdavo į bibliotekas ir ką tik rasdavęs apie Lietuvos praeitį skaitydavęs“ (Nezabitauskis A. 1990, p. 87). „Tuo metu drauge su lankymu lekcijų Universitete vaikštinėjau į Universiteto ir Rumiancovo muziejaus bibliotekas, kur radęs daug įdomių veikalų apie Lietuvą, pradėjau jau tuomet vis gilyn ir gilyn į lietuvių praeitį bristi“ (Basanavičius J., p. 35).

Net ir atostogų metu J. Basanavičius nepamiršdavo aplankyti Lietuvos praeitimi dvelkiančių vietų. „1877 m. aš, pabaigęs III medicinos kursą, tais pat metais beveik visą vasarą praleidau Šilėnų dvarely. Iš kur ekskursijas darėva į Rusnios ežerą, Rudaminos aukštą, gražų piliakalnį, Bulokiškių dvarą, kurio laukuose tuomet buvo randama didelių akmeninių kulčių „bombardoms“, iš kurių, regis, kryžiuočiai į Rudaminos pilį šaudė“ (Basanavičius J. 1936, p. 28).

1883 m. žymiausių to meto politinių ir visuomenės veikėjų - J. Basanavičiaus, J. Šliūpo, V. Pietario, M. Šerniaus, J. Mikšo ir kitų - iniciatyva po 20 metų pertraukos Tilžėje vėl pradėtas leisti lietuviškas laikraštis "Aušra" (Nezabitauškis A. 1990, p. 131). Jau pirmajame "Aušros" numeryje steigėjai nurodė pagrindinius savo veiklos tikslus: "Mūsų tad ypatingiausias ir didžiausias rūpestis bus duoti pažinti mūsų broliams Lietuvoje senovės galdynės įvykius ir mūsų garbingų sentėvių vardus, kurių darbus ir tėviškės meilę užmiršę, nežinome mes patys, kurių tėvų esame sūnūs bei anūakai... Mes neužmiršome rinkti ir aprašinėti visokius lietuviškos senovės paminklus ir liekanas, iš kurių galima pažinti gyvenimą, būdą, darbą, senovišką tikybą mūsų senelių". Tad 1883 m. pirmajame "Aušros" numeryje išspausdintas J. Basanavičiaus straipsnis "Apie senovės Lietuvos pilis" (Basanavičius J. 1883, p. 15 - 18; 30 - 41; 61 - 64; 97 - 102; 129 - 135; 163 - 169; 236 - 242) kaip tik ir atitiko šią dvasią.

Tai pažintinio pobūdžio darbas, parašytas remiantis vokiečių kronikomis (Lucas David. 1812; Katzebe August. 1804; Voigt Johan. 1842. Cap. 9) bei kitais rašytiniais šaltiniais (Teoppen. 1885; Jaroszewicz J. 1859), J. Basanavičiaus teigimu, "idant suteikti lietuviams tūlas žinias apie senovės mūsų krašto pilis ir apie tuos "kr y ž i a v i u s" arba "kr y ž i o k u s", kuriuos lietuvių pasakos ir dainos dar ir šiandien minavoja" (Basanavičius J. 1970, p. 55).

Nors didžioji straipsnio dalis paskirta atpauskoti kronikose aprašomas kovas tarp lietuvių ir kryžiuočių, siekiant parodyti "mūsų prabočių narsybę" ir akcentuojant kariaujančių pusių moralines savybes, nemažai duomenų pateikiama ir apie piliakalnių įrangą, įtvirtinimus bei ant jų stovėjusias senovines pilis. Tokios pilys, anot J. Basanavičiaus, šiandien piliakalniai - "gulėję ar santakoje tarp dviejų upių, kur jiedvi į viena kitą įteka, arba vėl alkūnėse ir vingiuose kokios upės, kuri, iš dviejų arba trijų pusių jas apsiausdama, geriausiai ir smagiausiai pilyje susirinkusius nuog neprietelių gynė... Kitos gi pilys riogsoję ant aukštų kalnų viršaus aplink volais sutvirtintos" (Basanavičius J. 1970, p. 55). Apibūdinamas piliakalnių įtvirtinimus J. Basanavičius rašo: "Visi senovės pilių volai yra supilti iš žemių arba sukrauti eilėmis iš akmenų ir žemių. Iš lauko volus aptepdavo moliu, o paskui tą molio plutą apdegindavo, apkraudami malkomis visą molo šlaitą. Ant tokio molio aptepto, apdeginto, stataus ir slidaus kalno nė jokiū būdu neįmanydavo neprietelis iš lauko užlipti... Kitose pilyse volų vieton, arba į pačius volus, įleisdavo statinius, t.y. įleisdavo giliai žemėn ir sustatydavo vienus palei kitus aukštus qžuolų kamienus; viršutinis jų galas turėjo būti smailyn nutašytas, o jų aukštumas į 20 - 30 pėdų laikė" (Basanavičius J. 1970, p. 58). Be to, pasiremdamas vokiečių kronikose išlikusiais lietuvių pilių aprašymais, J. Basanavičius pažymėjo kai kuriose pilyse buvus "aukštas medines trobas

ir aukštus bokštus, iš kurių lietuviai į vokiečius šaudydavę" (Basanavičius J. 1970, p. 58). Kaip matome, čia pateikiamas J. Basanavičiaus piliakalnių gynybinių įrengimų aprašymas visiškai atitinka tai, ką šiandien archeologai vadiną "stulpinės konstrukcijos įtvirtinimais bei gynybiniais bokštais".

Toliau, aiškindamas, kaip lietuviai statė savo pilis, J. Basanavičius teigia: "Darbininkų visuomet buvo per viršų: nes savo tėviškės liuosybę, savo tikybą ir gimtąją kalbą apginti nuo vokiečių, lenkų buvo dėl mūsų prosenių dalykas šventas, taip ir pilis sutrūnyti ir prie jų įstatymo dirbti ejęs kiekvienas - senas ir jaunas - su didžiausiu noru ir iš viso pavieto. Dar ir dabar pasakojama, jog tūlosios pilies volai rieškučiomis arba kepurėmis supilstyti ir sunėšioti" (Basanavičius J. 1970, p. 60). Kartu lyg netyčia paklausia: "O ar mūsų laikais tenka nors kur Lietuvoje matyti tokią tarp žmonių vienybę, tokią tėviškės meilę, kaip senovėje" (Ten

J. Basanavičiaus straipsnyje "Apie senovės Lietuvos pilis" paminėtų piliakalnių vietos (sudarė R. Akavickas)

pat, p. 60). J. Basanavičius dar kartą pabrėžia pagrindinį savo darbo tikslą - žadinti lietuvių tautinę savimone, skatinti domėtis Lietuvos praeitimi.

J. Basanavičiaus nuomone, "pirmiausia pilys Lietuvoje atsirado parubežėje nuog mozūrų, o vėliau nuog vokiečių pusės, augant "kr y ž i o k ų" agresijai jų buvo statoma vis daugiau" (Ten pat, p. 61). Iš viso minimame straipsnyje išvardyti 76 senovinių Lietuvos pilių pavadinimai, kurių aprašymus jam pavyko aptikti studijuojant minėtas kronikas bei kitus šaltinius.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad tai buvo vienas pirmųjų tokio pobūdžio darbų, kuriame, nepaisant kai kurių netikslumų, remiantis daugiausia rašytiniais šaltiniais, pabandyta paprastai, eiliniam skaitytojui suprantama forma pateikti svarbiausias Lietuvos piliakalnių ir senovės pilių statybos bei įtvirtinimų charakteristikas. O J. Basanavičiaus sudarytas jau minėtas senovės pilių sąrašas iki tol neturėjo analogų ir šiandieninių tyrinėtojų yra nepelnytai užmirštas. Savo darbą J. Basanavičius baigia tokiais žodžiais: "Jei Lietuva iki šiai dienai gyva dar liko, tuomi mes kalti esame mūsų garbingų prosenių stiprybei bei pražulsiems

mūsų piliakalniams... Godokime tad savo piliakalnius! Atsimindami mūsų senelių veikalus, tą visą kraują, kursai už liuosybę mūsų tėviškės, mūsų brangios kalbos pralietas tapo, rūpinkimės ir mes, prabočių paveizdą sekdami, visuomet būti tikrais lietuviams, mylinčiais savo nuvargintą tautą, savo žemę ir tą mūsų puikią kalbą" (Basanavičius J. 1970, p. 101).

Nuo 1907 m. pradėta leisti Lietuvių mokslo draugijos (toliau LMD. - Aut.) metraštyje "Lietuvių tauta" taip pat išspausdinta keletas J. Basanavičiaus archeologinio pobūdžio straipsnių: "Levas lietuvių pasakose bei dainose ir Trakiškai - prygiškoje dailoje. Folkloriškai - archaiologiška studija" (Lietuvių tauta. 1907, p. 1 - 70), "Kunigaikštis Keistutis ant savo žymiaspaudžių" (Lietuvių tauta. 1907, p. 249 - 254). Šiuose ir daugelyje kitų darbų J. Basanavičius, lygindamas lietuvišką raštą, tautosaką, mitologiją, papročius su kitų (Mažosios Azijos ir Balkanų) tautų analogijomis, bando nustatyti, kaip į Lietuvą pateko vienos ar kitos kultūros elementai, ieško pačios lietuvių tautos šaknų.

Straipsnyje "Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje" (Basanavičius J. 1912, p. 5 - 33), parašytame kaip įžanga dailininko Antano Jarosevičiaus (1870 - 1956) paruoštam albumui "Lietuvos kryžiai" (Jarosevičius A., 1912), J. Basanavičius pabandė išsiaiškinti Lietuvos kapų paminklų - kryžių - atsiradimą, jų stilistiką bei evoliuciją tautos dailėje ir mene. Pritardamas žymiausių to meto archeologų A. Bezzenbergerio, Ot. Tišlerio, J. Lisauerio, Heideko tyrimų duomenimis paremtai nuomonei, kad "to laiko prūsų ir lietuvių kultūra buvusi beveik nė kiek ne žemesnė už kryžiuočių, kurie, užpuldinėdami ramius Prūsų žemės gyventojus, jų aukštesnę kultūrą pražudė" (Basanavičius J. Lietuvių kryžiai archaiologijos šviesoje. 1970, p. 124 - 128), nurodo, kad "galutinai ją pragašino krikščionybės su visomis jos pasekmėmis įvedimas" (Ten pat, p. 131). Ir vis dėlto, toliau teigia J. Basanavičius, net ir įsigalėjus krikščionybei lietuvių tautos sąmonėje dar ilgai buvo gajus senojo lietuvių tikėjimo aidas, kuris kaip tik ir atspindi senovės lietuvių kapų paminklų konstrukcijoje ir ornamentikoje.

Norėdamas išlikti kuo objektyvesnis, J. Basanavičius pripažįsta, kad žinių apie senovės lietuvių paminklų statymą trūksta (Ten pat, p. 133). "Iš kronikų liudijimo tik tiek te žinoma, kad ant didvyrių ar galiūnų kapų būdavusios statomos stovylos... Menkesnių žmonių kapų paminklai, be abejo, turėjo būti labai įvairūs, maži ir taipgi daugiausia mediniai" (Basanavičius J., p. 134). Šiai savo hipotezei pagrįsti J. Basanavičius pateikia panašius monumentų statymo graikų, skitų tautosose Mažosioje Azijoje analogijas bei remiasi Sembijos vyskupo Mykolo 1426 m. draudimu (Mierzynski, p. 132), kuriame skelbiama: "Kryžių ant numirusiųjų kapų tegu jie nestato, o pastatytus tegu nugriauna, už nusidėjimą bausmė - trys markės, pusė bažnyčiai, pusė teisėjui" (Mie-

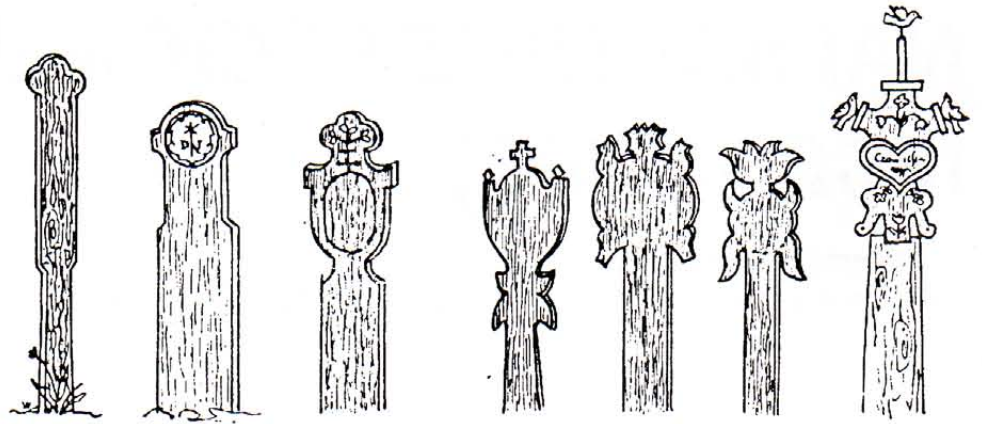
rzynski, p. 132). Iš to J. Basanavičius daro išvadą, kad "tokie paminklai, nors ir vadinami "kryžiais", turėjo būti tokio pavidalo, kurio bažnyčia nepripažino - turėjo būti "pagoniški". Be to, pastebi, kad šie paminklai "statomi ne kaip krikščionių ties numirėlio galva, bet kapo kojagalvėje, kad velėms iš kapų keliant smagiau būtų už jų pasitverus atsikelti" (Basanavičius J. 1970, p. 135). Jo manymu, seniausi lietuvių kapų paminklai - tai dažniausiai įvairaus aukščio ir storio stulpai arba storos lentos, vyrams daromos iš ažuolo, moterims - iš liepos arba eglės (Basanavičius J. 1970, p. 135), kurie ir davė pradžią visiems kitiems "labiau komplikotos struktūros paminklams" (Basanavičius J. 1970, p. 139).

Ir toliau būdamas ištikimas šiai savo idėjai, J. Basanavičius, remdamasis kitų tautų analogijomis bei archeologine medžiaga, iškelia dar vieną argumentą, kuris, jo žodžiais tariant, "verste verčia šiuos paminklus laikyti prieš-krikščioninės lietuvių dailės produktais - tai jų ornamentika" (Basanavičius J., p. 142). J. Basanavičius buvo vienas pirmųjų tyrinėtojų, išskyrusių senovės Lietuvos dailės geometrinius, spiralinius, augalinius, zoomorfinius bei dangaus kūnų ornamentikos simbolius (Basanavičius J., p. 142-150); jis tapatino juos su archeologiniuose radiniuose aptinkamais keramikos bei žalvarinių daiktų puošimo elementais ir taip nustatė jų prieš-krikščionišką kilmę. Anot J. Basanavičiaus, nė vienos tautos dailė neturi tiek daug proistoriškumo, kaip lietuviai ir bendrą su jais ornamentiką turintys suomiai (Basanavičius J., p. 143). Apibendrinamas savo darbą J. Basanavičius daro galutinę išvadą: "Visi tie kryžiai yra likučiai senovinės lietuvių dailės, kuri, dėl istorijos atitikimų žuvus visoms Lietuvoje kultūros šakoms, kaip nekrokulto dalis pristišliejus prie numirėlių, išliko ant jųjų kapų" (Basanavičius J., p. 155).

J. Basanavičiaus lietuviškų kryžių kilmės teorija, paremta mokslinė medžiaga bei archeologiniais duomenimis, nors joje ir yra kai kurių netikslumų, ir šiuo metu turi nemažą pažintinę reikšmę. J. Basanavičiaus žodžiais tariant, "Lietuvos kryžiams tyrinėti aš čia stengiausi padėti pamatą ir tik pirmuosius archeologijos akmenis; ateitis suteiks jų, be abejo, dar daugiau, kada bus surinkta ir apskelbta daugiau materiolo" (Basanavičius J. 1970, p. 155).

Straipsnyje "**Lapelis iš senovės lietuvių kultūros istorijos**" (Basanavičius J. 1919, p. 598-601) J. Basanavičius, remdamasis vokiečių archeologų tyrinėjimų duomenimis (Grewingk A. 1870, p. 48; Lissauer M. 1878, p. 162; Tischler O., p. 139; Bezenberger A. 1878, p. 552), daro išvadą, kad "Lietuvoje jau apie 550 - 400 m. pr. Kr. būta savitos ir gana aukšto išsivystymo laipsnio kultūros, su savo vietine žalvario pramone" (Basanavičius J. 1970, p. 599). Jo teigimu, šios kultūros elementai atsispindi lietuvių dainose, rečiau - pasakose, kuriose gan dažnai minimi įvairūs vario, žalvario, sidabro bei aukso dirbiniai. Vienos dainos žodžiais tariant, iš merginų žiedų berneliai "palkavus" kala; berneliai patys sau kala pentinus;

bernelis "aukso žiedelį bekaldamas ir vardelį išmušdina". Vienoje dainoje sakoma: "meistrelė tu auksoriau, paauksuok vainikėlį" (Basanavičius J. 1970, p. 198 - 599). Kad gilioje senovėje būta "aukso kalėjų", teigia J. Basanavi-

"... senoviški lietuvių kapų paminklai yra tai dažniausiai įvairaus aukščio ir storio stulpai arba storos lentos, vyrams ... iš ažuolo, moterims iš liepos ar eglės daromi." (J. Basanavičius)

čius, "mums liudija aiškiai žmonių pavardės, kaip Auksakalys, Auksalius..." (Basanavičius J. 1970, p. 599). O kad Lietuvoje būta ir sidabro bei žalvario "liejyklėlių", patvirtina ir 1912 m. Trakų mieste kasant žemę 2 metrų gylyje rasta liejimo forma (Basanavičius J. 1970, p. 600). Šią savo hipotezę J. Basanavičius toliau plėtoja didelėje studijoje "**Akmens ir vario bei žalvario kultūra lietuvių dainose ir pasakose**" (Basanavičius J. 1923, p. 318 - 345). Remdamasis archeologiniais ir geologiniais duomenimis, aprašęs ledynų, vario ir žalvario laikotarpius Europoje, pateikia daug žinių iš lietuviškų pasakų ir dainų, kuriose kalbama apie tuo metu lietuvių vartotus įrankius. Seniausiose dainose bei pasakose dažniausiai randama žinių apie varinius daiktus, o tik vėlesnėse dainose ir pasakose - apie žalvarinius. Apie geležinius ir akmeninius daiktus J. Basanavičius nieko neradęs, bet kad geležis, kaip ir žalvaris, iš Rytų kilusi, liudijęs pats to metalo vardas, randamas Babilonijoje. Ant vienos karaliaus Gudea (2000 m. pr. Kr.) statulos rastas geležies vardas "girzanum" arba "glilzanum". Hummelis šį vardą identifikuoja su senprusių "gelso", lietuviškai - "geležis" (Basanavičius J. 1912, p. 344).

1923 m. "Lietuvių tautoje" išspausdintame J. Basanavičiaus straipsnyje "**Lietuvių kalba archaiologijos ir etnografijos šviessoje**" (Basanavičius J. 1923, p. 266 - 274) teigiama, kad lietuvių padavimuose ir pasakose yra išlikę atsiminimų iš giles senovės apie 3 lavonų laidojimo būdus: 1) senus, ligotus žmones išveždavo už kaimo ir ten palikdavo numirti, 2) lavonai būdavo dedami į karstus ir kabinami medžiuose, 3) lavonus degindavo ant laužų (Basanavičius J. 1923, p. 267 - 268).

Šiame darbe J. Basanavičius aprašo dar vieną laidojimo būdą, apie kurį lietuvių kalboje yra likęs pavadinimas - terminas ir kuris, anot jo, "tik archaiologijos šviesoje gali būti supranta-

mas" (Basanavičius J. 1923, p. 269) - tai "kojas arba kabakštus pastatyti" (Basanavičius J. 1923, p. 269). J. Basanavičiaus nuomone, tai reiškę palaidoti numirėlį suriestomis kojomis, pritraukiant jas prie krūtinės ir dažniausiai su-

rišant virvele. Šitoks laidojimo būdas buvo paplitęs visoje Europoje (Italijoje, Lenkijoje, Čekijoje...) dar neolito laikais. Laidota ant kairiojo šono su kaulo ir titnago dirbinių įkapėmis (J. Basanavičius panašų kapą iškasė 1909 m. Kumečių senkapyje (Vilkaviškio raj.), kuriame aptikti griaučiai gulėjo ant kairiojo šono, veidu į vakarus) (Basanavičius J. 1936, p. 7). Lavonų surietimo ir kojų surišimo priežastį J. Basanavičius aiškina daugiausia remdamasis mitologiniais duomenimis. Senovės lietuviai tikėdavo vaiduokliais (klaidžiojančiomis nedorų, nepalaidotų, savižudžių žmonių sielomis), todėl numirėlį iš šeimos, kurioje anksčiau būdavo vaiduoklių, laidodavo surištomis kojomis, o kapą dar apkraudavo akmenimis, kad velionis negalėtų sugrįžti ir vaidintis (Basanavičius J., p. 271). Toliau J. Basanavičius teigia: "Baimė dėl lai vaiduoklių, nuo kurių neturėta tinkamų priemonių apsiginti, turėjo priversti žmones lavonus visiškai naikinti ugnyje, tokiu būdu tapo įvesdintas lavonų deginimas ant laužų" (Basanavičius J. 1970, p. 273). Anot J. Basanavičiaus, paprotys suriesti kojas vyravo tarp 5000 - 1500 m. pr. Kr., vėliau, įsigalėjęs lavonų deginimui, "prapuolė reikalas ir kojas riesti, liko tik lietuvių kalboje posakis - "kojas - kabakštus pastatyti" (Basanavičius J. 1970, p. 269).

1936 m. "Lietuvių tautoje" buvo išspausdinta "**J. Basanavičiaus autobiografija**" (Basanavičius J. 1936, p. 1 - 206), kurioje autorius, nuosekliai dėstydamas savo gyvenimo kroniką, užsimena ir apie 1909 - 1910 m. atliktus archeologinius tyrinėjimus Sūduvos bei Aukštaitijos paminkluose. Tik autobiografijoje randamų duomenų dėka žinoma apie J. Basanavičiaus kasinėjimus Teleičių, Karkazų (Kauno raj.), Gražiškių, Ožkabilių, Kumečių (Vilkaviškio raj.), Karpiskių (Šiaulių raj.) senkapiuose, nes nė vienos autorinės J. Basanavičiaus archeologinių tyrinėjimų ataskaitos nėra išlikę.

(Tešinsys kitame numeryje)

"BALTAI IR JŲ KAIMY- NAI BALTIJOS REGIONE (800 - 1200)"

Tokiu pavadinimu Nidoje š. m. balandžio 25 - 30 dienomis įvyko tarptautinė konferencija

KĖSTUTIS URBA

Lietuvai vėl atsiradus Europos žemėlapyje, joje vis dažniau galima sutikti ne tik užsienio komersantų, bet ir mokslavyrių, besidominčių jos praeitimi. "Metalistai" - taip juokaudami pasivadino geležies amžiaus pabaigos tyrinėtojai, susirinkę pavasariu alsuojančiame nuostabiame Kuršių nerijos kampelyje pasidalyti savo tyrinėjimų duomenimis. **Dr. Vladas Žulkus** iš Klaipėdos universiteto, pradėdamas konferenciją, pademonstravo įdomią videojuostą apie Lietuvos istorinius ir archeologinius paminklus.

Ižanginiame pranešime Orhuso universiteto **profesorius Ulfas Näsmanas** gana nuodugniai apžvelgė danų ir aplinkinių Pabaltijo regionų ryšių vikingų laikais tyrimų būklę. Jo pademonstruoti žemėlapiai su įvairių dirbinių radimvietėmis liudija apie intensyvius danų ir britų kontaktus ir gerokai silpnesnius ryšius su Pabaltijo kaimynais. Lietuviškose žemėse vikingų laikotarpiui būdingų radinių, išskyrus ginklus, žemėlapuose maža. Diskusijos metu pastebėta, kad tai tikriausiai atspindi mūsų gyvenviečių tyrinėjimų būklę - jų beveik nėra. Antra vertus, nagrinėtina ir hipotezė, kad teritorija tarp Vyslos ir Dauguvos buvo palyginti uždara.

Istorijos muziejaus direktorius **prof. Ulfas Erikas Hagbergas** iš Stokholmo nušvietė geležies amžių ir ankstyvąjį viduramžių laikotarpį Alandų saloje bei rytinėje Švedijos pakrantėje, Kalmaro apylinkėse, kur jis pats kasinėja nuo 1959 metų. Ketvertą metų buvo tyrinėtas centrinės salos pelkėtas plotas. Tarp radinių išskirtina IV amžiaus kamanų grandinė, pagaminta iš bronzos. Panašūs dirbiniai rasti Samlande ir Rytprūsijoje.

Tyrinėtoje gyvenvietėje surastas lobis, kuriame buvo aštuoniukės formos gintaro karolių, tikriausiai atgabentų iš Lietuvos ar Lenkijos. Pranešėjas pasakojo ir apie naujausius Alandų ir rytinės Baltijos pakrantės gyventojų ryšių tyrinėjimus. Nemažai įdomių duomenų suteikė vikingų laikotarpio pilkapynas, kuriame buvo 49 gerai išsilaikę kapa. Viename jų - 1 m 94 cm ūgio vikingas ir peiliu, įstrigusiu į nugarkaulį, nužudyta 1 m 55 cm ūgio moteris. Sanby bažnyčios kieme po velėna aptiktas iš akmenų išdėstytas kryžius liudija bizantiškąją misiją. Vėlyvasis Eketorpo forto laikotarpis (1050 - 1300) gerai atspindi karinių

įtvirtinimų statybą. Forte tikriausiai buvusi įrengta karališkoji prekių saugykla. Tikėtina, kad kuršiai atakavo šį fortą, kaip ir kitas įtvirtintas bažnyčias Švedijos salose bei žemyne. Pranešėjas taip pat papasakojo apie amatų centrą, kuris vėliau išaugo į Kalmaro miestą. Tyrinėjimų medžiaga šiuo metu ruošinama švedų spaudai.

Kitas svečias iš šio Stokholmo muziejaus - **Janas Pederis Lammas** padarė įdomų pra-

dažnesnis rugių naudojimas bei šiaudų liekanos įrodo naminių gyvulių auginimą ir maitinimą žiemos laikotarpiu. Šios žemės ūkio naujovės buvo sąlygotos prekybos augimo ir apmokestinimo produktais vietoje sidabro, kuris buvo plačiai įsigalėjęs vikingų laikais.

Prof. Lechas Leciejewiczus iš Vroclavo archeologijos ir etnologijos instituto pasakojo apie vakarinių slavų jūreivystę ankstyvaisiais viduramžiais. Jis apžvelgė slavų genčių socialinius - ekonominius, politinius santykius ir ankstyvųjų miestų kūrimąsi, uostų navigacines galimybes ir įvairių tipų valtis bei laivus, nurodė rašytinius šaltinius apie jūreivystę, žvejybą.

Kilio universiteto **profesorius Michaelis Mülleris - Wille** savo pranešime "Ankstyvieji miestai ir jų aplinka 800 - 1200 m. Keletas pavyzdžių iš Baltijos regiono" nušvietė kompleksinius tyrimus, atliekamus Baltijos pakrantėje, siekiant išaiškinti miesto tipo gyvenviečių bei aplinkinių kaimų socioekonominius santykius. Stargrado (Oldenburg), Wolyno, Novgorodo apylinkės tyrinėtose archeologiniuose, paleobotaniniuose ir toponominiuose aspektais.

Prof. Günteris Mangelsdorfas iš Greifsvaldo universiteto papasakojo apie slaviškus ankstyvuosius miestus Oderio žemupyje ir jų ryšius su baltų kraštais.

Orhuso universiteto **prof. Ingoldas Ericsonas** padarė pranešimą apie pietinės Skandinavijos gyvenvietes 800 - 1200 m.

Habil. dr. Evalds Mugurevičius iš Latvi-

Všimėno nuotr.

Konferencijos dalyviai Michaelis Müller - Wille, Albinas Kuncevičius ir Janas Pederis Lammas diskutuoja net pertraukos metu

nešimą apie praėjusio šimtmečio Lietuvos senovės tyrinėtoją Carlą von Schmithą ir jo lig šiol taip ir neišleistas knygos "Necrolithuanica" rankraštį, užbaigtą dar 1863 metais. Jis ne per seniausiai aptiktas Stokholme. Tai vienas pirmųjų Lietuvos archeologijos veikalų. Jame pavaizduotas net 321 radinys.

Suomių archeologas iš Turku universiteto **prof. Jukka Luoto** nušvietė savo tyrinėjimus pietvakarinėje Suomijoje, kasinėjant gyvenvietes, datuojamas apie 1150 metus. Spartus gyvenviečių augimas, geležimi kaustytų kastuvų paplitimas drauge su efektyvesnėmis irigacinėmis sistemomis,

jos istorijos instituto pasakojo apie IX-XV a. gyvenvietes ir pilis Kuršių žemėse. Jis pabrėžė, kad kuršiams yra būdingi piliakalniai su žemių pylimu viename įtvirtinimų gale. Prie kai kurių pilių buvo įsikūrusios įtvirtintos gyvenvietės - ankstyvųjų miestų (pilsatų) prototipai - Sabilė, Talsai. Užplūdus kryžiuočiams, pradėtos statyti mūrinės pilys. Tačiau pagrindinė vietinių gyventojų dalis ir toliau gyveno kaime.

Dr. Andris Kaune iš to paties Latvijos instituto savo pranešime "Kai kurie duomenys apie Dunojaus žemupio ir Baltijos pietvakarių pakrantės kultūrinius ryšius ankstyvaisiais viduramžiais

(pagal Rygos archeologų medžiagą) apžvelgė bendruosius senovės statybos bruožus. Analizuodamas žvejybos įngaius pranešėjas pastebėjo, kad kai kurie senųjų tinklų plūdurai yra analogiški aptiktiesiems Lenkijos pajūryje.

Prūsų tyrinėtojas **dr. Vladimiras Kulakovas** iš Maskvos mokslų akademijos Archeologijos instituto padarė pranešimą apie prūsų drabužius. Jis teigė, kad romėniškuoju laikotarpiu iki V amžiaus pabaigos jų apranga buvo labai panaši į gotiškos Wilenbergo kultūros aprangą. Tai sietina su mainais ir konkrečiais etniniais ryšiais. Vėliau prūsai dėl istorinių priežasčių prarado savo aprangos būdinguosius bruožus.

Dr. Andrejus Kola iš Torunės Mikalojaus Koperniko instituto papasakojo apie tiltus Lenkijos ankstyvaisiais viduramžiais.

Dr. Gintautas Zabiela iš Lietuvos istorijos instituto, apžvelgdamas vikingų laikų strėlių antgalius, pastebėjo, kad net trijose Lietuvos vietose rasti skandinaviški I3 tipo strėlių antgaliai. Pastarieji skirstomi į 4 grupes ir datuojami IX - X a. Tai neabejotini vikingų lankymosi Lietuvoje liudininkai. Skandinaviškų strėlių antgalių radimvietės leidžia nustatyti pagrindines vikingų ekspansijos kryptis Rytų Europoje.

Dr. Vytautas Kazakevičius, pratešdamas ginkluotės temą, konferencijos dalyviams pateikė itin išsamų pranešimą apie baltų žemėse surastų vietinės gamybos ir užsienių kalavijų tipus.

Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus direktorius **dr. Jonas Genys** padarė įdomų pranešimą apie prekybinius kelius Žemaitijoje ir Palangos bei Žardės vaidmenį ankstyvaisiais viduramžiais.

Konferencijos pabaigoje **prof. Lechas Leciejewiczius** išreiškė apgailėstą, kad beveik nekoordinuojami Lenkijos ir Lietuvos archeologų darbai, tyrinėjant baltų paminklus.

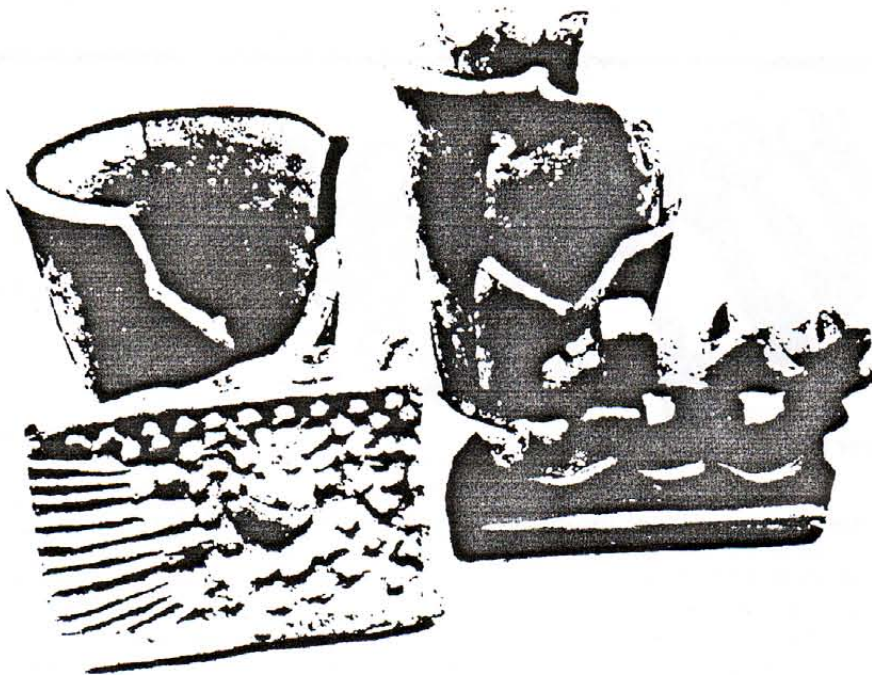
Baigdamas konferenciją Klaipėdos universiteto Istorijos katedros vedėjas **dr. Alvydas Nikžentaitis** padėkojo visiems konferencijos dalyviams už turiningus pranešimus ir išreiškė viltį, kad tokios konferencijos taps tradicinėmis, o svečiai padėkojo organizatoriams už suteiktą galimybę apsilankyti Lietuvoje, kuri daugeliui lig šiol buvo tarsi balta dėmė ne vien archeologiniuose žemėlapiuose. Svečiai susipažino su Klaipėda, kasinėjimais Palangoje, žavėjosi Skomantų piliakalniu, nuostabia Neringos panorama, atsivėrusia iš Nidos švyturio. Gerą įspūdį konferencija paliko ir šių eilučių autoriui; be abejojimo ji buvo naudinga ir mūsų, ir užsienio archeologams.

Tačiau norisi papriekiaštai konferencijos organizatoriams, nesusipratusiems surengti pasaulio archeologijos korifėjų susitikimą jei ne su višiomene, tai bent jau su Vilniaus ar Klaipėdos studentija. Juk archeologai gali papasakoti daug įdomaus ne tik savo kolegoms. Tokiomis progomis tiesiog būtina pasinaudoti.

ERRATA

"Baltų archeologijos" pirmojo numerio 4 psl. pirmojo stulpelio 5 eil. kapinytų pavadinimai turi būti Nikėlų ir Paulaičių; trečiojo 34 eil. ir toliau tiksliai pavardė - Bolko von Richthofenas, 36 eil. Lotharas Kilianus, 37 eil. Berntas zur Mühlenas, 5 psl. 1 stulpelio 14 eil. nuo apačios - Carlas Engelis. Atpisprašome.

XV-XVII amžiaus moliniai dirbiniai iš Krėvos pilies

☐ KAIMYNAI

ISTORIJOS NEPASIRINKSI

BALTARUSIJOS VĒLYVŪJŲ VIDURAMŽIŲ ARCHEOLOGIJOS NAUJIENOS 1993 METŲ PUBLIKACIJOSE

ALBINAS KUNCEVIČIUS

Baltarusijos ir Lietuvos istorija glaudžiai susijusi. Ilgą laiką tai buvo vienos valstybės - Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės (toliau LDK) - istorija. Lietuvos istorijos procesai, sąvokos, etapai įvairiai interpretuojami. Tačiau, kalbant apie vėlyvųjų viduramžių LDK istoriją, būtina ne tik žinoti to laikotarpio Baltarusijos paminklus, bet ir susipažinti su naujais tyrinėjimais. Tai nėra lengva, nes mūsų kaimynai, ypač pastaruosiu metu, išleidžia pavydėtinais daug mokslinės literatūros šia tema. Šiame straipsnyje apžvelgsiu tik pastaruosiu metu (1993 m.) išleistus svarbesnius baltarusių archeologų darbus apie LDK materialinę kultūrą XII - XVI amžiuje. Baltarusijoje turbūt paskelbtos visos mokslinius laipsnius įgijusių archeologų disertacijos. (Deja, beveik visos lietuvių archeologų disertacijos tebėra neišleistos.)

1993 m. Minske išleista **A. Kušnerevičiaus** monografija "Baltarusijos XIV - XVI a. kulto pastatų raida" (A. M. Кушнярэвич. Культыве даўлідства Беларусі XIV - XVI ст. ст. Мінск, 1993), parašyta prieš trejetą metų apgintos disertacijos pagrindu. Šioje knygoje nagrinėjama kulto pastatų, esančių ne tik Baltarusijos, bet ir Lietuvos (Vilnius, Trakai, Kaunas) bei Lenkijos (Baltogės vaivadija) teritorijoje, raida. Čia dažnai palyginamos Baltarusijos ir Lietuvos bažnyčios, nors, A. Kušnerevičiaus manymu, šių dviejų tautų architektūros raidos nereikia

vertinti kaip vieningą procesą, nes skiriasi jų istorinė raida, ekonominė ir konfesinė situacija. A. Kušnerevičius pats tyrinėjo apie 14 kulto pastatų, todėl darbe daug įdomios medžiagos, jis gerai iliustruotas. Išskirti du Baltarusijos kulto pastatų raidos etapai: XIII - XV ir XVI a. Baltarusių istorikai mano, kad kaip tik šiuo laikotarpiu susiformavo baltarusių tautybė. A. Kušnerevičiaus nuomone, šio krašto architektūra pratęsė XII - XIII a. Senosios Rusijos architektūros tradicijas ir, vėliau paveikta Volynės, Lenkijos, Šiaurės Vokietijos ir Pabaltijo gotikinio stiliaus statybos, XIV - XVI a. pirmojoje pusėje susiformavo į savito, tik šiam kraštui būdingo gotikinio stiliaus architektūrą. Šioje raidoje ypatingas vaidmuo priskiriamas LDK sostinei Vilniui (beje, atrodo, kad dabar jau nėra vienas baltarusių mokslininkas, skirtingai nuo lietuvių, neabejoja, kad seniausia LDK sostinė buvo Naugardukas, po to - Trakai ir Vilnius). Baltarusijos, o ir Lietuvos architektūros istorikai, kalbėdami apie mūrinių statinių raidą, paprastai pradeda nuo Gardino pilies ir Aukštutinės cerkvės.

1993 m. Minske išleistas svarbus ir įdomus veikalas, kuriame apibendrinami paskutinio dešimtmečio archeologinių ir architektūrinių tyrimų Gardino pilyje rezultatai (Трусаў А. А., Соболь В. Е., Зднновіч П. І. Стары замак у Гродне. XI - XVII ст. ст. Мінск, 1993). Jis primena archeologinės ataskaitos publikaciją: aptarti mūriniai Pilies kalno statiniai, po to mediniai priešpilio statiniai ir kiti įrengi-

XVII amžiaus raktai iš Krėvos pilies

mai, pateikta detali kultūrinių sluoksnių stratigrafija, jie datuoti, galiausiai paeiliui aprašomi radiniai (keramika, kokliai, mediniai, odiniai, stikliniai ir kiti dirbiniai). Kultūrinis sluoksnis Pilies kalne yra apie 10 m storio ir jame, kaip ir Vilniaus Žemutinėje pilyje, gerai išlikę organiniai dirbiniai. Veikale aprašyta ten rasta beržo tošis ir joje įrėžti "kunigaikštiški" ženklai. Ši tošis datuota XII a. Baltarusių tyrinėtojai XII a. datavo ir Pilies kalne rastos gynybinės mūrinės sienos liekanas. Šios sienos ilgis - apie 12 m, storis - apie 1,5 m, o aukštis, manoma, buvo apie 5 m. Manoma, kad XIII a. ant kalno stovėjo mūrinis gynybinis bokštas, kuris XIV a. pabaigoje - XV a. pradžioje buvo įjungtas į mūrinės pilies gynybinę sistemą. Ši knyga verta įdėmesnio aptarimo dar ir todėl, kad joje pateiktas naujas, daugiau

Krėvos pilies kunigaikščio bokštas prieš pirmąjį pasaulinį karą

ar mažiau argumentuotas kai kurių statinių datavimas. Pavyzdžiui, Lietuvos architektų XIII a. antrąją pusę datuota Aukštutinė cerkvė Gardine baltarusių tyrinėtojų dabar datuojama XIII-XIV amžių riba.

Praėjusiais metais Baltarusijos archeologai paskelbė ir Krėvos pilies bei miestelio tyrimų medžiagą. Tiesa, ši knygelė (Дзярновіч А. І., Трусаў А.А., Чарняўскі І.М. Лес Крэва. Мінск. 1993) savo apimtimi gerokai kuklesnė, bet ne mažiau svarbi mūsų kultūrai. Krėvos pilis tyrinėta 1970 m., 1985 m., 1988 - 1989 m. Tyrė-

jai mano, kad pilis pradėta statyti XIII a. pabaigoje. Šiame, pirmajame etape, pilis, atrodo, buvo statoma labai sparčiai ir skubotai. Antroje statybos etape buvo pristatyti nesurišti su gynybine siena gynybiniai bokštai. Didysis bokštas, kuriame, anot metraščių, buvo pasmaugtas Kęstutis, turėjo puošnų interjerą.

Kaip mano tyrinėtojai, tai

gal net pirmoji mūrinė gyvenamoji patalpa LDK. Krėvos pilyje archeologinių radinių, ypač iš XIV a. sluoksnių, nedaug, bet kai kurie unikalūs. 1988 m., tyrinėjant didįjį Krėvos pilies bokštą, buvo surasta apie 2000 tinko gabaliukų, ant kurių išliko buvusių freskų likučiai. Pačiame didžiausiame iš jų matosi buvusio siužetinio piešinio fragmentas. Beje, keletas tokio tinko su buvusių freskų likučiais gabaliukų praėjusiais metais buvo rasti Medininkų pilies bokšto griuvenose ir dar kelios dešimtys - Vilniaus Žemutinės pilies XIII a. antrosios pusės, - XIV a. pradžios sluoksniuose. Taigi anksčiau kalbėdavome tik apie buvusias Trakų salos pilies freskas, o dabar tenka kalbėti apie keleto LDK pilių reprezentacinių patalpų puošybą freskomis XIV - XV a. (Krėva, Medininkai, Vilniaus Žemutinė pilis ir Katedra, Trakų salos pilis).

Manau, kad pilių tyrinėtojų turėtų būti įdomi ir kelerių metų tyrinėjimo Miro miestelyje rezultatai (Краўцевіч А. К., Якшук Г. М. Стары Мір. Мінск. 1993). Tai taip pat nedidelė knygelė, bet daug geriau iliustruota (tiesa, iliustracijos labai sugrūstos), joje pateikta gerokai daugiau archeologinių radinių aprašymų.

1993 m. Baltarusijoje buvo išleista keletas knygų, kuriose paskelbti archeologų straipsniai ir apie priešistorės, ir apie vėlyvųjų viduramžių laikotarpį. Paminėtinas dviejų dalių archeologų, istorikų straipsnių rinkinys, skirtas žymaus tyrinėtojo, archeologo Michailo Tkačiovo (1942 - 1992) atminimui (Гістарычна - архэалагічны зборнік. Памяці Міхася Ткачова. У 2-х частках. Мінск. 1993).

Represuotų archeologų atminimui buvo skirta konferencija, įvykusi Minske. Šios konferencijos medžiagoje galima rasti ir keleto Lietuvos archeologų pavardes. Knyga bus įdomi visiems archeologams (Час, помнікі, людзі. Тэзісы дакладоў міжнароднай канферэнцыі. Мінск. 1993). Vien viduramžių laikotarpiui skirtas straipsnių rinkinys, kurį parengė Baltarusijos istorijos institutas (Сярэдневяковыя старажытнасці Беларусі. Мінск. 1993). Įdomu, kad kai kurie archeologiniai leidiniai Baltarusijoje jau išleidžiami firmų - mecenatų lėšomis. Ir tai ne kokie nors reprezentaciniai leidiniai, o gana kuklių konferencijų medžiaga (ВІЕДА. Прапы Беларускага інстытута Эўропы. Выпуск 1. Менск. 1993). Baigiant 1993 m. Baltarusijos archeologinės viduramžių literatūros trumpą pristatymą,

verta paminėti nuolat ten leidžiamas populiarias, bet profesionaliai parašytas istorines knygeles vaikams. Išskirčiau A. Kravcevičiaus knygutes vaikams apie Gardino pilį ir apie Teutonų ordiną (Краўцевіч А. Гродзенскі замак. Мінск. 1993; Краўцевіч А. Тэўтонскі ордэн ад Ерусаліма да Грюнвальда. Мінск. 1993). Abi jos gražiai iliustruotos ir, - o tai nemažiau svarbu, - gražiai išleistos. Beje, 1993 m. Baltarusijoje išleista ir "Baltarusijos istorinė enciklopedija", t. 1 (nuo A iki Belica). Šioje didelės apimties knygoje kažkiek vietos skirta ir archeologijai, nors "liūto dalis" atiteko Baltarusijos komunistų partijos istorijai, karo didvyriams ir partizanams. Manau, šis veikalas turėtų susilaukti ir

Lietuvos istorikų atsiliepiamų. Ilgą laiką nutylėta M. Jermalovičiaus "istorinė" veikla, matyt, nėra geriausias diskusijų būdas, nes jau pradeda jausti padariniai. Minėtoje "Baltarusijos istorinėje enciklopedijoje" rašoma, kad Kęstutis sostą perdavė Algirdui, nes Baltarusijos žemės dominavo LDK teritorijoje (p. 105). Archeologai profesionaliai rašdami Krėvos istoriją jau net necituoja M. Jermalovičiaus, o rašo, "kaip pasakė žymus Baltarusijos tyrinėtojas M. Jermalovičius." Krėva - tai sena slavų genties krivičių žemė, o Alšėnai ir Našia, ko gero, vienas ir tas pats. Jau minėtoje studijoje apie kulto pastatų raidą ir kituose darbuose galima rasti paaikškinimų, kad Kreivoji pilis Vilniuje - irgi slavų krivičių (Kreivas=kirvis). Galbūt neverta diskutuoti su M. Jermalovičiumi, kurio teorijos esmė

1. LDK susiformavo dabartinėje Baltarusijos teritorijoje ir baltarusių tautos pagrindu.

2. Vardai "Litva" ir lietuvis reiškia dabartinės Baltarusijos teritoriją ir jos gyventojus (mums paliekami tik aukštaičiai ir žemaičiai, o šie, be to, dar ir perrašę LDK istoriją (XVI a. per Žemaičių vyskupą M. Giedraitį papirkę M. Strijkovskį ir t.t.). Vargu ar reikia tęsti šią opią temą, bet verta atsiminti, kad ši "teorija" vis labiau įteisinama ir vis dažniau "istoriškai" argumentuojamos kalbos apie baltarusių sostinę Vilnių, apie būtinumą perrašyti LDK istoriją ir pan. Kiekviena valstybė nori turėti savo istoriją. Baltarusija taip pat. Tačiau jos, kaip ir tėvų, nepasirinks.

AKADEMIŠKUMO LINKINT

Devintasis "Lietuvos archeologijos" tomas (Vilnius, "Academija", 1992 m., 187 psl.), kaip pažymėta pratarmėje, "skirtas P. Tarasenkos 100-osioms gimimo metinėms paminėti".

EGIDIJUS ŠATAVIČIUS

Todėl "jį sudaro daugelio autorių, norėjusių pagerbti šios šviesios asmenybės atminimą, straipsniai". Chronologiniu aspektu šio tomo straipsniai apima laikotarpį nuo viduriniojo mezolito (VII tūkst. pr. Kr.) iki XX a. vidurio, o aptariamasis jų objektas - nuo gyvenviečių, piliakalnių, kapinynų, atskirų radinių iki įvairių dirbinių gamybos technologijų, archyvinų duomenų ir memuarų. Beje, jie skirtingi ir savo pobūdžiu: vieni iš jų yra tyrinėtų paminklų aprašymai, kiti - paskirų dirbinių analizė, dar kiti - diskusijos, trumpos informacinės žinutės apie naujausius archeologinius tyrinėjimus. Jų apimtis - nuo 3 iki 49 puslapių. Todėl manau, jog daugelis šių straipsnių būtų labiau tinkami ne teštiniam akademiniam "Lietuvos archeologijos" leidiniui, o periodiniam archeologijos žurnalui, kurio pagrindinis tikslas - operatyviai pateikti informaciją, skatinti diskusijas įvairiomis temomis, skelbti recenzijas, archyvinas ir biografines žinias ir pan. Tenka apgailestauti, kad galimybė leisti tokį žurnalą atsirado tik dabar.

Apstokime atskirai ties kiekvienu straipsniu ir pabandykime panagrinėti jų turinį.

Pirmieji du šio leidinio darbai skirti P. Tarasenkos atminimui. Pirmajame iš jų **P. Kulikauskas** vaizdžiai perteikia šios iškilios asmenybės gyvenimo epizodus, apibūdina mokslinę veiklą. Visa tai tiesiogiai persipina su paties autoriaus gyvenimo tarpniais, nes jie gyveno ir dirbo kurį laiką kartu. Straipsnis puikiai parodo, kokie įdomūs, naudingi ir svarbūs būna prisiminimų puslapiai. Turbūt kiekvienam garbingo amžiaus sulaukusiam archeologui būtų pravartu susimąstyti apie jų rašymą. Antroje šio straipsnio dalyje aptariama P. Tarasenkos kraštotyrinė ir mokslinė veikla. Autorius nuosekliai chronologine tvarka apžvelgia parašytuosius darbus, ilgiau sustodamas prie svarbesniųjų. O jų buvo ne taip jau ir mažai: "Gimtoji senovė", "Prieistorinė Lietuva" ir svarbiausias - "Lietuvos archeologijos medžiaga" - pirmasis visos Lietuvos archeologinis atlasas, ir dar lietuviškas. Neturėtume pamiršti, jog šie P. Tarasenkos darbai parašyti tuo metu, kai archeologija jam tebuvo tik laisvalaikio pomėgis. 1919 - 1923 m. jis tarnavo Lietuvos kariuomenėje, o į pensiją išėjo turėdamas pulkininko laipsnį. Buvo ir puikus topografas. Žvelgdami į jo ranka sudarytą archeologijos paminklo planelę, ieškomą objektą nesunkiai surastume netgi šiandieniniame pasikeitusiame reljefe. Būna apgailestauti, kad dabar nerasime archeologo, kuris su tokia meile ir vidiniu atsidavimu imtųsi mokslininko, archeologijos pulariarintojo bei mokytojo vaidmens. O reiktų. Kas yra skaitęs P. Tarasenkos knygą "Rambynų burūninkas", "Užburti lobiai", "Didžiųjų Tyrulių paslaptys", tas turbūt niekada

neims naikinti mūsų krašto paminklų, nesiblaškęs su plūgu po senovės gyvenvietes ar kapinynus.

P. Tarasenka domėjosi įvairiais skirtingų epochų paminklais, pradedant akmens amžiaus gyvenvietėmis ir baigiant vėlyvomis piliavietėmis bei apeiginiais akmenimis. Bet vis dėlto, kaip teisingai pažymėta, jis buvo Lietuvos piliakalnių tyrėjas. Jiems ir buvo skirti pokariniai tyrinėtųjų darbai - "Lietuvos piliakalniai", "Aukštaičių piliakalniai", "Užnemunės piliakalniai". Deja, tenka apgailestauti, jog patys svarbiausieji (du paskutiniai) taip ir liko rankraščiuose, jie neužima deramos vietos mokslo sferoje.

Prie šio P. Kulikausko straipsnio būtų labai tikęs ir papildytas P. Tarasenkos darbų bibliografinis sąrašas, perspausdintas iš "Kraštotyros" leidinio.

Antrajame darbe **R. Kulikauskienė** aptaria kilusią polemiką tarp P. Tarasenkos ir J. Puzino ikikarinio dienraščio "Lietuvos aidas" puslapiuose. Autorė atskleidė šių dviejų tyrinėtųjų, gyvenusių vienu metu, bet priklausiusių skirtingoms mokykloms, požiūrius. P. Tarasenka - senosios kartos savamokslis, A. Spicyno sekėjas ir jo tyrimų metodikos parėmėjas, o tuo tarpu J. Puzinas - naujosios kartos atstovas, bebaigias mokslus Heidelberge ir perimęs iš ten naujausių tyrimų metodiką. Straipsnyje autorė kritiškai pažvelgia į abiejų tyrinėtųjų priekaištus ir įžvalgas, parodo, kad kiekvienas iš jų buvo iš dalies teisus: P. Tarasenka buvo geriau susipažinęs su Lietuvos piliakalnių ir gyvenviečių medžiaga, o J. Puzinas labiau nusimanė apie tyrimų metodiką. Beje, ši polemika buvo aštri, bet, kaip pažymėta straipsnio pabaigoje, tai "neturėjo neigiamos įtakos šių iškilų asmenybių tarpusavio profesiniams santykiams". Deja, to negalima pasakyti apie nūdieną.

Tokia R. Kulikauskienės studija sveikintina, nes leidžia geriau susipažinti su Nepriklausomos Lietuvos mokslo pasauliu, giliau pažvelgti į archeologų tarpusavio santykius ne tik mokslinėje, bet ir visuomeninėje sferoje.

Šie du straipsniai - tai bene pirmasis bandymas viename leidinyje plačiau apžvelgti P. Tarasenkos gyvenimą ir jo atliktus darbus. Tačiau apie kitus, anksčiau gyvenusius tyrinėtųjų žinome daug mažiau, o ir pati kukli informacija apie juos išsidėsčiusi daugelyje leidinių. Būna apgailestauti, kad iki dabar neturime jokio didesnio Lietuvos archeologijos istorijos leidinio, o tai apunkina daryti platesnes išvadas ir apibendrinimus apie vieno ar kito tyrinėtėjo įnašą, vertinti vieną ar kitą mūsų archeologijos istorijos laikotarpį.

Trečiasis aptariamojo devintojo tomo straipsnis skirtas naujai, iki šiolie Lietuvoje nenagrinėtai temai. **V. Daugudis** savo darbe "Dėl laidojimo Lietuvos piliakalniuose" apžvelgia Aukštadvario, Guogų - Piliuonos, Norkūnų (prie Mikasos), Paveisininkų ir Velikuškių piliakalniuose rastus kapus.

Autorius suskirsto kapus į 2 grupes: įrengtus prieš apgyvendinant piliakalnį, - jų buvo ir degintinių (Aukštadvaris, Paveisininkai), ir griautinių (Guogai - Piliuona), - ir įrengtus jau apieistuose piliakalniuose, kurie savo ruožtu irgi buvo ir degintiniai (Velikuškės), ir griautiniai (Norkūnai). Kiek plačiau literatūroje iki šiol buvo minėti tik Paveisininkų piliakalnio kapai, todėl gaila, kad autorius nepateikia kitų piliakalniuose rastų kapų planų, iš kurių būtų galima susidaryti platesnį vaizdą. Dauguma kapų, įrengtų dar neapgyventuose piliakalniuose, autorius datuoja I tūkstantmečiu pr. Kr., priskirdamas juos brūkšniuotosios keramikos kultūrai. Bet į šiuos rėmus nelabai telpa Guogų - Piliuonos piliakalnio ir gyvenvietės griautiniai kapai, nes brūkšniuotosios keramikos kultūrai pagal naujausius tyrimus, bent jau iš laikotarpio pr. Kr., priskiriami tik degintiniai kapai. Pačioje I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje galėjo atsirasti ir griautinių kapų. Be to, pastebima, kad šie kapai panašūs į senojo geležies amžiaus centrinės Lietuvos plokštinių kapinynų kapus. Todėl manau, kad priimtinausias šių kapų datavimas - II a. pr. Kr. - I a. Tam neprieštarauja ir piliakalnio bei gyvenvietės tyrimų duomenys, pagal kuriuos gyvenimas šia prasidėjo apie III a.

Su panašiais kapais susiduria ir tyrinėjant Džakovo kultūros bei Suvalkų srities piliakalnius. Autorius, nagrinėdamas tokias "slidžias" problemas, galėjo čia rasti puikus palyginamosios medžiagos. Kapai, atsiradę apieistuose piliakalniuose, jau gana tiksliai datuojami. Problema iškyla tik interpretuojant Velikuškių piliakalnio sudėgintų mirusiųjų kapus. Autorius pagrįstai mano, jog dalis jų galėjo būti pastatų židiniai, apkrauti akmenimis. Be to, šių kapų įkapės ugnies nelieštos, o patys kapai dažniausiai buvo aptinkami kultūriniai piliakalnio sluoksnyje. Likusius V. Daugudis datuoja II tūkst. pradžią. Galutinį tašką šioje nesibaigiančioje polemikoje galės padėti tik nauji neištirtos piliakalnio dalies tyrimai.

Tu paties piliakalnio centrinėje dalyje, moliu išplūktame pagilėjime, rastas kapas Nr. 6 laikomas pilies gynėjų žuvimo vieta. Tai patvirtina ir stratigrafija, ir netvarkinga mirusiųjų griaučių padėtis. Yra ir analogų iš Mažulonių bei Veliuonos piliakalnių.

Tuo tarpu kiti kapai, sprendžiant iš juose rastų monetų, apieistuose piliakalniuose, matyt, atsirado nuo XVI a. vidurio. Paprotys laidoti piliakalniuose ypač išplito XVIII - XIX a. (Apuolė, Papilė, Akvieriškė ir t.t.). Straipsnio autorius aprašo tik tokio laidojimo būdo pradžią. Praverstų ir platesnis šių piliakalnių - kapinių sąrašelis, nes tai leistų pasekti šio proceso tolesnę eigą ir masą.

Iki pastarojo meto archeologai neturėjo pakankamai pagrįstos informacijos apie brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpio laidojimo papročius. Pavieniai kapinynai buvo žinomi tik iš šios kultūros periferijos (Laukiškės, Paveisininkai), tuo tarpu pats centras taip ir liko neaiškus. Maža dėmesio skirta svarbioms P. Tarasenkos žinutėms apie akmenų krūsnis su keramika ir degintiniais kauliukais. Todėl neturint tiesioginių duomenų buvo iškelta įvairių hipotezių, kartais net egzotiškų, apie laidojimą vandenyje, medžiuose ir t.t. Ši problema galutinai išsprendė 1989 - 1990 m., kai **A. Luchtanas** apiko ir tyrinėjo brūkšniuotosios keramikos kultūrai priskirtiną anksatyvojo geležies amžiaus Kernavės kapinyną. Jo straipsnis - tai gana operatyviai pateikta kasinėjimų medžiaga. Kernavės kapinyno degintinius kapus pagal jų konstrukciją autorius suskirsto į 3 tipus.

degintiniai kauliukai supilti į negilia duobutę, į akmenų dėžę ir urną. A. Luchtanas, remdamasis stratigrafiais stebėjimais, daro išvadą, kad jie vienalaikiai. Todėl jis mano, jog įvairių kapų konstrukcijos atspindi palaidotojo socialinę padėtį. Straipsnio pabaigoje pateikiamose išvadose teigiama, jog brūkšniuotosios keramikos kultūros kapai buvo įrengti negiliai, iškart po velėna ir dažniausiai neturėjo įkapių, todėl jiems išlikti reikėjo ypač gerų sąlygų. Pavyzdžiui, Kernavės ir Paveisininkų kapus nuo arimo apsaugojo vėlesniųjų epochų kultūriniai sluoksniai.

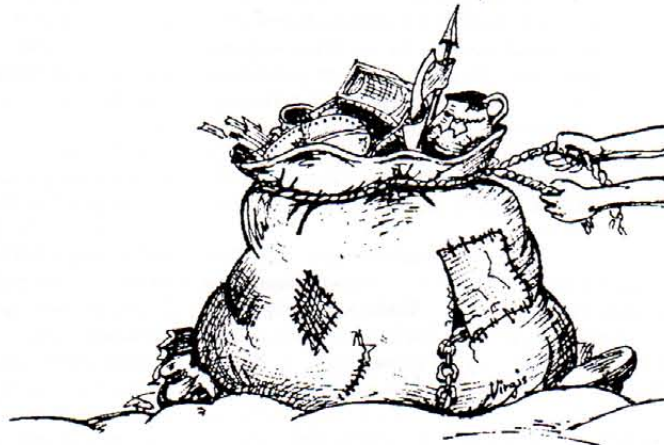
Deja, aptariant šio kapinyno medžiagą nepateiktas schematinis vietovės planelis, iš kurio būtų galima susidaryti vaizdą apie šio kapinyno padėtį kitų paminklų atžvilgiu. Pasigendame ir vieno iš tirtų plotų brėžinio su stratigrafiais pjūviais bei surastųjų, kad ir negausių, radinių piešinių.

Kernavės ankstyvojo geležies amžiaus kapinyno apibūdinimą gražiai papildė R. Jankausko atlikta antropologinė degintinių kapų analizė. Tai bene pirmasis toks bandymas Lietuvos archeologijoje ir, kaip matome, pavykęs - gautos gana tikslios išvados. Todėl manau, kad visų kremuotų laidojimų medžiagą būtina turėtų patyrinėti antropologai. Ypač tai svarbu R. Lietuvos laidojimo paminklų - pilkapių - tyrinėtojams, nes tik antropologas iš turimos kaulų krūvelės gali pasakyti, kiek ir kokios lyties asmenų buvo palaidota viename kape.

Didžiausias šio leidinio straipsnis yra E. Grigalavičienės "Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė". Tai bene vienintelis Lietuvos Sėlių žemėje plačiau tirtas piliakalnis. Tyrimų metu surasta daug ir nepaprastai vertingos medžiagos. Tačiau ši publikacija atspindi ir bendrą mūsų tyrimų lygį. Be to, Lietuvoje jau kuris laikas įsigalėjo neigiama tradicija piliakalnių tyrimų duomenis paskelbti trumpuose straipsneliuose. Iki šiol dienos šviesą išvydo tik vienintelė monografija, skirta piliakalnio tyrinėjimui - R. Volkaitės-Kulikauskienės "Punios piliakalnis" (1974 m.), ir tai toli gražu ne geriausias pavidalu. Šiaip dažniausiai pasitenkinama vien straipsniais, kuriuose gausu informacijos apie visą paminklo egzistavimo laikotarpį, arba retkarčiais paskelbiama tik vieno iš kultūrinio sluoksnio horizontų medžiaga, o tuo tarpu kiti, nė kiek ne blogesni duomenys lieka ataskaitų lapuose ir tyrinėtojų galvose. Liūdna, bet ir pati tyrimų metodika ne ką toliau pažengė nuo XIX a. pabaigos - XX a. pradžios lygio. Dirbama be paminklo toponotaukų su pažymėtais absoliutiniais aukščiais, stratigrafiniams darbams nenaudojamas nivelyras, paminklo kultūrinio sluoksnio horizontai išskiriami taip: kasma 20-30 cm storio sluoksniais, iš kurių vėliau, jau pagal radinius, ir bandoma išaiškinti apgyvendinimo etapus. Piliakalnių chronologija beveik visais atvejais nustatoma remiantis vien dirbinių tipologija, bendru keramikos tipų kaitos pažymiu. Tuo tarpu vienas pagrindinių metodų, nustatant piliakalnio tam tikro sluoksnio amžių, turėtų būti C14 analizės. Manau, kad turint tik tokią metodinę ir mokslinę bazę, kokia yra šiuo metu, iš viso

nederėtų kasinėti piliakalnių, išskyrus griūvančius.

Juodonių piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimų duomenis tikrai vertėtų paskelbti atskira monografija, o ne 25 lapų apimties straipsniu. Jo pradžioje duotame piliakalnio ir gyvenvietės situaciniame plane (p. 42, 1 pav.) trūksta izohibsinų aukščių skaitmenų, nenurodytos pasaulio kryptys, mastelis. Iliustracijos viršuje pateikiamas apylinkės smulkesnio mastelio planelis yra per mažas (nenurodytos artimiausios gyvenvietės, masteliai), kad iš jo būtų kokios nors naudos. Panašūs ir piliakalnyje tirtų perkasių atskirų horizontų planų trūkumai: nėra pasaulio kryptių, mastelio, nenurodyti plotų gyliai. Beje, planuose nepateikti perkasių sienelių

Virgijus Paldavičiaus iliustr.

pjūviai, iš kurių skaitytojai patys galėtų susidaryti paminklo stratigrafinį vaizdą. Autorė piliakalnio medžiagą aptaria chronologiniu aspektu. Tačiau ir čia nėra reikalingiausių nuorodų: nerasime lentelių, parodančių rastos keramikos kieki ir jos tipus bei jų pasiskirstymą įvairiuose gyliuose.

Aptardama žemutinį kultūrinio sluoksnio horizontą autorė pažymi, kad jame išsiskyrė 2 židinių juostos, bet planuose (p. 46 - 47, 3 pav.) jų nematyti. Parašymas plane "Žid. 3" ar "Žid. 8" dar nereiškia, jog ten iš tikrųjų būta židinio, nes pagal sutartinius ženklus ten tėra tik keletas akmenukų ir juoda žemė. Niekur nematyti, kad būtų anglių ir pelenų, nebent tik židinyje Nr. 2. Be to, patys sutartiniai ženklai neatitinka jiems suteiktos prasmės (p. 46 - 47, 3 pav.): legendoje 3-čiu numeriu (storais brūkšneliais) pažymėti pelenai plane virsta židinių apskritimais lankais ar pastato sienų ribomis, o iš tikrųjų jie turėtų būti pažymėti plonais brūkšneliais su taškeliu tarp jų. Straipsnyje aptariamas židinis Nr. 3 (p. 43) plane kažkodėl pažymėtas antru numeriu (p. 46, 3 pav.), o ir patys aprašytieji židiniai (p. 43 - 45) visiškai neatitinka jų vaizdo, perteikto planuose (p. 46 - 47, 3 pav.).

Kalbant apie gyvenvietės tyrimus taip pat krinta į akis prastai atlikti brėžiniai (nėra sienelių pjūvių, pasaulio kryptių, mastelio); juose sunku atpažinti tekste aprašomus objektus. Pavyzdžiui, tekste kalbama apie griovį (p. 60) ir duodama nuoroda į perkasių planą (p. 59, 11 pav.), tačiau brėžiniuose jokio griovio nėra. Supainiotos ir perkasių planų nuorodos kalbant apie iškastąją tauro (?) kaukolę: akmenų grindinys turbūt pateikiamas 12 pav., o ne 11. Pla-

ne nepažymėta ir pati kaukolė. Kažkodėl liko neaprašytas gyvenvietės IV ploto žemutinio sluoksnio plane pavaizduotas akmenų statinys (p. 59, 11 pav.).

Gyvenvietėje surastos keramikos aptarime irgi nepateikiamos lentelės, kurios atspindėtų visų keramikos tipų tarpusavio santykis bei jų pasiskirstymas gyliuose ar sluoksnuose. Ne ką geriau aptarti ir kiti radiniai. Skaitytojui belieka pačiam atsirinkti, kur kas tinka.

Tyrinėtoja ši paminklą priskiria brūkšniuotosios keramikos kultūros ŠR Lietuvos lokalinei sričiai. Tokia išvada priimtina tik kalbant apie I tūkstantmečio pr. Kr. antrosios pusės - I tūkstantmečio pradžios apgyvendinimo etapą. Tačiau rasta brūkšniuotoji keramika nėra vienintelė ir nesudaro didžiosios dalies tarp kitų keramikos rūšių, be to, šis kompleksas egzistavo žymiai ilgiau - bent iki IX-XI a. Viduriniame ir vėlyvame geležies amžiuje Lietuvos teritorijoje jau puikiai išsiskiria etnokultūrinės sritys, todėl piliakalnio ir gyvenvietės priskyrimas rytų baltams ar brūkšniuotosios keramikos kultūros palikuonims šiuo atveju nieko nepasako. Manau, kad šis paminklų kompleksas turėtų būti priskirtas sėlių etniniam junginiui. Tai patvirtintų surasta savita lygiu paviršiumi ir geometriniais ornamentu puošta keramika, sutinkama tik tai ŠR Lietuvoje (Kereliai, Vosgeliai) ir Latvijos Augšzemėje (Dignaja) (И. Цимермане. 1985, c. 47-55; Lietuvių etnogenezė. 1987, p. 176).

J. Zvieruga savo straipsnyje "Gorani piliakalnio tyrinėjimai" (rusų kalba) aptaria 1978-1981 m. prie Svyrių ežero (Gudija) tirtą paminklo medžiagą. Tai trumpas informacinis straipsnis, kuriame visas dėmesys sutelkiamas į radinius tipologinių jų išvardijimą, kieki, grafinį pavaizdavimą, tačiau jie nėra datuoti (chronologinės problemos nepaliestos). Imponuoja gausi ir įdomi tyrimų metu piliakalnyje rasta radinių kolekcija, kai kurių iš jų gausumas: Djakovo tipo svoreliai, kirvelių movos, dalgės. Analogiškos medžiagos turime iš R Lietuvos piliakalnių: Nevieriškių, Sokiškių, Norkūnų (apatinis kultūrinis sluoksnis) ir kt. Gaila, kad straipsnyje aprašyti radiniai nesusiejami su piliakalnio sluoksnų stratigrafija ar gyliais. Taip netenkama daug vertingos informacijos. Neaišku, kodėl autorius nepateikia šio paminklo etninės interpretacijos. Spausdinimas "Lietuvos archeologijoje" dar nereiškia, jog paminklas automatiškai priskiriamas rytų baltų gentims.

Straipsnyje yra ir kai kurių trūkumų. Pirma, aptariant piliakalnį reikalingas jo planas ar toponotauka. Be to, autorius nepateikia titnaginių dirbinių aprašymo ir iliustracijų, iš kurių būtų galima spręsti ir diskutuoti su tyrinėtoju, ar tikrai šis piliakalnis nebuvo apgyvendintas anksčiau kaip VI - V a. pr. Kr. Laiviniai kovos kirviai bei titnaginiai radiniai paprastai priskiriami vėlyvajam neolitui - senojo žalvario amžiaus pradžiai, o pleišto formos įteriami kirveliai su skyle kotui labiausiai buvo paplitę vėlyvojo neolito pabaigoje - žalvario amžiuje. Tačiau straipsnio autorius mano, kad šie dirbiniai galėjo būti naudoti ir vėliau - ankstyvajame geležies amžiuje, o kai kurie iš jų - net ir antrakart. Tai gana originali mintis, nes R Lietuvoje apatiniuose kultūrinuose piliakalnių sluoksnuose pasitaiko tokių radinių, bet juos datuojant taip pat susiduriama su daugybe problemų: neįmanoma jų tiksliai susieti su kultūrinio sluoksnio horizontų stratigrafija, jie randami ne pirminėse vietose ir t.t. Todėl iki šiol šie dirbiniai datuojami labai plačiu laikotarpiu. Tačiau laivinių kovos kirvių iki šiol niekas neskyrė ankstyvajam geležies amžiui.

Prie ilgą laiką diskutuotos temos grįžta ir **E. Zajkovskis**. Straipsnyje "Apie brūkšniuotosios keramikos kultūros atstovų laidojimo papročius" (rusų kalba) jis bando susieti archeologinius duomenis su XIII a. 3 - iajame ketvirtvyje Malalos kronikoje užrašytu pasakojimu apie Sovijų Pasiremdamas B. Rybakovu, autorius mano, kad šiame etiologiniame mite atsispindi keletą tūkstantmečių trukusių baltų laidojimo tradicija, todėl Sovijų mītą reikia nagrinėti nuo akmens amžiaus. Centrinėje ir ŠV Gudijoje bei P Lietuvoje išskiriami 3 laidojimo papročių chronologiniai etapai ir būdai: a) vėlyvasis neolitas - ankstyvasis žalvario amžius - griautiniai kapai; b) II tūkstantmečio pr. Kr. antroji pusė - V a. - archeologinių duomenų nėra; c) nuo V a. - buvo degintiniai kapai. Pirmasis ir trečiasis etapai atitinka Sovijų mite minimus analogiškus etapus - tai griautinis palaidojimas žemėje ir kūnų deginimas. Antrąjį laidojimo etapą, būtent pačios brūkšniuotosios keramikos kultūros atstovų, - iš šio etapo nežinoma kapų, - autorius sieja su mite minimu antruoju laidojimo būdu - padėti medyje (į kelti į medį). Šiai minčiai pagrįsti pasitelkiamas Nemuno aukštupio folkloristika, kurioje minima, jog nepajėgūs senukai - veltėdžiai išvaromi į mišką žvėrimis sudraskyti ir tikriausiai buvo patalpinami medžių drevėse. Tačiau pastarojo meto archeologiniai tyrinėjimai gerokai pakoregavo šią hipotezę. Plačiau apie tai nekalbėsime, nes visa informacija apie brūkšniuotosios keramikos kultūros laidoseną yra aukščiau aptartame A. Luchtano straipsnyje. Čia tik norėtusi pridurti, jog vėlyvojo neolito pabaigoje - senojo žalvario amžiaus pradžioje vėlyvosios Narvos kultūros teritorijoje buvo laidojama ne visas kūnas, o tik mirusiųjų galvos ar net atskiros kaukolės dalys (A. Girininkas. 1990, p. 3 - 12). Be to, R Lietuvoje III - IV a. randami griautiniai kapai, o degintiniai atsiranda tik pačioje IV a. pabaigoje ar V a. pradžioje ir labiau paplinta nuo VI a. vidurio. Tačiau yra duomenų, jog griautinis laidojimo būdas galėjo atsirasti jau nuo paskutinių amžių prieš Kr. (Э. Шнопе. 1985, c. 39 - 47; R. Volkaitė - Kulikauskienė. 1987, p. 110 - 112). Vadinas, inhumacijos banga nebuvo jau tokia trumpalaikė, kaip mano straipsnio autorius.

Akmens amžiaus problemas straipsnyje "Mezolitinės tradicijos vėlyvojo neolito titnago inventoriuje" aptaria **V. Juodagalvis**. Jis išplečia R. Rimantienės išskirtą vėlyvojo neolito Nemuno žemupio slėnio kultūrinį arealą, prijungdamas prie jo ir Šešupės žemumą. Išskirtiniai šio kultūrinio arealo bruožai yra "mezolitinis palikimas titnago inventoriuje ir dirbinių smulkumas". Tai įrodyti autorius bando pateikdamas palyginamąją tipologinę dirbinių lentelę, kurioje analizuojami 3 mezolitiniai Nemuno kultūros (visų etapų) bei 3 šio išskirtojo kultūrinio arealo paminklai ir pažymima, ar ten buvo rasta tokių dirbinių, ar nebuvo. Tai gana įdomus darbas, tačiau, mano manymu, jame yra daug diskutuotinų dalykų. Visų pirma - mezolitinės Nemuno kultūros paminklų datavimas. Šiuose paminkluose nerasta nė vieno išskirtinio dirbinio tipo, kuris turėtų labiau apibrėžta ir gana trumpą chronologinį laikotarpį, išskyrus nebent epšvidrinius strėlių antgalius ir trapecijas. Tačiau ir jų tipologija bei chronologija iki šiol nesudaryta. R. Rimantienės daugiau kaip prieš 20 m. pateikta mezolitinės Nemuno kultūros periodizacija iš esmės rėmėsi tik geomorfologiniais duomenimis, t.y. paminklų amžius nustatytas pagal jų padėtį terasiniame upės slėnyje. Iš to galima padaryti išvadą,

kad šiuo būdu datuota mezolitinė Nemuno kultūra egzistavo nuo VII tūkstantmečio pr. Kr. pirmosios pusės iki IV tūkstantmečio pr. Kr. vidurio ir buvo 3 jos raidos etapai (R. Rimantienė. 1984, p. 82). O IV tūkstantmečio pr. Kr. viduryje ji tolygiai perraugo į neolitinę Nemuno kultūrą. Tačiau pagal naujausius tyrimų duomenis, kurie remiasi radiokarboninėmis analizėmis, ankstyviausi neolito epochos paminklai R Pabaltijyje yra iš 4800 - 4600 m. pr. Kr. (A. Girininkas. 1985, p. 119 - 133, lent. 4; V. I. Timofeev. 1992, p. 9 - 23, fig.1). Taigi mezolitinės Nemuno kultūros egzistavimas sutrumpėja beveik pusantro tūkstančio metų, kitaip sakant, II ir III šios kultūros etapo paminklai atsiduria jau neolito epochoje. Iškyla dilema: arba atsisakyti geomorfologiniu datavimo būdu gautų duomenų ir šiuos paminklus paankstinti kartu sutrumpinant ir mezolitinės Nemuno kultūros egzistavimo laikotarpį, arba paskutinius du šios kultūros etapus laikyti neolitiniiais. Kiek teko susidurti su geomorfologiniu datavimu, niekur nėra pateikiama konkrečių vienos ar kitos terasos datavimo atvejų. Dažniausiai remiamasi tik prielaidomis, iš kurių ypač paplitusi yra ši: datuodami paminklą archeologai remiasi geomorfologų pateiktu tos terasos datavimu, o pastarieji, datuodami upių terasas, - archeologų išvadomis (terasa bus truputį senesnė už seniausią čia surastą paminklą). Susidaro uždaras ratas ir apie jokių pozityvų sprendimą negali būti kalbos.

Antra problema: iki šiol neturėjome nė vienos C^{14} datos iš mezolitinių paminklų. Be to, ir pačių šio laikotarpio paminklų tėra iširta tik keletas, tad ir tipologinis dirbinių datavimas nieko neduoda. Akivaizdu, kad visi panašūs bandymai - tik gryniausios, net nelabai argumentuotos, hipotezės.

Trečia problema: negalima daryti platesnių išvadų ir naudoti palyginamosioms tipologinėms lentelėms sudarinėti paviršiuje surinktos medžiagos, jau nekalbant apie jos naudojimą išskiriant etnokultūrinius regionus, kaip tai daro R. Rimantienė (Nemuno žemupio vėlyvojo neolito paminklai // LA. V., 1985, t. 4, p. 80 - 97) ir ja sekdamas savo straipsnyje V. Juodagalvis. Jeigu mes nesame tikri, kad teisingai nustatyta net tyrinėtu vienatvūs paminklų chronologija, ar bent negalime to įrodyti, tai kaip galima to tikėtis iš daugiau kaip prieš 50 metų net ne archeologo specialisto sukauptų paviršinių rinktinių analizės, kai akmens amžiaus tyrimu vyravo visai kitos problemos.

Pažvelgus į palyginamąją tipologinę lentelę, iš karto į akis krinta keletas nesusipratimų 21 - 24, 26 numeriais pažymėti rėžtukai nerandami borealio ir atlantio periodo pirmosios pusės paminkluose (p. 111, 2 pav.)! Bet juk ant įvairių skeltės ar nuoskalos dalių, ties lūžio kampu, suformuoti rėžtukai nusako ir pagrindinį jų tipą per visą mezolito laikotarpį. Tai patvirtina ir Lietuvos, ir kaimyninių kraštų archeologinė medžiaga. Atidžiau peržiūrėję Paštuvos gyvenvietės tyrimų medžiagą, padarytume išvadą, kad tokių dirbinių jau rasta. Iš skeltės vidurinės dalies pagaminti:

a) su vienu ašmenėliu (22 tipas pagal lentelę) rasta 8 (EM 1895:57, 142, 197, 222, 256, 266, 287, 341 (šis nevykęs));

b) su dviem ir daugiau ašmenėlių (24 tipas) rasta 2 (EM 1895:258, 198 (šis nevykęs)).

Iš apatinės skeltės dalies pagamintieji su vienu ašmenėliu (21 tipas) rasti 5 (EM 1895:106 (nevykęs), 275, 312, 369 (nevykęs) ir vienas iš 4d kvadrato neinventorintas).

Iš viršutinės skeltės dalių pagamintieji:

a) vieno ašmenėlio rasti 2 (EM 1895:48, 144

(abu nevykę);

b) dviejų ašmenėlių rasta 1 (EM 1895 iš 4d kvadrato neinventorintas).

Iš nuoskalos dalies ties lūžio kampu pagamintieji buvo 3 (EM 1895:14, 242 ir vienas iš 4d kvadrato neinventorintas).

Iš ilgų vidurinių skeltės dalių su retu vienoje kraštinėje pagamintų rėžtukų (26 tipas) buvo rastas tik vienas (EM 1895:195). Peršasi tik viena išvada: matyt, rašydamas šį straipsnį autorius nebuvo detaliau susipažinęs su šios gyvenvietės medžiaga. Beje, panaši padėtis su rėžtukais yra ir aptariant Žemųjų Kaniūkų gyvenvietės medžiagą. Be to, pateikta rėžtukų tipologija yra visiškai nevykusi. Nors straipsnyje ir užsiminta, kad rėžtukai skirstomi pagal režiamojo ašmenėlio padėtį ir jo suformavimo būdą, tačiau pateiktoje lentelėje tai neatsispindi: čia dar skirstoma pagal režiamųjų ašmenėlių kiekį (p. 111, 2:21 ir 23, 22 ir 24, 25 ir 27 pav.) ir pagal dirbinio ar pusfabrikačio, iš kurio padarytas rėžtukas, tipą (p. 111, 2:21 - 24, 26, 28, 38 pav.). Sujaukta ir pati tipologija. Neaišku, kodėl dvikryptis nuskeltinis rėžtukas (p. 111, 2:29 pav.) atskirtas nuo kitų, jam artimų (p. 111, 19, 20 pav.)? Retušiniai rėžtukai (p. 111, 2:25, 27, 30, 31 pav.) supainioti su nuskeltiniais. Kuo skiriasi iš vidurinės skeltės dalies su retu vienoje kraštinėje pagamintas rėžtukas (p. 111, 2:26 pav.) nuo kitų tokių pat dirbinių (p. 111, 2:22, 24 pav.)? Aišku tik viena: rėžtukų tipologiniame skirstyme nematyti jokio principo. Ne ką geresnė padėtis ir kitų autorių darbuose. Išskiriami tik trys tipai: vidurinis, kampinis ir šoninis, o paskui - kaip kam patinka, savo nuožiūra, dar po porą tipų, tik neaišku, pagal kokius kriterijus.

Mano manymu, rėžtukų (ypač kampinių) skirstymas pagal režiamųjų ašmenėlių kiekį ar žaliavos (pusfabrikačio), iš kurio jie padaryti, tipą nieko neduoda, nes dauguma šių dirbinių buvo gaminama ne iš "švarios", o iš naudotos medžiagos - senesnio dirbinio. Ypač buvo paplitęs būdas gaminti rėžtukus iš tolesniam naudojimui netinkamų retušuotų skelčių ar peilių. Senasis dirbinys būdavo suskaldomas į daugelį dalių, o kiekvienoje iš jų, ties lūžio kampu, suformuodavo po režiamąjį ašmenėlį. O jeigu nepavykdavo ar ašmenėlis nuo darbo susidėvėdavo - išskeldavo po naują kituose kampuose. Be to, rėžtukai skirstytini į 2 pagrindinius tipus - retušinius ir nuskeltinius, o pastarieji savo ruožtu - į vienkryptis ir dvikryptis. Toliau eigtą klasifikaciją pagal ašmenėlio padėtį, kryptį ir t.t. Plačiau tai šių eilučių autorius aptars ateityje specialiai rėžtukų tipologijai skirtame straipsnyje.

Dar keletas pastabų ir dėl Paštuvos rastų lancetų (p. 113, 2:60-61 pav.). Dauguma jų - tai paprastos nuoskalos (kartais ir skeltės) su paretuota viršūne, bet ne lancetai. Be to, jie neturi ir lancetinio lūžio žymių (P. Рима́нтен. 1971, с. 129, рис. 112:3 - 6, 9, 23, 24). Tikrieji lancetai rasti tik 2 (P. Рима́нтен. 1971, с. 129, рис. 112:7 - 8). Pirmasis iš jų perdegęs, o antrasis - pasidengęs stora balta patina; abu fragmentiški. Tačiau jie labai panašūs, nes abiejų smaigaliai suformuoti stora jame skeltės gale.

Paštuvosje surasta ir daugiau smarkiai patinuotų dirbinių (iš viso 22): be jau minėtų 2 lancetų, dar buvo 9 stambios nuoskalos, 3 skeltės, 1 vienagalys skaldytinis, 1 nesimetriškas strėlės antgalis (?), 2 gremžtukai ir 4 ašmenėliai su viena statmenai retušuota kraštine (P. Рима́нтен. 1971, с. 129, рис. 112). Taigi čia turime reikalą su neiškirta, gerokai ankstesnės gyvenvietės medžiaga. Todėl

ir palyginamąją tipologinę lentelę būtina pataisyti. Pagrindiniame Paštuvos radinių komplekse, priskirtame mezolitiniai Nemuno kultūrai, neturėtų būti lancetų (p. 113, 2:60 - 61 pav.) ir turbūt ašmenėlių su statmenai retuota kraštine. Iš viso Paštuvyje jų rasta 7: 2 be patinos, 1 su plona besidengiančia patina ir 4 pasidengę stora balta patina. Jų gamybos technologija vienoda. Ši nedidelė radinių grupelė genetiškai susijusi su Arensburgo kultūra.

V. Juodagalvis episvirinius strėlių antgalius mato ir vėlyvojo neolito paminkluose. Tačiau, kaip jau minėjome, Vilkijs 1B gyvenvietės paviršiuje surinkta dirbinių kolekcija iš viso negalima remtis sprendžiant tokio lygio problemas, o kalbant apie Gluobiuose 3A rastą fragmentą (p. 109, 1:4 pav.) - dar neaišku, ar jis tikrai galėjo būti episvirinis strėlės antgalis?

Nesuprantama, kodėl autorius savo lentelėje nepažymėjo Paštuvyje surastas trapecijas. Gal todėl, kad šio paminklo tyrinėtoja pastarojo dirbinio irgi nelaikė tikrąja trapecija (P. Римантиенė. 1971, c. 129, рис. 112:27; c. 156)? O tai jau panašu į tendencingą medžiagos pateikimą bei interpretavimą. Be to, iš šios tipologinės lentelės susidaro įspūdis, jog trapecijos Lietuvos akmens amžiaus archeologinei medžiagai nėra būdingos. Iš tikrųjų taip nėra! Reikėtų platesnio autoriaus komentaro šia tema.

Dabar pakalbėkime apie patį išskirtąjį kultūrinį regioną. Kaip minėta, vienas šio regiono bruožų yra dirbinių smulkumas. Tačiau toks bendras pasakymas nieko nereiškia. Tiltmaginiai dirbiniai smulkėjo ir mezolito epochoje, ir Biržulio ežero regione, ir kitur. Tai priklausė nuo dirbinių gamybos technologijos ir tūnago žaliavos kokybės. O jeigu jau norima išskirti smulkumą kaip kultūrinį požymį, reikia konkrečių lentelių ar grafikų, kur būtų palygintos šio regiono dirbinių matmenų išraiškos su tokiais pat greimū sričių vėlyvojo neolito paminklų duomenimis.

Kaip matėme, pasakymas "mezolitinis palikimas vėlyvojo neolito tūnago inventoriuje" irgi nepagrįstas: nuodugniai neištudijuota tyrimų metu surinkta medžiaga, neišskirti chronologiškai ankstesni paminklų radinių kompleksai, t.y. pateikti duomenys "maišyti", svarbioms problemoms spręsti pasitelktos kolekcijos, aptariamų paminklų medžiaga tipologiniu požiūriu neišsami ir t.t.

Be to, ši lentelė atspindi tik tipologinį dirbinių pasiskirstymą, o į kiekybinį aspektą nekreipiama dėmesio. Bet juk yra skirtumas tarp vienos ir šešių trapecijų: pirmuoju atveju tai gali būti ir atsiūktinumas, o antruoju - jau parodo, kad šio tipo dirbinių paminkle tikrai yra. Neatsižvelgus į kiekybinį aspektą, prarasta daug naudingos informacijos.

Norint išskirti kurį nors regioną iš kitų, greta esančių, reikia, kad būtų pateikta ir palyginta jų medžiaga. Tačiau to nėra padaryta nei V. Juodagalvio, nei R. Rimantienės šiai temai skirtame darbe (R. Rimantienė. 1985, p. 80 - 97). Analizuojant perimamumą negalima palikti nuosalyje ir ankstyvojo bei vidurinio neolito paminklų, nes kitaip chronologijoje lieka didžiulė spraga, kurios apeiti sprendžiant "mezolitinio paveldo" problemas neįmanoma (o gal nebuvu jokio tęstinumo ir tam tikri dirbiniai tipai vėlyvajame neolite atsirado iš naujo ar atėjo iš kaimynų).

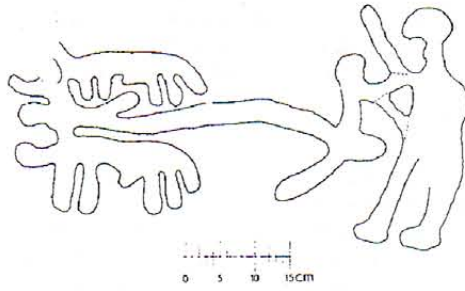
Beje, ir pačioje lentelėje tarp atskirų paminklų matyti daug skirtumų. Pavyzdžiui, tarp jungtinių mezolito ir vėlyvojo neolito kompleksų 33 pozicijos iš 78 yra skirtingos. Dar labiau išsiskiria Kubilėlių

gyvenvietės medžiaga: nuo mezolitinė Paštuvos ir Žemųjų Kaniūškų kompleksų ji skiriasi 38, o nuo Lampėdžių - 22 pozicijomis iš 78. Bet didžiausi neatitinkamai pastebimi lyginant pačius neolitinius paminklus, pavyzdžiui, tarp Kubilėlių ir Gluobių 3A nesutampa 26, o tarp Kubilėlių ir Vilkijs 1B - net 40 tipologinių pozicijų (iš 78). Pastaruoju atveju - net daugiau negu pusė. Tai apie kokį kultūrinį bendrumą kalbama? Nemuno žemupyje ir mezolitiniai paminklai ryškiai skiriasi nuo vėlyvojo neolito paminklų. Turint tokius skaičius greičiau galima įrodyti Kubilėlių gyvenvietės tipologinį ir kultūrinį svetimumą Nemuno žemupio vėlyvojo neolito paminklams nei jų tarpusavio panašumą, ir, kad ir kaip keista, artimumą vėlyvojo mezolito Lampėdžių kompleksui (ar tai nerodo, kad Kubilėlių kompleksas nėra grynas).

Visi čia suminėti aspektai labai sumenkina šio darbo vertę, neleidžia jo plačiau taikyti mokslinėje apyvaroje. Be to vieną kartą reikėtų nustoti naudoti paviršines kolekcijas aptariant ar išskiriant etnokultūrinius regionus, nes taip dirbant galima gauti fantastinius rezultatus.

M. Černiavskis savo straipsnyje "Seniausieji raginiai dirbiniai nuo Smurgainių" (rusų kalba) aptaria labai vertingus raginius dirbinius, rastus Neries ir Drajos upių santakoje eksploatuojamame karjere. Čia tarp įvairių vėlyvesnių radinių išsiskyrė grupė ankstyvųjų raginių dirbinių, kuriuos autorius priskiria borealio periodui. Turbūt nereikia aiškinti, kokios vertės šie daiktai yra mezolito laikotarpio tyrinėtoji. Tikrai gaila, kad autorius nepateikia apylinkių planelio su pažymėta radimo vieta, iš kurios būtų galima susidaryti konkretesnę tos vietovės vaizdą. Malonu, jog tyrinėtojas informuoja apie šiuos retus radinius ir kolegas Lietuvoje.

R. Rimantienė straipsnyje "Žemės ūkio pradžia Lietuvoje" rašo apie pastarųjų metų tyrinėjimų radinius, aptiktus Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje ir siejamus su žemdirbyste. Straipsnyje plačiai analizuojami vidurinio neolito pabaigai pri-

1 pav. Artojas iš Aspeberget'o (Švedija)

skiriami 3 mediniai dirbiniai. Tyrinėtojos nuomone, tai - rankiniai stumiamieji arklai. Tuo sunku patikėti. Patys "arklai" yra trumpi (44 - 63 cm ilgio), pagaminti iš šiek tiek lenktų medžio šakų, o vieno galo šone yra suformuotas padas. Šis padas arimo metu ir turėjo slysti žeme. Tačiau tada lieka mažas rankenos - korpuso polinkio kampas su žemės paviršiumi (apie 15° - 20°), t.y. artojas turėjo būti smarkiai susilenkęs, kad galėtų jį stumti. Tokie pozoje neadau tenuous. Galimas ir kitas variantas, kai jau pats "arklo" padas su žemės paviršiumi sudaro 30° - 40° kampą. Tačiau dabar jo nepastumsi, jis galėjo būti tik traukiamas. Mano manymu, šie dirbiniai dar nėra patys arklai. Jie - tik vienas iš jo komponentų. Tikrąjį arklą turėjo

sudaryti gražulas, noragas ir korpusas - rankena. Pastarasis galėjo būti pagamintas kartu su noragu, o minimi dirbiniai galėjo būti tik arklų noragas arba korpusas - rankena (galbūt pagaminti kartu su noragu iš vientiso medžio gabalo). Tikrajai paskirčiai nustatyti reikėtų padaryti dirbinių trasologinę analizę. Pado nugarėlėje esantis užkirtimas skirtas

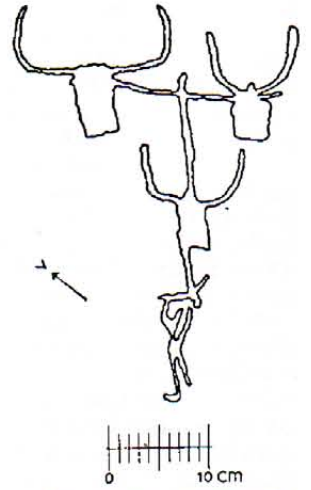
ne vagos gyliui reguliuoti, kaip mano autorė, bet šiam dirbiniui pritvirtinti prie kitų arklų dalių (jis turėjo išimauti į jas). Tokiai minčiai neprieštaruojama ir pagrindiniame šiai temai skirtame darbe (P. V. Glob. 1951, Bind 1, P. 29 - 71, 82-102).

Jame panašūs dirbiniai iš Danijos pelkių ir Lenkijoje esančios Biskupino gyvenvietės taip pat interpretuojami kaip atskiros traukiamų arklų dalys, o ne kaip patys arklai. Taigi, autorė neteisingai interpretavo surastus dirbinius. Tai turėjo būti atskiros arklų dalys, o patys arklai - traukiami, kaip pavaizduota Vakarų Europos uolų piešiniuose (1 pav.). Įdomi ir autorės pateikta sąvoka - "rankinis stumiamasis arklas". Visi ariamieji įtaisai prilaikomi arba žmogaus, arba traktoriaus, o stumiamųjų arklų šių eilučių autoriui iki šiolei dar neteko matyti.

Kalbėdama apie žemės dirbimą tyrinėtoja labiau linksta pasiduoti J. Kruk'o ir T. Wislanski'o nuomonei, kad upių slėniuose esančius dirbamus laukus patrešdavo potvyniai, ir tik gal kokiems metams jie būdavo paliekami pūdymai. R. Rimantienė šią mintį dar paremia Šventosioje 6 rastomis piktžolių žiedadulkėmis, kurios nesutinkamos miško lydimuose. Taigi autorė tarytum atmeta lydimų ruošimą ankstyvajame žemdirbystės etape. Tačiau nereikia pamiršti, kad toks žemės įdirbimo būdas galimas tik prie upių. Bet gyvenvietės kūrėsi ir prie ežerų, kurių potvynis ne tik ilgam užtvindydavo laukus, juos pažliugindavo, bet kartais ir padengdavo plonu smėlio sluoksniu. Toks žemės įdirbimo būdas čia visiškai neįmanomas. Todėl nederėtų at mesti ir lydiminės žemdirbystės.

Dar keletas pastabų dėl kaplių. Jų gamybos pradžios tektų ieškoti jau finalinio paleolito paminkluose (Ežerynas 4, 14), kuomet jie buvo skirti žemei kasti ieškant tūnago žaliavos. Ankstyvojo mezolito laikotarpiu jie jau galutinai įgavo vėlesnę savo formą. Tačiau plačiausiai kapliai paplito vidurinio neolito - ankstyvojo žalvario amžiaus laikotarpiu. Manau, kad pagrindinė jų paskirtis buvo kapstyti bei kasti žeme, o ne dirvas plėsti, nes apsemiamų upių slėniuose, dirbant žemę, velėnos plėsti nereikėjo (darbe trūksta nuoseklumo ir loginio ryšio su aukščiau išdėstytomis mintimis). Upių pakrantėse tereikėjo tik supurenti užneštąjį humuso sluoksnį. Panašūs darbai atliekami ir paruošiant lydimą.

Žemdirbystės ir gyvulininkystės atsiradimą

2 pav. Arimo scena iš Val Fontanalba (Alpės)

lėmė ne tik naminių gyvulių ir kultūrinių augalų suvokimas kaip prestižinio dalyko, nulūmusio tai, kad to meto visuomenėje atsiranda sluoksnius, kuriam tai buvo naudinga. Čia turėjo būti ir ekonominis rentabilumas bei suinteresuotumas. Juk niekas nedarys daug energijos reikalaujančio darbo, jeigu tokį pat rezultatą gali pasiekti su mažesnėmis sąnaudomis. Manoma, jog prigyti žemdirbystei ir gyvulininkystei Lietuvoje padėjo palankios klimatinės sąlygos bei artimesnių ryšių su žemdirbių kultūromis užmezgimas. Bet svarbiausia priežastis - maisto stygius badmečiais, ypač žiemą, ir pastovaus pragyvenimo šaltinio neturėjimas. Tačiau žemdirbystės paplitimo pradžioje senieji verslai, kaip ir anksčiau, užėmė didžiąją dalį laiko.

Autorė žemės ūkio pradžią sieja su rutulinių amforų kultūros atstovų veikla, t. y. iš jos buvo perimti visi darbo įgūdžiai ir pradinės medžiagos. Tokia išvada, bent Lietuvos pajūrio ruožui, yra priimtina.

Keletas kitų straipsnelių skirti aptarti konkrečioms dirbinėms ar jų grupėms. **M. Michelbertas** rašo apie antkaklių trimitiniais galais (III gr.) chronologijos problemas. Iki šiol šių dirbinių datavimas buvo labai netikslus, nes dauguma jų patekę iš suardytų kapinynų. Galimybė patikslinti jų chronologiją atsirado autoriui tyrinėjant Paragaudžio pilkapyną (Šilalės raj.). Čia poroje pilkapių rastos tokio tipo antkaklės pagal kitus radinius duotus I a. viduriu - II a. pačia pradžia. Straipsnio pabaigoje, remiantis gamybos technologija, jos suskirstytos į 4 pogrupius su savais chronologiniais rėmais. Straipsnio kokybei nebūtų pakenkę šių dirbinių vietos nurodymas vietovės plane.

V. Kazakevičius aptaria Visėtiškių (Anykščių raj.) pilkapyne rastą kalavijo rankenos skersinį. Straipsnyje pateikiami ir plačiai aptariami artimiausi šio dirbinio bei jo ornamento analogai ir iš Lietuvos, ir iš kaimyninių kraštų. Autorius, remdamasis A. Kirpčnikovu, Visėtiškių kalavijo rankenos skersinį kildina iš Kijevo Rusijos ir datuoja jį X a. pabaiga - XI a. pradžia. Puiku, kad autorius pateikia šio dirbinio metalo sudėties ir jo ornamentavimo juodinimu cheminės sudėties davinius. Tai bus atspirties taškas darant platesnes išvadas.

V. Kulakovas pristato Irzekapinio kapinyne rastas priūš žirgų kamanų metalines plokšteles (straipsnis rusų kalba). Straipsnyje bandoma apibrėžti jų raidą nuo VIII iki XI a. Autorius plačiai interpretuoja surastąją medžiagą, pateikia įtikinamus jos genezės variantus. Įdomi mintis, kad metalinės kamanų apkalv plokštelės VIII - IX a. turi klajoklinėms tautoms būdingų bruožų, o X a. jau įgyja vikingiškų elementų. Tuo metu ir gimsta simbolika bei dekoras, būdingas Sambijos kariaunoms. Gaila, jog Lietuvoje niekas nerašo šia tema. Būtų įdomu palyginti lietuviškus ir prūsiškus dirbinius.

Apie žemaičių aprangos regioninius skirtumus rašo **L. Vaitkuskienė**. Ji aptaria vakariniams žemaičių regionui būdingus apgalvius su didokomis žalvarinėmis įvijomis. Autorė, remdamasi Žvilių kapinyne tyrinėjimais, pateikia šios įvijos ir kitų šalia rastų smulkių įvijelių bei grandinėlių nešiojimo būdą ir bando rekonstruoti visą galvos papuošalą - apgalvį. Taip pat pateikiama pasiturinčios žviliskės aprangos papuošalų nešiosenos rekonstrukcija. Autorė, turėdama savo požiūrį į žemaičių sąjungos susidarymą, bando išanalizuoti ir šio audeklinio apgalvio su žalvarine įvija ant pakaušio genezę, kurios pradžią tyrinėtoja užčiuopia senojo geležies amžiaus antroje pusėje. Tai įdomus darbas, tik

gaila, kad atariant šių apgalvių paplitimą nepateikiama iliustracija su kartografiuota medžiaga ir trumpas sąrašelis, kuriame būtų pažymėta, kiek ir kokiuose senkapių kapuose surasta panašių apgalvių liekanų.

K. Jankauskas straipsnyje "Smulkusis papuošalų iš spalvotųjų metalų dekoras" apžvelgia keletą papuošalų gamybos technologijas. Tai kryžiniai bei trikampe galvute smeigtukai, laiptelinės lankinės bei apskrita plokštelinė segės ir galvos papuošalas. Visus juos jungia ornamentų elementas - kūgelis. Straipsnio autorius detalai išanalizuoja jų gamybos technologiją, o ši informacija vaizdžiai pailiustruojama lentelėmis, diagramomis, mikroskopo bei rentgeno nuotraukomis. Atskleidžiamas įvairiapusių kūgelių gaminimas, kuris savo ruožtu priklausė nuo laikotarpio ir dirbinio tipo, pavyzdžiui, kryžminių smeigtukų kūgeliai tvirtinti vienaip (skylė - kniedė - kūgelis), o trikampe galvute - jau kitaip (skylė - kilpelė - kūgelis); lankinių laiptelinių segių kūgeliai pagaminti metaloplastikos būdu. Beje, kai kurie dirbiniai prastai išsilikę ir pirminė išvaizda nežinoma, todėl jie net gali būti klaidingai aprašyti. Šią problemą padeda išspręsti įvairūs metalų tyrimo būdai. Buvo manoma, kad smeigtukai trikampe galvute, apskrita plokštelinė sagė ornamentuoti skylučių kompozicijomis, o iš tikrųjų pasirodo - puošti kūgeliais. Papuošalų gamyba aiškiai rodo, kad žaliava buvo taupoma (grandelės darytos iš sulenkotos skardelės, kūgeliai užpildyti smėliu ir t.t.). Autorius pagrįstai kelia mintį, jog IX - XII amžiuose imta gaminti mažiau žaliavos bet daugiau darbo, kruopštumo reikalaujantys papuošalai, bando nustatyti kūgelio - kaip ornamentų - genezę: iš pirminio taško, suformuoto metaloplastikos būdu, per spurgelį į kūgelį.

Lauksime naujų tyrinėtojų darbų, kuriuose galbūt bus pabandyta atskleisti įvairių dirbinių gamybos ir puošybos technologijas chronologiniu aspektu, bus palygintys kelių kapinynų, paliktų skirtingų bendruomenių, papuošalų ir ornamentikos atlikimo technologijos. Tokie tyrimai - labai perspektyvus kelias šiuolaikinėje archeologijoje, kurioje dirbinių aprašymu nieko naujo jau nebepasakysi.

R. Jarockis straipsnyje "Kaulinių-raginių dirbinių gamyba Kernavėje XIII - XIV a." aptaria iki šiol Lietuvoje nenagrinėtą temą. Straipsnyje analizuojama Pajautos slėnyje rastos kauladirbio sodybos medžiaga: žaliava, dirbiniai, atliekos, įrankiai. Autorius glausčiai perteikia visą raginių dirbinių gamybos technologiją nuo žaliavos pakliuvimo pas kauladirbį iki galutinio dirbinio pagaminimo, o savo išvadas pagrindžia gausia iliustracine medžiaga. Straipsnyje pasigendama kai kurių konkrečių faktų: koks procentinis atliekų ir dirbinių dydis, koks kiekis ir kokių dirbinių galėjo būti pagaminta iš vieno rago, kokie dirbiniai dažniau buvo gaminami iš briedžio, o kokie - iš tauriojo elnio ragų? Visa tai būtų galima vaizdžiai perteikti su lentelių pagalba.

Beje, straipsnyje įsivėlė ir viena klaidelė. 173 puslapio pirmajame stulpelyje kalbama apie rankenas ir pateikiama nuoroda (p. 173, 10, 11 pav.). Nei tokio dirbinio, nei panašaus atitiktoms straipsnyje nėra.

Paskutiniuose šio leidinio lapuose pateikiami archyviniai duomenys. **A. Visockis** nušviečia dar vienos mokslo įstaigos - Peterburgo archeologijos instituto, įkurto 1878 m. ir ruošusio archeologus bei archyvarus, veiklą. Iki šiol apie šią mokslo kalvę duomenų beveik neturėta. Autorius plačiai aprašo instituto įkūrimo aplinkybes, finansinės ir admi-

nistracinės jo veiklos bruožus, dėstomų dalykų sąrašus, jų kaitą įvairiais metais. Bet pagrindinis dėmesys tenka studentų, kilusių iš Lietuvos, paieškoms, tarp kurių žymiausias buvo V. Nagevičius. Ši publikacija padeda mums plačiau pažinti Lietuvos archeologijos praeitį, sunkų jos pradžios laikotarpį.

Džiugu, kad ir kaimyninių kraštų archeologai, tyrinėjantys baltų palikimą, pradėjo spausdinti savo darbus lietuviškame leidinyje. Lauksime platesnių jų straipsnių. Šiame eiliniame "Lietuvos archeologijos" tome nesilaikyta straipsnių atrankos principo; knyga neturi pagrindines ašies, savo veido. Straipsnių įvairovės nepateisins šio tomo pratarmės pradžioje pateiktas įrašas, kad jais autoriai norėjo pagerbti P. Tarasenkos atminimą. Geriausias šios asmenybės pagerbimas būtų veikalas apie Lietuvos piliakalnių tyrinėjimą, tų tyrimų problemas, galiausiai - paties jubilijato rankraščių išspausdinimas.

Tenka apgailestauti, kad šio tęstinio leidinio tomas išspausdintas minkštu viršeliu. Į ką knyga bus panaši po kokių dvejų intensyvaus naudojimo metų? Reikėtų keisti ir viršelio piešinį, nes tas pats pabodęs motyvas kartojasi jau nuo pirmojo šio leidinio tomo.

Šis, 9-as "Lietuvos archeologijos" tomas panašus į eksperimentą, o Lietuvos archeologai lauktų solidaus kapitalinio, reprezentacinio akademinio leidinio.

LITERATŪRA

1. И. Цимермане. Керамика Дигнайского городища // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 47 - 55; Lietuvių etnogenezė. V., 1987, p. 176.
2. A. Girininkas. 2 Rytų baltų gimimas, arba tradicijos galia // Lituanistica. V., 1990, Nr. 2, p. 3-12.
3. Э. Шноре. К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 39 - 47; R. Volkaitė - Kulikauskienė. Vėlyvoji brūkšniuotosios keramikos kultūra // Lietuvių etnogenezė. V., 1987, p. 110 - 112.
4. R. Rimantienė. Akmens amžius Lietuvoje. V., 1984, p. 82.
5. A. Girininkas. Narvos kultūros raida // Lietuvos archeologija (toliau LA). V., 1985, t. 4, p. 119 - 133, lent. 4;
6. V. I. Timofeev. Some problems of the chronology of the neolithic in the Eastern Baltic region // Cultural heritage of the Finno - Ugrians and Slavs. Tallinn, 1992, p. 9 - 23, fig. 1.
7. R. Rimantienė (Nemuno žemupio vėlyvojo neolito paminklai // LA. V., 1985, t. 4, p. 80 - 97).
8. Р. Рима́нтене. Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971, с. 129, рис. 112:3 - 6, 9, 23, 24.
9. Р. Рима́нтене. Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971, с. 129, рис. 112:7 - 8.
10. Ten pat. P. 129. 112:14, 17 pav., kiti 2 nenupiešti; p. 130, 112:3 - 4 pav.).
11. Р. Рима́нтене. Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971, с. 129, рис. 112:27 с. 156.
12. R. Rimantienė. Nemuno žemupio vėlyvojo neolito paminklai // LA. V., 1985, t. 4, p. 80 - 97.
13. P. V. Glob. Ard og Plov i Nordens Oldtig // Jysk archeologis Selskabs Skrifter. Aarhus, 1951, Bind 1, P. 29 - 71, 82 - 102.

SUMMARY

The director of the Historical Museum of Stockholm **Ulf Erik Hagberg** kindly invites to visit "The Gold Room". That room will be opened October 6, 1994 in Stockholm. The address: Narvavägen 13 - 17, Stockholm. In the first page of this journal U.E.Hagberg is telling about himself, the collection of jewels. Also about the building of the underground room and its massive walls. In "The Gold Room" there are more than 3000 displays. The weight of gold displays is more than 50 kg and silver - 250 kg.

In the article "**The Bronze Age in the Historical Baltic Lands**" Algimantas Merkevičius presents a wide view of this century in the Baltic lands. He acquaints readers with the production and distribution of bronze artefacts and exchange of amber. The area inhabited by Balts bordered with Oder in the West, with present Moscow's region in the East, in the south-eastern part bordered with Kiev and in the south-west with environs of Warsaw. It is possible to make such a conclusion when reading books and articles of famous linguists K.Būga, A.Kilian, G.Krage, G.Schall, M.Fasmer, V.Toporov, O.Trubachev, who studied the names of various lakes, rivers and areas. The main cultures of the Balts there were formed at that time: the Eastern, the Western and the cultures of Dnieper.

Vidas Semėnas in the article "**The Archeological Monuments in Švenčionys and Ignalina regions**" presents a short describe of monuments and places they are located. They were founded during the reconnoitre expeditions. Among them there were found: a hillfort, settlement of Neolithic, Bronze and Iron ages.

Adolfas Tautavičius is one of the leaders among the Lithuanian archaeologists. Since the 1946 he has been working in the Institute of Lithuanian History. Since the 1962 he was an adviser of an archaeological department. He investigated the Lower Castle of Vilnius, the Castle of Veluona and the Castle of Trakai in peninsula. He is co-author of many science works, he leded for preparing works of Lithuanian Archaeological Atlas. In the interview with redactor of magazine he touches very urgent questions: popularization of archaeological knowledges, the protection of monuments, bibliographical work, etnogenesis of Samogitians and the history of Vilnius. He pays attention that the Castle of Gediminas was built much more earlier than it had been mentioned in the legend.

Vytautas Daugudis in the article "Imbare and the beginning of the building of Lithuanian towns" writes that material especially archaeological, collected in present, gave a chance for some scientists to suppose that even in the second part of the first millenium A.C. in the Western Europe next to agricultural there were also trade strengthened settlements. They were named "prototowns" (V. V. Sedov). It is worth mentioning, that not all the settlements of this type in future became towns. One of the typical examples is hillfort and settlement near the villige Imbare (Kretingos district) in the western Lithuania. It is hard strengthened settlement. It was settled up in the first millenium B.C. Especially in the second part of the first millenium A.C. it became a wooden castle. The area of it and it's town took about 3 ha and was one of the tribe centres of the western Balts-Curonians. It is established that in the mentioned settlement there were not only agriculturists but also many trademen. Their production was sent not only to the neighbouring markets, but also the other lands. Later in XIII-XVI ages the development of settlement was stoped because of frequent attacks of crusades.

In the editorial article "**Towards the Europe**" Algirdas Girininkas touches the problems of coordination and research improvement, and lithuanian archaeologists' professional level rising. He proposes to restore the State Archaeological Committee which worked before the war with juridical warrants. The research level of new quality can be reached only by making great demands of archaeologists works.

Romas Jarockis in the article "**Hillfort Bubiai - Dubysos Castle**" notes that Bubiai hillfort and settlement are located 12 km south-west from Šiauliai nearby the Bubiai site. This hillfort was twice mentioned as the Dubysa Castle in the Livonian chronicle: in 1348 and in 1358. In the beginning of this century the hillfort Bubiai was investigated by Liudvikas Kshivickis. According to Bubiai hillfort and settlement excavating project the Institute of Lithuanian History started preparation for the preliminary research in summer of 1993.

Jonas Balčiūnas in the review "**The List of Heritage is Growing Larger**" introduces to readers the results of reconnoitre works of Lithuanian Cultural Heritage Scientific Research Center in 1993, when a lot of archaeological monuments were found.

In April 11, 1994 after a long lasting illness archaeologist **Liucija Murnikaitė** was gone. Many years she worked in the State Museum of History in Kaunas, where the last time she headed the Stone Age department. Good memories of her will stay with us for a long time.

Raimundas Akavickas in the second article of the cycle "**Archaeologist Jonas Basanavičius**" acquaintances the reader with activity in archaeological commission and articles of archaeology of well known Lithuanian politician and cultural worker. Also with his work in Vilnius Historical - Ethnographical museum.

Kęstutis Urba is reporting about the international symposium "**The Balts and their neighbours in the Baltic Region (800 - 1200)**". In that symposium took part a lot of well known archaeologists from the Western and Central Europe. During it there were read many interesting reports, such as: "The Balts and Scandinavians during viking period" (V.Urbanavičius, V.Žulkus), "Contacts Between Danish Peninsula Inhabitans and the Baltic Lands during century of vikings (recent exploration artefacts)" (U.Näsman), "The Iron Age and Earlier Middle Ages in the Island Elanda and in the Eastern Seacoast of Sweden not far away from Kalmar" (U.E.Hagberg), "Carl von Schmith and his Necrolithuanica" (P.Lamm), "The Early Towns and Environs in 800 - 1200 year. Some Examples from the Baltic Region" (M.Müller - Wille), "The Swords of Viking Ages in the Territory of the Balts" (B.Kazakevičius), ect. Prof. L.Leczejewicz from Wrocław, who told about navigation of the western Slavs in the early middle ages, wished for the better coordination in the work with the Baltic archaeology.

Albinas Kuncevičius in the critical survey "**We Can't Choose the History**" is reviewing the works published in Byelorussia in 1993. He notes that nowadays there was published in Byelorussia a big amount of scientific literature devoted to the late middle ages of the Great Duchy of Lithuania. The author reminds a lot of interesting publications also reviewing historical falsification of M.Ermalovisch.

Egidijus Šatavičius in the article "**Wishing for the academicity**" criticizes the ninth volume of "The Lithuanian Archaeology" (Vilnius "Academija", 1992, p. 187).

CHRONICLES

Latvia. January 21, 1994 in Riga was founded the **society** of Latvian Archaeologists. For chairman was elected hab. dr. **Janis Graudonis**. Congratulations!

The address of the society: Society of Latvian Archaeologists, Historical Museum of Latvia, Pilslaukis iel. 3, Riga, Latvija. In 1993 in the Historical museum of Latvia was opened the **exhibition** "Traveling to hillforts".

April 22, 1994 took place the account **conference** of Latvian archaeologists. In Riga was published the XVI **volume** "Archeologija un etnografija", devoted for exploring of ancient settlements.

Lithuania. March 30, 1994 department of archaeology of Vilnius University and society of Lithuanian archaeologists organized the **conference** of high schools. Such conferences will be organized every year.

April 8, 1994 in Kaunas took place the **conference** "The Archaeology of

the Central Lithuania". It was organized by the expedition "Marvelé". Accounts are published in separate book.

May 19, 1994 in Kernavė museum took place the account **conference** "Archaeological Investigations in 1992 - 1993".

May 30, 1994 in Vilnius University were maintained **works of bachelor** by students: Giedrė Kazlauskaitė "**Changes in the Material Culture in Prussia in the Middle Iron Age**".

Jovita Magelinskaitė. "**Barrows of the Western Lithuania in the 1 millenium A.C.**"

Andra Simaniškytė. "**Horns in Material Culture of Ancient and Middle Ages of Lithuania**".

Indrė Venclovaitė - Škimelienė. "**The Chronology of Kretuonas 1C Settlement**".

Nerijus Cicilionis. "**Burnt Burrying in Lithuania**".

Vytautas Smiglevičius. "**Works of Povilas Karazijs in Lithuanian Numismatics**".

Darius Stankevičius. "**Barrows in Sambija in Bronze and in the Early Iron Ages**".

* РЕЗЮМЕ

Директор исторического музея Стокгольма **Ульф Эрик Хагберг** сердечно приглашает посетить "Комнату золота" открывающуюся 6 октября 1994 г. в Стокгольме по адресу *Narvavagen 13 - 17*. На первой странице номера он рассказывает про себя, коллекцию драгоценностей, а также о стройке подземельной комнаты и ее массивных железобетонных стенах. В "Комнате золота" выставлено более 3000 экспонатов. Вес золотых изделий составляет более 50 кг, а серебряных - 250 кг.

Альгимантас Мяркявичус в статье **«Бронзовый век на исторических балтских землях»** представляет широкую панораму этого века в Прибалтике, знакомит читателей с распространением и производством бронзовых изделий, с процессом обмена янтаря на бронзовые предметы. Балты в бронзовом веке жили на территории, которая на западе примыкала к Одре, на востоке - к границам нынешней Московской области, юго-востоке к Киеву, а на юго-западе к окрестностям Варшавы. К такому выводу можно подойти изучая труды лингвистов К.Буги, Л.Килиана, Г.Краге, Г.Шалья, М.Фасмера, В.Топорова, О.Трубачева, исследовавших названия различных местностей, рек и озер. В это время сформировались три основные культуры Балтов: западные, восточные и культуры днепровских балтов.

Видас Сяменас в статье **«Новые археологические памятники в Швянченском и Игналинском районах»** приводит месторасположение и краткое описание памятников, выявленных во время разведывательной экспедиции. Среди них - городища, поселения неолита, бронзы и железа

Адольфас Таутовичюс является одним из ведущих археологов Литвы. С 1946 г. он работает в Институте истории Литвы, с 1962 г. руководил отделом археологии института. Исследовал Нижний замок Вильнюса, замок Вялюоны и замок на полуострове в Тракай. Соавтор многих трудов, руководил подготовкой археологического атласа Литвы. В беседе с редактором журнала он обсуждает многие актуальные вопросы: пропагандирование археологических знаний, охрану памятников, библиографическую работу, этногенез жемайтов и историю Вильнюса. Он отмечает, что замок на горе Гядиминаса был построен намного раньше, чем это отмечается в легендах.

Витаутас Даугудис в своей статье **«Имбаре и начало становления городов Литвы»** отмечает, что в настоящее время накопленный новый, особенно археологический материал позволил некоторым исследователям предполагать, что уже во второй половине I тысячелетия после р.Хр. и в восточной Европе, наряду с земледельческими возникают также и ремесленно - торговые укрепленные поселения, которые получили название "протогородов" (В.В.Седов). Однако не все поселения такого типа в дальнейшем образовали города. Одним из типичных примеров такого рода является городище и селище возле дер. Имбаре (Кретингский район) в западной Литве, которые были исследованы в послевоенное время. Это сильно укрепленное поселение, заселенное еще в I тысячелетии до р.Хр. вблизи места нахождения временного поселения каменного века, в I тысячелетии, особенно во II половине его после р.Хр. стало крепким деревянным замком, который вместе с его околным городом занимал площадь около 3 га и являлся одним из племенных центров западных балтов - куршей. Установлено, что в конце I тысячелетия после р.Хр. в указанном поселении, наряду с земледельцами проживало также и немалое количество разных ремесленников - профессионалов, изделия которых шли, по-видимому, не только на рынки ближайших соседей, но и в более отдаленные края. Дальнейшее развитие поселения было приостановлено в XIII-XVI вв. из-за частых нападений крестоносцев.

Альгирдас Гирининкас в редакционной статье **«В направлении Европы»** поднимает проблемы усовершенствования координации исследовательских работ и профессионального уровня литовских археологов. Он предлагает возобновить работу предвоенной Государственной археологической комиссии с четко определенными юридическими полномочиями. Только выдвигая высокие требования к трудам археологов возможно достигнуть качественно нового уровня исследований.

Ромас Ярошкис в статье **«Городище Бубяй - замок Дубисос»** отмечает, что городище Бубяй находится в 12 км к юго - западу от Шюляя, в окрестностях поселения Бубяй. Это городище в качестве замка Дубисос упоминается в ливонской хронике дважды: в 1348 и 1358 г. В начале нынешнего века городище Бубяй было раскопано Людвиком Кшвицким. В соответствии с проектом раскопок городища Бубяй Институт истории Литвы летом 1993г. начал подготовку к предварительным исследованиям.

Йонас Бальчюнас в обзоре **«Список наследия расширяется»** знакомит читателей с результатами разведывательных работ научного центра культурного наследия Литвы в 1993 г., во время которых было выявлено много новых археологических памятников.

11-ого апреля 1994 г. после тяжелой болезни скончалась археолог **Люция Мурилкайте**, многие годы работавшая в государственном Каунасском историческом музее, где в последнее время она руководила сектором по каменному веку. Светлая память о ней на долгое время сохранится в сердцах ее знакомых и друзей.

Раймундас Акавицкас во второй статье цикла **«Археолог Йонас Басанавичюс»** знакомит читателей с деятельностью известного литовского политика и культурного деятеля в государственной археологической комиссии и в Вильнюском историческо - этнографическом музее, а также с его статьями по археологии.

Кястутис Урба реферировал международный симпозиум **«Балты и их соседи в Балтийском регионе (800 - 1200)»** в котором приняли участие многие знаменитые археологи Западной и Центральной Европы. Во время него было прочитано много интересных докладов, например "Балты и скандинавы во времена викингов" (В.Урбанавичус и В.Жулкус), "Контакты жителей Дании с регионами Прибалтики во время века викингов (настоящий статус исследований)" (У.Насман), "Век железа и ранее средневековье на острове Эланд и на восточном шведском взморье вблизи Кальмара" (У.Э.Хагберг), "Карл фон Шмит и его Некролитуаника" (П.Ламм), "Ранние города и их окрестности в 800 - 1200 г. Несколько примеров из Балтийского региона" (М.Мюллер - Вилле), "Мечи времен викингов на территории Балтов" (В.Казаквичюс) и др. Проф. Л.Лещевич из Вроцлава, рассказавший о навигации западных славян в раннее средневековье, выразил пожелание о лучшей координации работ по археологии балтов.

Альбинас Кунцявичюс в критическом обзоре **«Историю не подберешь»** обсуждает напечатанные в Белоруссии археологические работы 1993 г. Он отмечает, что в Белоруссии в настоящее время издано множество научной литературы, касающейся позднего средневековья Великого Княжества Литовского. Автор обзора упоминает многие интересные публикации, а также осуждает исторические фальсификации М.Ермаловича.

Эгидиус Шатавичюс в статье **«С пожеланием академичности»** рецензирует очередной девятый том "Археологии Литвы" (Вильнюс, "Academija", 1992 г., 187 с.).

ХРОНИКА

Латвия. 21-ого января 1994 г. в Риге было создано общество археологов Латвии. Председателем избран габил. др. **Янис Граудонис**. Поздравляем!

Адрес общества : Общество археологов Латвии, Исторический музей Латвии, Pilslauks iel. 3, Riga, Латвия.

В Латвийском историческом музее в сентябре 1993 г. была открыта выставка "Путешествие по по городищам".

22-ого апреля 1994 г. состоялась отчетная конференция археологов Латвии.

В Риге издан XVI том « Archeologija un etnografija» посвященный исследованиям старинных поселений.

Литва. 30 марта 1994 г. в Вильнюском университете кафедра Археологии и Литовское общество археологов впервые организовала конференцию археологов вузов, посвященную экспедициям лета 1993 г. Такие конференции будут организованы ежегодно.

8 апреля 1994 г. в Каунасе состоялась конференция "Археология центральной Литвы". Ее организовала экспедиция "Марьяле". Доклады изданы отдельной книжкой.

19 мая в Кярнавском музее состоялась отчетная конференция "Археологические исследования в Литве 1992 - 1993 г.г."

30 мая 1994 г. в Вильнюском университете студентами исторического факультета защищены работы бакалавров:

Гедре Казлаускайте. **Изменения в материальной культуре Пруссии в среднем железном веке.**

Йовита Магялинскайте. **Курганы западной Литвы I тыс. по.р.Хр.**

Андрас Симяшкис. **Ритоны в археологическом материале старого и среднего веков Литвы.**

Индре Вяндяловайте - Шкимялене. **Хронология поселения Крятуонас IС Нериус Цицилионис. Захоронения с трупосожжением в Литве.**

Витаутас Смилявичюс. **Труды Повиласа Каразиса в нумизматике Литвы.**

Дарюс Станкявичюс. **Курганы Самбии в бронзовом и раннем железном веках.**

**Bakalauriniai Istorijos fakulteto
archeologijos specializacijos
studentų darbai,
apginti VU 1994.05.30**

GEDRĖ KAZLAUSKAITĖ. Materialinės kultūros pasikeitimai Prūsijoje viduriniame geležies amžiuje. Vad. dr. V. Šimėnas
JOVITA MAGELINSKAITĖ. Vakarų Lietuvos pilkapiai I tūkst. pr. Kr. Vad. dr. A. Merkevičius

ANDRA SIMNIŠKYTĖ. Geriamieji ragai Lietuvos senojo ir viduriniojo geležies amžiaus archeologinėje medžiagoje. Vad. prof. M. Michelbertas

INDRA VENCLOVAITĖ-ŠKIMELIENĖ. Kretuono 1C gyvenvietės chronologija. Vad. dr. A. Merkevičius

NERIJUS CICILIONIS. Degintiniai kapai Lietuvoje. Vad. doc. A. Luchtanas

VYTAUTAS SMILGEVIČIUS. Povilo Karazijos darbai Lietuvos numizmatikos srityje. Vad. prof. M. Michelbertas

DARIUS STANKEVIČIUS. Sambijos pilkapynai žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje. Vad. dr. A. Merkevičius

LTS pirmininkas Rimantas Smetona (dešinėje) aptaria žurnalo planus su redaktoriumi

1994 m. gegužės 30 d. Vilniuje, Menininkų rūmuose, įvyko žurnalo "Baltų archeologija" pristatymas visuomenei. Dalyvavo Lietuvos tautininkų sąjungos pirmininkas RIMANTAS SMETONA, prezidentūros ir Užsienio reikalų ministerijos darbuotojai, LTV filmavimo grupė, laikraštininkai, studentai ir kiti žurnalo

Franco Brukšto nuotr.

Žurnalo bičiuliai ir leidėjai

bičiuliai. Žodį tarė Tarptautinės paminklų ir paminklinių vietovių tarybos (ICOMOS) Lietuvos nacionalinio komiteto pirmininkas EVALDAS ZILINSKAS, vienas iš pirmojo numerio autorių archeologas ALBINAS KUNCEVIČIUS bei kiti svečiai ir leidėjai. Grojo etnografinis ansamblis, susirinkusieji vaišinosi gira...

Konferencijos

❖ 1994 m. kovo 30 d. Vilniaus universitete Archeologijos katedra ir Lietuvos archeologų draugija pirmą kartą organizavo **Lietuvos aukštųjų mokyklų archeologų konferenciją**, skirtą 1993 m. vasaros ekspedicijų rezultatams aptarti. Pranešimus apie savo tyrinėjimus Marvelėje skaitė A. Astrauskas ir M. Bertašius, apie Dauglaukyje (Tauragės raj.) vykdytas viduriniojo geležies amžiaus gyvenviečių paieškas ir alkavietės tyrinėjimus - A. Asadauskas ir A. Malonaitis. Su Stanaičių kapinyno (Vilkaviškio raj.) tyrinėjimais supažindino A. Merkevičius, Paalksnių (Kelmės raj.) - M. Michelbertas. Gyvenviečių tyrinėjimų duomenimis Šaltaliūnėje (Švenčionių raj.) ir prie Palangos Birutės kalno pasidalijo T. Ostrauskas ir V. Žulkus. Archeologinių tyrinėjimų istoriją Kernavės apylinkėse priminė A. Luchtanas. Konferencijos organizatoriai informavo, kad analogiškos konferencijos vyks kasmet, tik vis kitoje Lietuvos aukštojoje mokykloje.

❖ 1994 m. balandžio 8 d. Kaune įvyko Vilniaus universiteto Archeologijos katedros "Marvelės" archeologinės ekspedicijos suorgani-

zuota mokslinė konferencija "**Vidurio Lietuvos archeologija**"; joje pranešimus skaitė archeologai A. Merkevičius, A. Astrauskas, M. Bertašius, R. Sidrys, V. Urbanavičius, A. Juknevičius, antropologai R. Jankauskas, A. Barkus ir paleoosteologas L. Daugnora. Visų šių autorių mintys išdėstytos konferencijos metu platintoje knygoje "Vidurio Lietuvos archeologija".

❖ 1994 m. balandžio 25 - 30 d. Nidoje įvyko tarptautinė konferencija "**Baltai ir jų kaimynai Baltijos regione (800 - 1200)**".

❖ 1994 m. gegužės 19 d. Kernavės muziejuje vyko **1992 ir 1993 metų archeologinių ekspedicijų aptarimui** skirta konferencija. Ją organizavo Kernavės muziejus ir Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius. Pranešimus skaitė archeologai R. Rimantienė, A. Girininkas, A. Astrauskas, R. Jarockis, L. Vaitkunskienė, G. Zabiela, A. Juknevičius bei numizmatas V. Aleksiejūnas ir Kernavės muziejaus direktorius G. Vadišius. Konferencijos metu buvo platinamas Istorijos instituto Archeologijos skyriaus paruoštas ir kas antri metai leidžiamas leidinys "Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais".

Latvija

☒ 1994 m. sausio 21 d. įsikūrė Latvijos archeologų draugija. Pirminku išrinktas habil. dr. **Janis Grauduonis. SVEIKINAME!**

Draugijos adresas: Latvijos archeologų draugija
Latvijos istorijos muziejus
Pilslauks iel. 3
RIGA, LATVIJA

☒ Latvijos istorijos muziejuje 1993 m. rugsėjo mėn. atidaryta paroda "Kelonė po piliakalnius".

☒ 1994 m. balandžio 22 d. įvyko Latvijos archeologų ataskaitinė konferencija.

☒ Rygoje išleista: "Archeologija un etnografija", 16 t., skirtas senovės gyvenviečių tyrinėjimams.

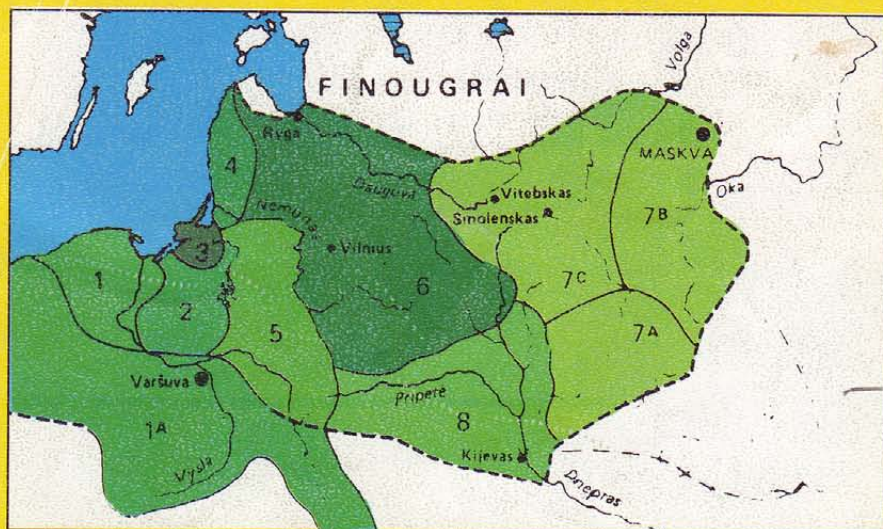
AUKSO KAMBARYS

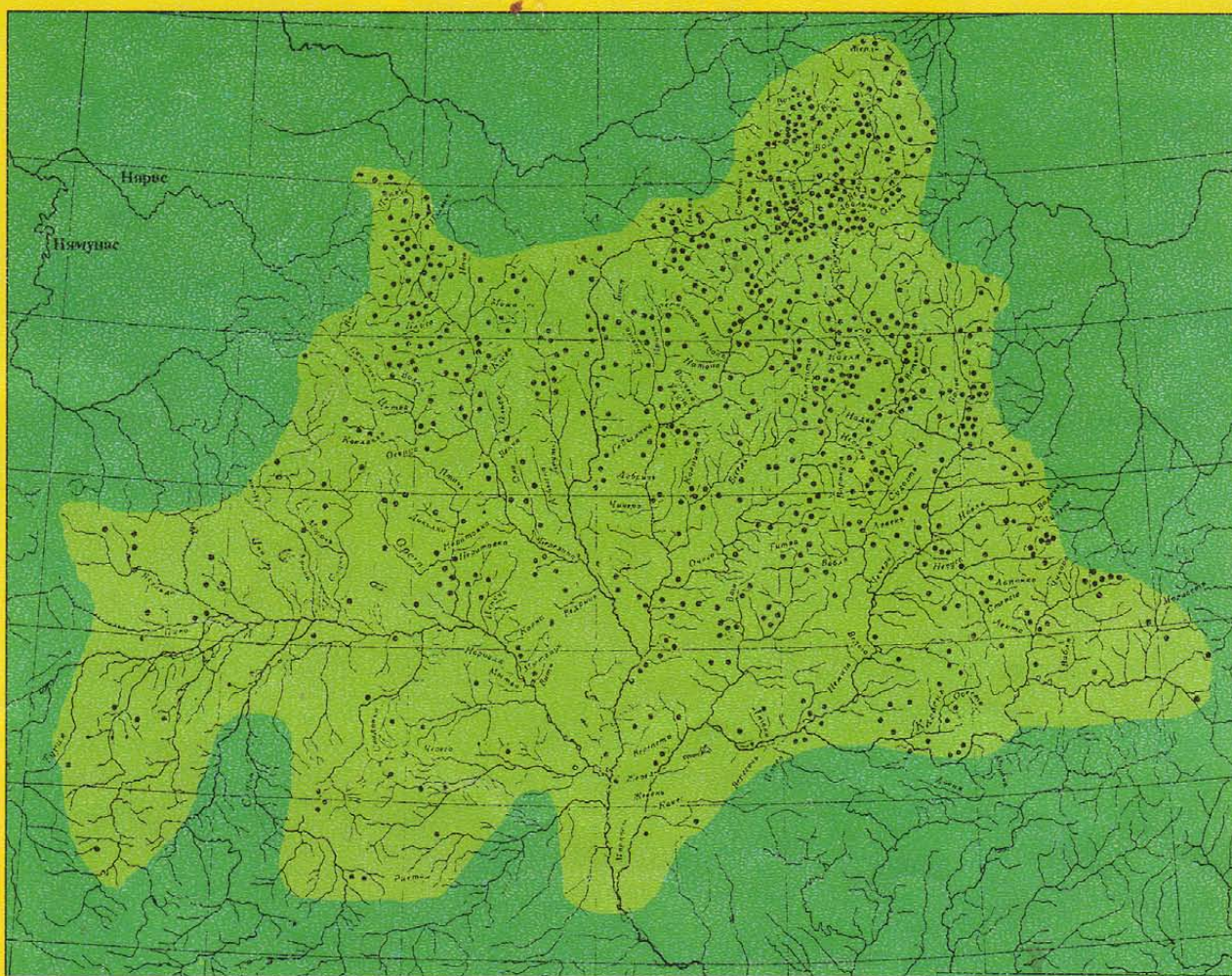
**ATIDARYMAS 1994 M. SPALIO 6 D.
NACIONALINIS
SENIENU MUZIEJUS
NARVAVÄGEN 13-17, STOKHOLMAS**

STATENS
HISTORISKA
MUSEUM

Baltų genčių žemės žaltario amžiuje (apie 500 m. pr. Kr.) pagal M.Gimbutienę. Kultūrų sritys: 1 - Antropomorfinių urnų; (1A - Varpinių kapų); 2 - Vakarų Mozūrijos; 3 - Sembos - Notangos; 4 - Kuršių; 5 - Sūduvių (Jotvingių) Rytų Mozūrijoje; 6 - Brūkšniuotosios keramikos; 7 - Dnepro aukštupio bei Volgos-Okos aukštupio kultūra: (A - Nikolo - Leniveco; vėliau Juchnovo; B - Okos; C - Dnepro - Dauguvos); 8 - Milogrado

Baltiškii Padneprės aukštupio hidronimai pagal V.N. Toporovą ir O.N. Trubačiovą. (Iš knygos "Padneprės aukštupio hidronimų lingvistinė analizė", M. 1962, 271 psl. - rusų k.)